

T.C.
Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

**TEFSİRLER IŞIĞINDA
SAF SÛRESİNİN TAHLÎLİ**

Sinan ŞAHİN
Iğdır 2019

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TEFSİRLER İŞİĞİNDA
SAF SÛRESİNİN TAHLİLİ**

Hazırlayan:
Sinan ŞAHİN

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKGÜN

İğdır 2019

TAAHHÜTNAME

(Bilimsel Etiğe Uygunluk Metni)

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “TEFSİRLER IŞIĞINDA SAF SÛRESİNİN TAHLİLİ” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılara kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kâğıt ve elektronik kopyalarının Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımlarının erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.
- Tezim sadece Iğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin... Yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

02/12/2019
Sinan ŞAHİN

KABUL VE ONAY

SİNAN ŞAHİN tarafından hazırlanan **TEFSİRLER IŞIĞINDA SAF SÛRESİNİN TAHLİLİ** adlı çalışma, **02/12/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından **TEMEL İSLAM BİLİMLERİ** Anabilim Dalı, **TEFSİR** Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

(İmza)

Prof. Dr. Şadi EREN

Başkan

(İmza)

Doç. Dr. Mehmet Salih GEÇİT

Üye

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKGÜN

Danışman

ÖZET

Bu çalışma Saf sûresinin tefsirler ışığında tahlilidir. Çalışma boyunca Kur'an ayetleri, hadis külliyyatına dair eserler, rivayet tefsirleri ve nüzul dönemine yakın tarihî kaynaklar referans alındı. Ayrıca, dirayet tefsirleri, konulu tefsir çalışmaları, mu'cemler, Kur'an ilimleri eserleri, belağat ve i'rab kitapları, Kur'an'daki garip kelimeleri konu alan kaynaklara başvuruldu.

Bu çalışmamızı giriş, üç bölüm ve sonuç kısmı olarak meydana getirdik. Giriş kısmında, Saf sûresinin ismi ve mushaftaki yeri, muhtevası, nüzul sebebi, önceki ve sonraki sûrelerle olan münasebeti, sûrenin fazileti gibi konuları inceledik.

Birinci bölümde 1 ile 5. ayetlerin tefsiri, i'rabı, ayetlerde geçen kelimeler, bazı önemli kavramlar ve ayetlerin belağat tahlili ele alındı. İkinci bölümde 6 ile 9. ayetlerin tefsiri, i'rabı, ayetlerdeki önemli kavramlar, yeni kelimeler ve ayetlerin belağat tahlili gibi konular incelendi. Üçüncü bölümde ise 10 ile 14. ayetlerin tefsiri, i'rabı, bazı önemli kavramlar, ayetlerde geçen kelimeler ve ayetlerin belağat tahlilini ele aldık. Sonuç olarak da çalışma boyunca elde edilen neticelerin bir hülasası verildi.

Anahtar Kelimeler:

Saf sûresi, Kur'an, Tesbih, Cihad, Havarî.

ABSTRACT

The subject of this study is the analysis of the Saf sura in the light of interpretations. During the course of the study, quranic verses, works of hadith complex, narrative interpretations and historical sources close to the period were referenced. In addition, the interpretations of the stamina, thememoirs, the works of mu'cemler, Qur'an sciences, the books of the scriptures and i'rab, the sources on the strange words in the Qur'an were referenced.

We have created this work as an introduction, three sections and a result. In the introduction, we examined topics such as the name of the Saf sura and its place in the mushaf, its content, its reason, its relationship with the previous and subsequent periods, and the virtue of the sura.

In the first part, 1 through 5. The interpretation of the verses, the i'rabi, the strange words mentioned in the verses, some important concepts and the analysis of the verses were discussed. In the second part, 6 to 9. Topics such as interpretation of verses, i'rabi, important concepts in verses, strange words and the analysis of verses were examined. In the third part, 10 to 14. We discussed the interpretation of the verses, the i'rab, some important concepts, strange words and the analysis of the verses. Consequently, a conclusion was given about the findings obtained during the study.

Keywords:

Sura of Saf, Quran, Glorify, Jihad, Apostle.

ÖNSÖZ

İnsanı yokluktan çıkarıp var eden ve kendisine muhatap kılan Allah'a hamd ve senalar olsun. Hz. Muhammed'e (sav) ve diğer tüm peygamber kardeşlerine salat selam olsun. Son zamanlarda, insanlığın hidayet kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği konular, çeşitli yollarla incelenmiştir. Özellikle de konulu tefsir çalışma alanı yoğunluk kazanmıştır. Biz de bu yöntemle Saf sûresi üzerine bir tahlil çalışması yaptık.

Saf suresiyle ilgili yapılmış olan dört adet yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bunların birincisi, Saff Suresi'nin Din Eğitimi Açısından Yorumu adlı tezdır. Kıymet Kurtuluş tarafından hazırlanan tez giriş kısmından sonra beş bölüm olarak oluşturulmuştur. Birinci bölüm Tesbih İbadeti, ikinci bölüm Söz ve Davranış Bütünlüğü, üçüncü bölüm Manevi Ticaret, dördüncü bölüm Büyük Hatalar, beşinci bölüm ise Saff Suresi'nde Hz. Musa ve Hz. İsa başlığını taşımaktadır. Bölümlerin tespitlerinde ayetlerin sırası takip edilmemiş, başlıklar temel konuların belirlenmesi suretiyle oluşturulmuştur. Bölüm sonlarında her konu eğitim açısından değerlendirilmiştir. İkincisi; Peygamberlerin Mesajındaki Bütünlük Açısından Saff Suresi Tefsiri ve Hz. Muhammed'in (sav) Durumu başlığıyla yapılan tezdır. Celil Kiraz tarafından hazırlanan tezin giriş kısmında sure tefsiri kavramı ve önemli sure tefsiri çalışmalarıyla ilgili bilgiler verilmektedir. İki ana bölümden oluşan tezin ilk bölümünde Saf suresi, Peygamberlerin Mesajındaki Bütünlük, ikinci bölümünde ise Peygamberlerin Mesajının Bütünlüğü İçerisinde Hz. Muhammed'in (sav) Durumu açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada amaç "dinlerin kökeninin aynı olduğu, sonradan ortaya çıkan bazı sapmalar ve insanların hasetleri ve tarafgirlikleri sebebiyle, dinlerin birliği mesajının göz ardı edilmemesi gerektiği görüşünün yerleşmesi ve yaygınlaşması" olarak açıklanmıştır. Saf suresiyle ilgili yapılan üçüncü tez Saff Suresi ve Tefsiri başlıklı çalışmadır. Zeynep Aktürk tarafından hazırlanan tez, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Usulle ilgili bilgilerin yer aldığı giriş bölümü "Tefsir Tarihine Genel Bir Bakış" başlığını taşımaktadır. Birinci bölümde Saf suresi ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Ayetlerin gruplar halinde incelendiği diğer bölümlerde, önce garip kelimelerin sözlük manaları açıklanmış, devamında ayetlerde bulunan edebi sanatlar üzerinde durulmuş, son olarak da ayetler, izah ve beyan başlığı altında tefsir edilmiştir. Saf suresiyle ilgili yapılan çalışmaların sonuncusu Münasebatü'l-Kur'an İlmi Işığında

Saf Suresi İncelemesi başlıklı tez çalışmasıdır. Osman Acun tarafından hazırlanan tez çalışması, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında “Ayet ve Sureler Arası Münasebete Dair Yapılan Çalışmalar” ile ilgili bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Saf Suresi Hakkında Temel Bilgiler, ikinci bölümde ise Surenin Yorum İncelemesi yapılmıştır.

Saf sûresini çalışmamın sebebi, sûrenin nüzulüne sebep olan olayları açıklamak ve bu olaylarla ilgili insanların aklına takılan sorulara tatmin edici, doyurucu bilgiler ve cevaplar vermektir. Çalışmamızın başında ihtiyaca binaen Kur’an ilimleriyle ilgili gerekli bazı bilgiler verdik. Çalışmamız, sûrenin muhtevası göz önüne alınarak üç bölümden meydana getirildi. Kur’an ayetlerini, hadis külliyatlarını, rivayet tefsirlerini ve nüzul dönemine daha yakın olan kaynakları referans alarak çalışmamızı sürdürdük. Ayrıca dirayet tefsirleri, konulu tefsir çalışmaları, ulumu’l-Kur’an’a dair eserler, fihristler, belağat ve i’rab kitapları gibi kaynaklara da başvurduk.

İlmi ve akademik ölçüleri gözeterek yaptığımız bu çalışmanın şekillenip ortaya çıkmasında destek ve yardımını esirgemeyen, danışmanım ve muhterem hocam Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKGÜN bey’e en kalbi şükranlarımı sunarım. Başvurduğumda zaman ayıran, tezimi okuyarak katkı sağlayan Prof. Dr. Şadi EREN hocama, tez çalışmam boyunca benden desteğini esirgemeyen değerli kardeşim Nihat DEMİRKOL’a teşekkür ederim.

Sinan ŞAHİN
İğdır 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	VIII
I.ÇALIŞMANIN KONUSU VE KAPSAMI	IX
II.ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ	IX
III.ÇALIŞMANIN METODU VE KAYNAKLARI	X
GİRİŞ	1
1.SAF SÛRESİ	1
1.1.Sûrenin İsmi ve Mushaftaki Yeri	1
1.2.Sûrenin Muhtevası	1
1.3.Sûrenin Sebeb-i Nüzûlu	3
1.4.Önceki ve Sonraki Sûrelerle Münasebeti	6
1.4.1.Bir Önceki Sûre (Mümtehine) İle İlgisi	6
1.4.2.Bir Sonraki Sûre (Cuma) İle İlgisi	7
1.5.Sûrenin Fazileti	7
BİRİNCİ BÖLÜM	9
1.SAF SÛRESİ 1-5. AYETLER	9
1.1.Ayetlerin Metni ve Meâli	9
1.2.İ'rabı.....	9
1.3.Kelimeler.....	14
1.3.1.Sema.....	14
1.3.2.Arz.....	14
1.3.3.Makt	14
1.3.4.Saf	15
1.3.5.Mersus	16
1.3.6.Fasık	16
1.4.Önemli Kavramlar.....	17
1.4.1.Tesbih.....	17
1.5.Belağat Tahlili.....	19
1.6.Ayetlerin İzahı.....	19

İKİNCİ BÖLÜM	29
2.SAF SÛRESİ 6-9. AYETLER	29
2.1.Ayetlerin Metni ve Meâli	29
2.2.İ'rabı.....	29
2.3.Kelimeler.....	34
2.3.1.Sihir	34
2.3.2.Mübin	35
2.3.3.Zalim	35
2.3.4.Nur	35
2.3.5.Din.....	36
2.3.6.Hakk	36
2.3.7.Müşrik	36
2.4.Önemli Kavramlar.....	37
2.4.1.Küfür	37
2.5.Belağat Tahlili.....	41
2.6.Ayetlerin İzahı.....	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	50
3.SAF SÛRESİ 10-14. AYETLER	50
3.1.Ayetlerin Metni ve Meâli	50
3.2.İ'rabı.....	51
3.3.Kelimeler.....	57
3.3.1.Azab	57
3.3.2. Elim.....	58
3.3.3.Sebil	58
3.3.4.Cennet	58
3.3.5.Enhar	59
3.3.6.Fevz.....	60
3.3.7.Mü'min.....	60
3.3.8.Ensar.....	62
3.4.Önemli Kavramlar.....	62
3.4.1.Cihad	62
3.4.1.1.Cihad Emrinin İndiriliş Sıralaması	64

3.4.1.2.Cihadın Gayesi	66
3.4.1.3.Mücahid Kime Denir.....	69
3.4.1.4.Cihadın Farz Oluşu ve Delilleri	70
3.4.1.4.1.Kitap.....	71
3.4.1.4.2.Sünnet.....	73
3.4.1.4.3.İcma.....	74
3.4.1.5.Cihadın Faydası.....	75
3.4.1.6.Cihad ve Mücahidin Fazileti	75
3.4.1.6.1.Cihadın Faziletini Belirten Bazı Ayetler.....	75
3.4.1.6.2.Cihadın Faziletini Belirten Bazı Hadisler	76
3.4.1.6.3.Mücahidin Faziletini Belirten Bazı Ayetler	78
3.4.1.6.4.Mücahidin Faziletini Belirten Bazı Hadisler.....	80
3.4.1.7.Cihadın Kısımları	81
3.4.1.7.1.Nefisle cihad.....	81
3.4.1.7.2.Düşmanla Cihad.....	83
3.4.2.Yakın bir fetih	83
3.4.3..Havariyyun.....	85
3.5.Belağat Tahlili.....	86
3.6.Ayetlerin İzahı.....	86
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	96

KISALTMALAR

- Ansk. : Ansiklopedi
as : Aleyhisselam
Ank. : Ankara
Bkz. : Bakınız
Byy. : Baskı Yeri Yok
Çev. : Çeviren
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
h. : Hicri
Hz. : Hazreti
İst. : İstanbul
İÜ. : İstanbul Üniversitesi
sav : Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s. : Sayfa
ŞİA : Şamil İslam Ansiklopedisi
trs. : Tarihsiz
vb. : Ve Benzeri
Yay. : Yayınları

I.Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Yüce Allah'ın insanlara gönderdiği ilahi kitapların sonuncusu Kur'an-ı Kerim'dir. O hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar korunarak gelmiştir. Kur'an-ı Kerim, diğer kutsal kitapların aksine sadece bir millete veya belli bir zaman diliminde yaşamış insanlara gönderilmiş bir kitap değildir. Her çağ ve dönemde insanlığa ışık tutacak evrensel ilke ve esaslar ihtiva eden ve tüm insanlığa gönderilen ilahi mesajın son halkasıdır. O, insanın dünya ve ahiret mutluluğu için indirilmiş bir kitaptır.

Çalışmamızın konusu, Saf sûresini açıklamak ve tefsirler ışığında tahlilini yapmaktır. Bu sûrenin nüzûlüne sebep olan olayları ve sûre içinde geçen meseleleri izah etmektir. Çalışma, daha çok tefsir, esbab-ı nüzûl eserleri, sahîh hadis kaynakları, belâgat ve i'rab kitapları kapsamında yürütülmüştür.

II.Çalışmanın Amacı ve Önemi

Kur'an-ı Kerim dört temel gaye üzerine nazil olmuştur. Bunlar: Tevhid, nübüvvet, haşır ve adalettir. Tezimizin konusu olan Saf sûresinde ise bu dört asıl maksada, doğrudan veya dolaylı olarak işaret edilmektedir. Saf sûresi, bünyesinde üç büyük peygamberin adını ihtiva eder ve bu peygamberler hakkında bazı önemli bilgileri haber vermektedir. Sûrede işlenen konuları şu şekilde sınıflandırabiliriz: Sûre, göklerde ve yerde bulunan her şeyin Allah'ı tesbih ettiğinin ifade edilmesiyle başlamıştır. Tesbih, her şeyin kendine has olan lisanı ile Allah'ı anmasıdır. Yüce Allah'ın yarattığı bütün varlıklar gerek hal diliyle ve gerekse kal diliyle her an Allah'ı zikretmektedir. Varlıkların hal diliyle tesbihi, onların sûretlerinin, hayat tarzlarının mükemmel bir nizam ve intizam dairesi içerisinde olmaları itibariyle, onların daima Allah'ı takdis ettikleri anlamına gelmektedir. Kal diliyle tesbih ise, gerçek manasıyla mevcudatın Allah'ı zikredip anması demektir. Mevcudatın hal ve kal diliyle yaptığı tesbihin ardında var olan gerçek, şüphesiz ki tevhid inancıdır. İkinci ve üçüncü ayetlerde, mü'minlerin sözleriyle davranışlarının birbiriyle uyumlu olması gerektiği istenmektedir. Dördüncü ayette, Allah'ın kendi yolunda kurşunla kaynatılmış binalar gibi saf tutup cihad edenleri sevdiğinden bahsedilmektedir.

Bu sûrede Hz. Musa ve Hz. İsa'nın (as) peygamberlikleri ve ümmetleriyle olan münasebetlerinden bahsetmekle, Kur'an'ın temel maksatlarından biri olan nübüvvet inancının yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Hz. İsa'nın (as) İsrailoğullarına kendisini Allah'ın gönderdiği bir peygamber olarak takdim etmesi ise Hristiyanların benimsediği teslis (üçlü) akidesini reddetmektedir. Yine bu sûrede Hz. Musa ve Hz. İsa (as) gibi ulü'l-azm olan iki peygamberin bahsiyle nübüvvet esasları vurgulanmıştır. Beş ve altıncı ayetlerde, israiloğulları'nın Hz. Musa'ya (as) eziyet ettiklerinden ve mü'minlerin kendi peygamberlerine böyle davranmaması gerektiğinden, Hz. İsa'nın (as) da kendisinden önceki Tevrat'ı tasdik edip, kendisinden sonraki peygamber olan Hz. Muhammed'i (sav) müjdelediği konusu işlenmektedir. Yedi, sekiz ve dokuzuncu ayetlerde, Allah'ın indirdiği ayetlere sihir deyip kabul etmeyen ve bu ayetlerle istihza edenler kınanmaktadır. Yahudiler, Hristiyanlar ve onlarla işbirliği içerisindeki münafıkların, ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar, Allah'ın nurunu söndüremeyecekleri, bu nurun yayılmaya devam edeceği ve müşrikler istemese de Hz. Muhammed'in (sav) getirdiği dinin diğer dinlere galip geleceği hususu belirtilmektedir. On, onbir, oniki ve onüçüncü ayetlerde ise, mü'minlere, dünyada ve ahirette başarı kazanmanın tek yolunun, Allah'ın sevdiği, razı olduğu iki ameli yerine getirmekle olacağı haber verilmektedir. Bu iki amel ise şunlardır: Allah'a, Resulüne iman etmek ve Allah yolunda canıyla, malıyla cihad etmektir. Ahirette bunun mükâfatı, Allah'ın azabından kurtuluş, günahların bağışlanması ve cennetin ebedi nimetlerine kavuşmaktır. Dünyadaki mükâfat ise, Allah'ın rızası ve fetihtir.

Sûrenin son ayetinde, mü'minlere hitaben "Hz. İsa'nın (as) havarîleri, kâfirler karşısında peygamberlerine yardım ederek nasıl Allah'ın yardımcıları olmuşlar ve kendilerinden önceki mü'minler gibi Allah'ın rızasını kazanmışlarsa, sizler de kâfirler karşısında Hz. Muhammed'e (sav) yardım ederek Allah'ın rızasını kazanın" denilmektedir.

III.Çalışmanın Metodu ve Kaynakları

Bir giriş, üç bölüm ve bir sonuç şeklinde oluşturduğumuz bu çalışmamızı, tahlîlî bir metot kullanarak meydana getirdik. Bu bağlamda, ayetlerin metni ve meâlini verdikten sonra, manalarını daha belirgin hale getirmek amacıyla öncelikle âyetlerin ayrıntılı i'rabını yaptık. Daha sonra âyetlerdeki garib ve yeni kelimelerin izahını yaptık.

Ayrıca âyetlerin belâgat incelikleri üzerinde durduk. Böylece âyetlerin öncelikle lafız yönünden ne ifade ettiğini ortaya koymaya çalıştık.

Yine aynı şekilde ayetlerdeki önemli kavramları açıklamaya ve ardından da ilgili ayetlerin tefsiriyle alakalı diğer hususlara temas etmeye gayret gösterdik. Böylece, hem lafız hem de mana yönünden ayrıntılı bir tefsîr yaparak, ayetlerin maksat ve gayelerini ortaya koymaya çalıştık. Gerekli görülen yerlerde diğer sûrelerdeki ayetlerden de örnekler vererek çalışmamızın muhtevasını zenginleştirdik.

Çalışma boyunca, rivayet ve dirâyet tefsirlerinden, konulu tefsir çalışmalarından, fihristlerden, ulûmu'l-Kur'ân'a dair eserlerden, hadis külliyâtlarından, belâgat ve i'rab kitaplarından istifade yoluna gittik. Böylece Saf sûresini, muhtelif kaynaklara başvurarak ve pek çok yönden tahlil ederek, sûrenin muhtevasında bulunan ulvî hakikatlere ışık tutmaya gayret ettik.

Saf sûresi, günümüzde müslümanların en çok ihtiyaç hissettiği bir olayın şeklini tarif etmektedir. Günümüzde dağınık halde bulunan müslümanlar dünyanın her tarafına saçılmış inciler gibidir. Bu inciler bir araya getirilip dizilirse, ancak o zaman değer kazanır. Fakat güçlerin dağıtılmasıyla zayıflık meydana gelir. Bu sebeple biz Türkiye ve diğer dünya müslümanlarının her zaman birlik ve beraberlik içinde olması elzemdir. Tabii ki bu her sahada; sosyal, siyasî, hukukî, ticarî, komşuluk hayatımızda, kısaca her türlü insanî münasebetlerimizi İslam'a göre ayarlarken, bunu toplu halde yapmaya gayret etmek durumundayız. Birbirimizi desteklemek zorundayız. İşte bunu başardığımızda saf tutmuş olacağız kanaatideyim.

GİRİŞ

1.SAF SÛRESİ

1.1.Sûrenin İsmi ve Mushaftaki Yeri

Saf sûresi, nüzûl sırasında Hz. Osman'nın (ra) mushâfına göre 109'uncu, İbn Abbas'ın (ra) mushâfına göre 107'inci ve Ca'fer Sâdık'ın (ra) mushâfına göre ise 108'inci sûredir. Kur'an'daki sıralamaya göre ise, Ubeyy b. Kâ'b'ın (ra) mushâfında 85'inci, İbn Mes'ûd'un (ra) mushâfında 55'inci ve günümüzde yaygın olarak kullanılan Hz. Osman (ra) mushâfına göre ise 61'inci sıradadır. Teğabun sûresinden sonra, Cuma sûresinden önce nâzil olmuştur.¹ Medine'de nâzil olan Saf sûresi²14 âyet, 221 kelime ve 900 harften oluşur.³ Sûre, adını 4. âyetteki صف (Saf) sözcüğünden alır. On dört ayet olup fasılası “ن , م , ص” harfleridir.⁴ İçeriğinden, Uhud savaşı'na yakın bir dönemde; Hudeybiye barışı ile Hayber'in fethinden hemen önce nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Allah'ı tanıtarak başlayan sûre, mü'minlere, imanlarının gerektirdiği şekilde hareket etmeleri, mal ve canlarını Allah yolunda harcamaları yönünde emirler ihtiva eder. Ayrıca sûrede, Allah'ın, peygamberlerini hidâyet ve hakk din ile gönderdiği ve Allah'ın dininin bütün dinlere üstün geleceği bildirilip, Allah'ın, nurunu tamamlayacağı ve onu söndürmek isteyen kâfirlerin çabalarını boşa çıkaracağı beyân edilir. Bu sûre; Havariyyun ve İsa gibi isimlerle de anılmıştır.⁵

1.2.Sûrenin Muhtevası

Bütün bir kâinatta üstün gücün sahibi, her şeyi eksiksizce yerleştiren Yüce Allah'a boyun eğdiği sûrenin başında dile getiriliyor. Bu sûre müslümanlara, bağlı buldukları İslam'ın, Allah'ın dininin son halkası olduğunu, Allah'ın birliğine dayalı

¹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, el-Hey'etü'l-Ammeti li'l-Kitab, Mısır, 1988, IV, 313; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, s. 84-87.

² Mukatil, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, IV, 313; Ebu Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî el-Harizmî, *el-Keşşaf*, Daru Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1987, IV, 522; Ebu Muhammed Hüseyin İbn Mes'ud el-Ferra el-Beğavi eş-Şafi', *Tefsiru'l-Beğavi (Mealimu't-Tenzil)*, Daru Mektebi İlmiyye, Beyrut, 1997, VIII, 104; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnu'l-Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Daru Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 2001, IV, 276; Ebu Abdurrahman Celaleddin es-Suyutî, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Me'sur*, Kahire, 2003, VIII, 145.

³ Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân (Tefsirü's-Sa'lebî)*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arâbiyye, Beyrût, 2002, IX, 301.

⁴ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, İstanbul, 1998, s. 917.

⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yay. İstanbul, trs, VII, 4923.

bu dinin bekçilerinin kendileri olduğunu açıklamaktadır. Kâfirlerin ve müşriklerin inkârlarını ve ortak koşmalarını reddetmektedir. Müslümanları bu dinin zafere ulaşması için cihada çağırılmaktadır. Nitekim yüce Allah, müşrikler istemese de bu dini diğer tüm dinlere karşı üstün kılmayı takdir etmiştir. Sürenin bu girişinden anlaşılıyor ki, müslümanların yüklendikleri emanet bütün bir kâinatı ilgilendiren bir emanettir. Uğrunda cihad edilmesi istenen iman davası, semada ve arzda var olan tüm canlı varlıkların hayatlarının asıl davalarıdır. Böylece bu dinin diğer tüm dinlerden daha üstün bir hale gelmesi umumî bir özelliktir. Bütün bu kâinatın üstün gücün sahibi olan Allah'a yönelmesi kusursuz bir uyum ve eylemdir.⁶

Saf sûresi Medîne'de nazil olmuş sûrelerdendir. Bu sûre "savaş", Allah düşmanlarıyla cihâd, Allah'ın indirdiği İslâm dinini sağlamlaştırmak ve güçlendirmek amacıyla Allah yolunda canını feda etmek mevzusunu anlatır. Üstelik müslümanın dünyada ve âhirette mutluluğuna vesile olan kazançlı ticaretten bahseder. Sürenin, etrafında dönüp dolaştığı ana konu savaştır.⁷

Saf sûresinin muhtevasını maddeler halinde şöyle de sıralayabiliriz:

a. 1-4. Ayetler: Sürenin hemen başında iman etmiş olanlara seslenilerek "söylemiş oldukları sözlerin zıddına davrananlar, Allah'ın katında gazabı hak etmiş olanlardır. Allah, kendi yolunda kurşunla kaynatılmış binalar gibi saf saf savaşanları sever" denilmiştir.

b. 5-7. Ayetlerde: Hz. Peygamberin ümmetinin, din ve peygamber karşısında ne tür bir tavır takınacakları konusunda uyarıldığı görülmektedir. "Sizler, İsrailoğullarının, peygamberleri Musa'ya (as) davrandığı şekilde davranmamalısınız" İsrailoğulları, Hz. Musa'nın bir peygamber olduğunu bildikleri halde, onu incitmişlerdi. Üstelik açık bir şekilde ayetlerini gördükleri halde, Hz. İsa'yı da inkârdan kaçınmamışlardı.⁸

c. 8-9. Ayetler: Bu ayetlerde; Yahudiler, Hristiyanlar ve onlarla işbirliği içerisindeki münafıkların, ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar, Allah'ın nurunu söndüremeyecekleri, ayrıca bu nurun sürekli yayılmaya devam edeceği ve müşrikler istemese de Hz. Muhammed'in getirdiği İslam dininin öteki dinlere üstün geleceği bildirilmektedir.

⁶ Seyyid, Kutup, *Fizilâli'l-Kur'an*, Trc. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, trs. XIV, 441,442.

⁷ Muhammed Ali Sabunî, *Safvetü't-Tefâsir*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2001, III, 359.

⁸ Mevdudî, Ebu'l-Ala, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, VI, 261.

d. 10-13. Ayetler: Bu bölümde de mü'minlere, dünyada ve ahirette başarılı olmanın sadece, Allah'a ve Resulüne inanmak, Allah yolunda can ve malla cihad etmek olduğu bildirilmektedir. Ahirette bunun mükâfatı, Allah'ın azabından kurtuluş, günahların affedilmesi ve cennetteki ebedî nimetlere kavuşmaktır. Dünyadaki mükâfat ise, Allah'ın rızası, yardımı ve fetihtir.

e. 14. Ayet: Sûrenin sonunda yine mü'minlere hitaben "İsa'nın (as) havarîleri, kâfirler karşısında peygamberlerine yardım ederek nasıl Allah'ın yardımcıları olmuşlar ve kendilerinden önceki mü'minler gibi Allah'ın rızasını kazanmışlarsa, sizler de kâfirler karşısında Hz. Muhammed'e (sav) yardım ederek Allah'ın rızasını kazanın" denilmektedir.⁹

Yine sûrenin kapsadığı başlıca konuları şu şekilde de özetleyebiliriz:

1. Sözün davranışa uymaması kınanıyor.
2. Son Peygamber Hz. Muhammed'in (sav) geleceğinin İsa (as) tarafından haber verilip müjdelendiği açıklanıyor.
3. Muhammed (sav) efendimiz'in doğru yol, cihad ve hak din ile gönderildiği bildiriliyor.
4. Allah yanında kârlı ticaretin, dosdoğru imân ve bir de Allah yolunda cihâd olduğuna değinilerek ikisinin de mü'min için paha biçilmez bir nîmet teşkil ettiğine işaret ediliyor.
5. Allah'ın dinine yardım edilmesi emredilirken havarîlerin kendi dinlerine yardımcı oldukları misal veriliyor.

1.3.Sûrenin Sebeb-i Nüzûlu

Sûrenin nüzul sebebine dair birden çok rivayet vardır:

a. Müfessirler şöyle nakletmektedirler: Müslümanlar şöyle diyorlardı: Eğer Allah katında hangi amelin daha sevimli ve makbul olduğunu bilseydik, mallarımızla ve canlarımızla o işi bolca yapardık. Yüce Allah, hangi işin kendi nezdinde daha sevimli olduğunu bildirdi ve buyurdu ki: "*Doğrusu Allah, kendi yolunda, birbirine kenetlenmiş bir duvar gibi saflar halinde savaşanları sever.*" Müslümanlar, Uhud'da bununla

⁹ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI, 262.

imtihan olundular ve gerisin geri kaçtılar. Allah da şu ayeti indirdi: “*Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?*”¹⁰

b. Tirmizi, Hâkim ve Darimi'nin sahih olduğunu söylediği rivayetlerine göre Abdullah b. Selam şöyle dedi: Resulullah'ın (sav) ashabından bir grup oturmuş müzakere ediyorduk ve aramızda amellerden hangisinin Allah'a daha sevimli geldiğini bilsek onu yaparız diyorduk. Bunun üzerine bu sûre nazil oldu. Hemen Resulullah (sav) bizi çağırıp onu bize okudu. İbn-i Cerir'in naklettiği benzer bir rivayette İbn-i Abbas şöyle diyor: Cihad farz kılınmadan evvel mü'minlerden bir grup aralarında “*Allah hangi amelin kendisine daha sevimli olduğunu bize bildirirse de onu yapsak*” diye konuşuyorlardı. Allah Tealâ peygamberine şunu bildirdi: Şüphesiz Allah'ın en sevdiği amel Allah'a iman, Allah'a imanı reddeden asilere karşı cihad ve peygamberinin peygamberliğini ikrar etmektir. Cihad emri gelince de mü'minlerden bazılarının hoşuna gitmedi ve tatbiki zor geldi. Bunun üzerine: “*Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz*” ayeti nazil oldu.¹¹

c. Hz. Peygamberin Medine'ye hicret etmesinden hemen sonra müslüman olan Yahudi âlim Abdullah b. Selam, bu sûrenin nazil olmasıyla ilgili şu rivayeti nakleder: Resulullah'ın (sav) sahabesinden birkaç kişi oturmuş acaba hangi ameller Allah'ın yanında daha sevimlidir? Bilsekte onları yerine getirsek diye konuşuyorduk. İşte tam bunun üzerine Allah “*Göklerde ve yerde var olan her şey Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir*” ayetleri ile başlayan bu sûreyi inzal buyurdu. Resulullah (sav) da bize bu sûreyi sonuna kadar okudu.¹²

d. “*Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmeye yelteniyorlar*” ayetinin nüzul sebebiyle ilgili olarak Maverdi'nin Ata'dan, onun da İbn-i Abbas'tan naklettiğine göre Resulullah'a (sav) gelmekte olan vahiy kırk gün kesildi. Ka'b b. Eşref Yahudilere: “Müjde! Allah, Muhammed'e indirmekte olduğu nuru söndürdü,

¹⁰ Celaledin Ebu Abdurrahman es-Suyûtî, *Lübabü'n-Nükûl fi Esbabî'n-Nüzûl*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs, s. 195; Ebu Hasan Ali b. Ahmed el-Vahidî en-Nisaburî, *Esbabu'n-Nüzûl*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h.1411, s. 447; Derveze, M. İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Trc. Heyet, İstanbul, 1998, VIII, 468.

¹¹ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *et-Tefsirü'l-Münir fi'l-Akideti ve's-Ser'iyyeti ve'l-Menhec*, Daru'l-Fikr el-Muassıra, Dimeşk, h. 1418, XXVIII, 160,161.

¹²Ebu Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Camiu's-Sahih*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2005, Tefsir, 61; Suyûtî, *Lübabü'n-Nükûl fi Esbabî'n-Nüzûl*, s. 195.

zaten Allah onun bu işini tamamlayacak değildi” dedi. Hz. Peygamber buna üzüldü. Bunun üzerine “*Onlar ağızlarıyla Allah’ın nurunu söndürmeye yelteniyorlar*” ayeti nazil oldu ve bir daha vahiy hiç kesilmedi.¹³

e. Katade (v.117/735) ve Dahhak’a (v.105/723) göre ise, "bazı gençler, savaşta şöyle yaptık, böyle yaptık diye yapmadıkları bazı şeyleri söylüyorlardı. Bunun üzerine söz konusu sûre nazil oldu."¹⁴

f. İbn Zeyd’e göre ise; “*Münafıklar, mü’minlere biz de sizdeniz ve sizlerle beraberiz*” dedikleri halde yaptıklarında buna ters davranışlar sergilemeleri nedeniyle bu sûre nazil olmuştur.¹⁵

g. Sahabeden bir grup, Resulullah’a: Allah katında en çok sevilen işi bilsekte yapsak dediler. Bunun üzerine “*Ey iman edenler! Sizleri acıklı bir azaptan kurtaracak işi size göstereyim mi?*” ayetleri nazil oldu.¹⁶

h. Taberî, ayette münafıkların kastedilmediğini, sahabilerin ise yapmadıkları şeyleri söylemelerinin kasıtlı bir şekilde yalan söylemek olacağını, bunun da sahabilere yakıştırılmayacağını ifade etmektedir. Böylece Taberî, birinci rivayetteki görüşü desteklemektedir. Ona göre bu sûre, hangi amel Allah katında daha sevimidir, bilsekte yapsak diyen sahabilere cevap niteliğindedir.¹⁷ Müfessir Alusî de Abdullah b. Selam kanalıyla gelen rivayeti daha güçlü bulmuştur.¹⁸

i. Sûre bazı sahabilerin, hangi amellerin Allah katında daha değerli olduğunu bilmeleri halinde onları yerine getireceklerini söylemesi nedeniyle nazil olmuştur.¹⁹

¹³ Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Camî li Ahkâmî'l-Kur'an*, Daru Kutûbi Mısriyye, Kahire, 1964, XVIII, 85; Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, XXVIII, 166,167.

¹⁴ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camîu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Daru'l-Marife, Beyrut, 1987, XXII, 56.

¹⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 20.

¹⁶ Vahidî, *Esbabu'n-Nüzûl*, s. 447; Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, 373.

¹⁷ Taberî, *Camîu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XXII, 56.

¹⁸ Alusî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, *Rûhu'l-Meanî (Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî)*, Dâru Kutubi İlmiyye, Beyrût, h. 1415, XIV, 277.

¹⁹ Tirmizî, Tefsir, 61/1; Suyûtî, *Lübabü'n-Nükûl fi Esbabî'n-Nüzûl*, s. 195; Vahidî, *Esbabu'n-Nüzûl*, s. 447.

1.4.Önceki ve Sonraki Sûrelerle Münasebeti

1.4.1.Bir Önceki Sûre (Mümtehine) İle İlgisi

Saf sûresinin konusu: Dosdoğru bir şekilde Allah yolunda cihad, cihada teşvik ve hazırlamadır. Bu nedenle bu sûre, önceki sûrenin konusu ve imtihan mevzuu olan “Sizin ve benim düşmanlarımı dost edinmeyin”²⁰ ve “Allah’ın gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin”²¹ nehiyelerini bir te’kid ve İslam’ın istikbalini açıklamadan ibarettir.²²

Mümtehine sûresinin sonunda, ümitsizlikten sakındırmakla ahiret ümidi güçlendirildiği gibi, bu sûrede de müslümanlar, İslam dininin bütün âleme yayılması için, daha büyük imtihan devreleri geçirecek, cihad meydanlarında sağlam kaleler gibi mevki alacak şekilde, düzenli ve sağlam olmaya davet olunarak, buna uyanların sonunda başarıya ulaşacağı müjdelenmektedir.²³

Bu sûrenin, kendinden önceki sûre ile münasebet ve ilgisi şöyledir: Cenâb-ı Hakk, o sûrede, “Eğer siz benim yolumda savaşmak ve benim rızamı aramak için çıkmışsanız...”²⁴ ifadesi ile Allah yolunda cihad etmek ve O’nun rızasını kazanmak maksadı ile çıkmaktan bahsetmiş, bu sûrede ise, “Şüphesiz Allah, kendi yolunda, birbirine kenetlenmiş bir bina gibi, saf tutarak çarpışanları sever”²⁵ ayeti ile de, ehl-i imanı cihada teşvik ve sevk eden bir hususu beyan etmiştir. Birincisinin ikincisi ile münasebeti şudur: Cenâb-ı Hakk sanki “Eğer o kâfirler, cahillikleri nedeniyle, bizim yüce zatımızı, bu yüceliğe uymayan birtakım şeylerle tavsîf edecek olurlarsa, o zaman bilsinler ki, melekler ve onların dışında kalan bütün ins-ü cin, bizim yüce zatımızı, yüceliğimizi takdîs ve tenzîh etmektedirler” demek istemiştir. Nitekim Hakk Teâlâ, bu sûrenin başında, “Göklerde ve yerde her ne varsa, hepsi Allah’ı tesbih etmektedir”²⁶ buyurmuştur. Bu, “Göklerde ve yerde var olan her şey, O’nun rubûbiyyetine, vahdaniyyetine ve bu ikisi dışında layık olduğu birçok vasıfları bulunduğuna şehâdet etmektedir” manasındır.²⁷

²⁰ Mümtehine 60/1.

²¹ Mümtehine 60/13.

²² Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 4924.

²³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 4924.

²⁴ Mümtehine 60/1.

²⁵ Saf 61/4.

²⁶ Saf 61/1.

²⁷ Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, *Mefââtihu'l-Ğayb*, Dâru İhyai Türesi Arabiyyi, Beyrût, 1999, XXIX, 526.

1.4.2.Bir Sonraki Sûre (Cuma) İle İlgisi

Saf sûresinin son ayetinde, iman edenlerin düşmanlarına karşı, Allah'ın te'yid ve yardımına mazhar oldukları ve böylece galip geldikleri anlatılıyor. Zuhur ve galebenin neticesi de cemaatin oluşumu, Yüce Allah'ı tesbih ve o'na kulluk olduğuna işaret için Saf sûresini Cuma sûresi takip etmektedir. Zira Cuma sûresinin baş tarafında, Allah'ı tesbih ve takdis, Risalet-i Muhammediyye'nin Arap ve Arap olmayanlara şamil, pek büyük bir ihsan ve ilahi bir nimet olduğu; sûrenin ortasında Yahudileri ayıplama; sonunda da mü'minleri Cumaya teşvik konuları işlenmektedir.²⁸

1.5.Sûrenin Fazileti

Kur'an-ı Kerim baştan sona sırlarla dolu mübarek bir kitaptır. Her sûresinde her ayetinde âdemoğluna öğüt ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Çünkü bu Kur'an تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ “Üstün ve çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir.”²⁹ İndiği günden itibaren insanoğluna rehber olmuştur. Ona tutunanlar kurtulmuş ona karşı çıkanların ise sonu hüsrana olmuştur. Her bir ayeti derin manaları ihtiva eden bu Kur'an'ın her bir sûresinin faziletleri vardır. Sûreler hakkında anlatılan faziletler genel olarak sahih kaynaklarda geçmeyip mübalağalı bir anlatım tarzı olmasından dolayı çoğu âlim tarafından tenkit konusu haline getirilmiştir. Bu tenkitlerin bir kısmı doğru olmakla beraber kanaatimizce şu esasların da dikkate alınması faydalı olacaktır.

- Hadis âlimleri arasında hüküm bildirmeyen zayıf hadislerle de amel edilebileceği görüşü vardır.
- Sûrenin daha çok okunmasını teşvik etmek maksadıyla olabilir.
- Bu rivayetlerin bildirdiği sevap ve durumların belli bazı vakitler için olması düşünülebilir.
- Okunan sûrenin zikredilen sevabı netice vermesi mümkün olabilir. Mesela Kadir gecesinin bin aydan daha hayırlı olduğunu Kur'an-ı Kerim ifade buyurmaktadır. Dolayısı ile bu sevapların hâsıl olması mümkündür. Fakat bu herkes için aynı şekilde olmayabilir. İhlas ve kabul olunma gibi şartlar neticenin farklı olmasında önemlidir.

²⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 4950,4951.

²⁹ Yasin 36/5.

- Rivayette zikredilen sevaplar ahiret cihetiyle olabilir.³⁰

- Hz. Peygamber'in (sav) sûrelerin faziletiyle ilgili bazı beyanlarının hikmeti de

sûrenin içindeki manalara nüfuz edebilmeyi teşvik içindir. Ebu Hureyre'den (ra) gelen bir rivayete göre, Resulullah (sav): Fatiha sûresi için, Ubey b. Ka'b'a (ra) şöyle söylemiştir: *"Sana ne Tevrat ne İncil ne Zebur ve ne de Kur'an-ı Kerim'de bir benzeri bulunmayan bir sûreyi öğretmemi ister misin?"* Ubey evet Ey Allah'ın Resülü dedi. Resulullah (sav) da şöyle buyurdu: *"Canımı kudret elinde tutan Allah'a kâsem ederim ki okumuş olduğun bu Fatiha sûresinin bir benzeri ne Tevrat ne İncil ne Zebur ve ne de Kur'an-ı Kerim'de indirilmemiştir. O sûre yedi ayetli bir sûre olup devamlı olarak tekrar edilen ve bana nazil olan Kur'an-ı Kerimden bir parçadır."*³¹

Misalde ki gibi herbir sûre için faziletler bulunmaktadır. Şimdi ise Saf sûresiyle alakalı Hz. Peygamber'in (sav) bazı hadislerini zikredebiliriz:

Hz. peygamber (sav) şöyle buyurdu: *"Her kim Saf sûresini okursa, kıyamet gününde İsa'nın (as) arkadaşı olur."*³²

Resulullah (sav) her gece uyumadan önce: İsrâ, Hadid, Haşr, Saf, Cuma, Teğabün ve A'la yani müsebbihat sûrelerini okurdu.³³

³⁰ Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nasıruddin Beydavî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Çev. Şadi Eren, Işık Yay., İst., 2013, I, 15.

³¹ Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'an*, 1.

³² Beydavî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, III, 521.

³³ Ebû Dâvud Süleyman b. İshak es-Sicistanî el-Ezdî, *Sünen-i Ebu Davud*, Daru'l-Hadis, Kahire, 1999, Edeb, 17; Tirmizî, *Fedailü'l-Kur'an*, 21.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SAF SÛRESİ 1-5. AYETLER

1.1.Ayetlerin Metni ve Meâli

“بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ”

“Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla...”

"سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ"

1) “Göklerde ve yerde olan her şey Allah’ı tesbih etmektedir. Muhakkak ki O, Azîz’dir, Hakîm’dir.”

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ"

2) “Ey iman edenler, yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz.”

"كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ"

3) “Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında en tiksinen şeydir.”

"إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَتْهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ"

4) “Şüphesiz Allah, kendi yolunda birbirlerine kenetlenmiş bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.”

“وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تَقُولُونَ لِقَوْمِ اللَّهِ قَوْلًا مُرْتَابًا وَأَنتُمْ كَاذِبُونَ وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا

أَزَاعَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ”

5) “Hani Musa kavmine demişti ki: Ey kavmim, gerçekten benim Allah’ın size Resulü olduğumu bildiğiniz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz? Onlar sapınca Allah da kalplerini saptırması oldu. Muhakkak ki Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”

1.2.İ’rabı

"سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ"

“Göklerde ve yerde olan her şey Allah’ı tesbih etmektedir. Muhakkak ki O, Azîz’dir, Hakîm’dir.”³⁴

³⁴ Saf 61/1.

سَبَّحَ: “Tesbih etti” anlamına gelmekte olup fiili mazidir.³⁵ لِّلَّهِ car ve mecrurdur. مَا ismi mevsuldür, ref mahallinde, faildir.³⁶ فِي “De, da, içinde” anlamlarına gelir. Harfi cerdir. Sükûn üzere mebnidir. السَّمَاوَاتِ ibtidai bir cümledir. Mahalde yeri yoktur.³⁷ و “Vav” Atıf harfidir. مَا ismi mevsuldür mahallen merfu ve önceki مَا’ya matuftur. وَ hal vav’ıdır. هُوَ munfasıl zamirdir ve ref mahallinde fetha üzere mebnidir. Aynı zamanda mübtedadır.³⁸ الْعَزِيزُ : Huve’nin birinci haberidir. الْحَكِيمُ : İse huve’nin ikinci haberidir.³⁹

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ"

“Ey iman edenler, yapmayacağınız şeyleri niçin söylersiniz.”⁴⁰

يَا: Nida harfidir. أَيُّهَا nasb mahallinde damme üzere mebni olup nekra bir kelimedir. هَا harfi tenbih’tir ve mahalde yeri yoktur. الَّذِينَ İsmi mevsuldür. Ref mahallinde fetha üzere mebnidir, أَيُّهَا lafzından bedeldir.⁴¹ آمَنُوا damme üzere mebni olan fiili mazidir. لِمَ “ل” harfi cerdir.⁴² (ما) “ma” ismi istifhamdır, (ل) “lam” harfi cer’inden dolayı cer mahallinde sükûn üzere mebnidir.⁴³ Buradaki sükûn hazf olan (ا) “elif” harfidir. تَقُولُونَ merfu olan fiili muzaridir. Ref alameti ise (ن) “nun” harfinin sübutüdür. Çünkü o, ef’ali hamse’dendir.⁴⁴ Faili (و) “vav” harfidir. مَا ismi

³⁵ Muhammed Tayyib İbrahim, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, Dare’n-Nefais, Beyrut, 2011, s. 551; Muhammed Münir Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, Mektebetu’t-Tevbe, Riyad, 2010, s. 551.

³⁶ Behçet Abdulvahid Salih, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, Daru’l-Fikr Li’n-Neşri ve’t-Tevzi’, Byy., trs, XI, 379.

³⁷ Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 379.

³⁸ Muhammed Taha Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, Daru İbn Kesîr, Beyrut, 2009, IX, 481; Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 379.

³⁹ Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 481.

⁴⁰ Saf 61/2.

⁴¹ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 661.

⁴² Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 500.

⁴³ Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 661.

⁴⁴ Muhyiddin ed-Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, Daru İbn Kesîr, Beyrut, 1999, VII, 508; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 662; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551.

mevsuldür. لَا nefy'eden edattır.⁴⁵ تَفْعَلُونَ merfu olan fiili muzaridir. Faili (و) “vav” harfidir.⁴⁶

"كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ "

“Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında en tiksinen şeydir.”⁴⁷

كَبُرَ fetha üzere mebni olan fiili mazidir.⁴⁸ مَقْتًا kelimesi temyiz ifade eder, mansubdur.⁴⁹ عِنْدَ kelimesi مَقْتًا kelimesine müteallık, bir zarfı mekandır.⁵⁰ عِنْدَ aynı zamanda “lafz-ı celal’e” muzaftır. اللَّهُ muzafun ileyhi’dir ve izafetten dolayı mecrurdur.⁵¹ أَنْ nasb eden edattır. تَقُولُوا “أَنْ” edatından dolayı mansub olan fiili muzaridir. Nasb alameti ise “ن” harfinin hazf olmasıdır.⁵² Çünkü o da ef’ali hamse’endir.⁵³ Faili de (و) “vav” harfidir. مَا ismi mevsuldür. لَا nefy'eden edattır. تَفْعَلُونَ merfu olan fiili muzaridir. Faili (و) “vav” harfidir.⁵⁴

"إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَتْهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ "

“Şüphesiz Allah, kendi yolunda birbirlerine kenetlenmiş bir bina gibi Saf tutarak çarpışanları sever.”⁵⁵

إِنَّ “إِنْ ve kardeşleri” olan nevasih edatlarından biridir. Bunlar isim cümlesinin başına gelir, mübtedayı naspeder, haberini de ref’ eder.⁵⁶ اللَّهُ “Allah lafzı” “إِنَّ” nin ismidir ve mansubdur. يُحِبُّ merfu olan fiili muzaridir. Faili gizli olan (هو) “o” zamiridir. “إِنَّ” nin haberidir. الَّذِينَ Nasb mahallinde fetha üzere mebni olan ismi

⁴⁵ Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551.

⁴⁶ Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 500.

⁴⁷ Saf 61/3.

⁴⁸ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 664; Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551.

⁴⁹ Ebü’l-Berekat Kemalüddin Abdurrahman b. Muhammed el-Enbarî, *el-Beyan fi Ğaribi İ’rabi’l-Kur’an*, el-Hey’etu’l-Misriyyetu’l-Amme Li’l-Kitab, Mısır, 1980, II, 435; Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 508.

⁵⁰ Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 500.

⁵¹ Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551.

⁵² Ebu Zekerriyya Yahya b. Ziyad b. Manzur ed-Deylemî el-Ferra, *Meâni’l-Kur’an*, Daru’l-Misriyye Lil Te’lif ve’t-Tercüme, Mısır, trs., s. 153.

⁵³ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 664.

⁵⁴ Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551.

⁵⁵ Saf 61/4.

⁵⁶ Mahmud İsmail Sinî, İbrahim Yusuf, Muhammed Rifaî, *el Kavaidu’l-Arabiyetu’l-Meysera*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2010, II, 114,115.

mevsuldür.⁵⁷ Aynı zamanda mefulun bih'tir. يُقَاتِلُونَ merfu olan fiili muzaridir. Ref' alameti “ن” harfinin sübutudur. Faili (و) “vav” harfidir. فِي سَبِيلِهِ ” يُقَاتِلُونَ“ fiiline müteallıktır. (ه) “he” harfi muzafun ileyh'tir ve izafetten dolayı da cer mahallindedir. صَفًّا “seçilmişler, Saf tutanlar” manasında olup burada “hal'dir.”⁵⁸ İsmi fail manasında mastardır.⁵⁹ كَانَّ “İN ve kardeşleri” olan nevasih edatlarından biridir. İsmi nasb, haberini de ref' eder. هُمْ “كَانَّ” nin ismidir. بُنْيَانٌ “كَانَّ” nin haberidir, merfudur.⁶⁰ مَرْصُوصٌ “بُنْيَانٌ” kelimesinin sıfatıdır.⁶¹ Sıfat i'rabda mevsufa tabi olduğundan o, da merfudur.⁶²

"وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُلُونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ

اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ"

“Hani Musa kavmine demişti ki: Ey kavmim, gerçekten benim Allah'ın size Resülü olduğumu bildiğiniz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz? Onlar sapınca Allah da onların kalplerini saptırmış oldu. Muhakkak ki Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”⁶³

وَ (vav) atif harfidir veya isti'naf harfidir. İsti'naf: Yeniden başlamak, baştan almak, kaldığı yerden devam etmek, geri almak, tekrarlamak, yinelemek anlamlarına gelir. إِذْ üzerinden uzun bir zamanın geçtiğini ifade eden zarfı zaman manasındadır.⁶⁴ Nasb mahallinde sükûn üzere mebnidir. Mahzûf olan (اذكر) “üzükür” fiiline müteallıktır. Takdiri şöyledir: اذكر وقت şu vakti hatırla...

قَالَ meftuh olan mazi fiildir. مُوسَى merfu olan faildir. Ref' alameti ise ta'zirden dolayı “elif” in üzerinde mukadder bir dammenin olmasıdır.⁶⁵ لِقَوْمِهِ ” قَالَ“ fiiline

⁵⁷ Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 501.

⁵⁸ Ebü'l-Bekkat, *el-Beyan fi Ğaribi İ'rabu'l-Kur'an*, II, 435.

⁵⁹ Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 666; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 551.

⁶⁰ Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 508; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 551; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 666.

⁶¹ Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 501.

⁶² Canbaz, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 551; Mahmud İsmail Sinî, İbrahim Yusuf, Muhammed Rifâî, *el-Kavaidu'l-Arabiyetu'l-Meyseru*, II, 114,115.

⁶³ Saf 61/5.

⁶⁴ Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, s. 667; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 551; Canbaz, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 551.

⁶⁵ Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 510; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 667.

müteallıktır. (ه) “he” harfi muzafun ileyh’tir ve cer mahallindedir. يَا nida harfidir. قَوْمٌ münada ileyh’tir ve mansubdur. Nasb alameti ise tahfif için hazf olan mütekellim (ى) “ye”sinden önceki mukadder bir fethadır.⁶⁶ Mahzuf olan (ى) “ye”, muzafun ileyhidir ve izafetten dolayı mahallen mecrurdur. لِمَ car ve mecrurdur. Kendisinden sonraki تُؤَدُّونَنِي fiiline müteallıktır. (ل) “lam” harfi cerdir. (ما) “ma” ismi istifhamdır, (ل) “lam” harfi cer’inden dolayı cer mahallinde sükûn üzere mebnidir. Buradaki sükûn hazf olan (ا) “elif” harfidir.⁶⁷ تُؤَدُّونَنِي merfu olan fiili muzaridir. Ref’ alameti ise (ن) “nun” harfinin sübutudur. Çünkü o, ef’ali hamse’dendir. Faili (و) “vav” harfidir. (ن) “nun” harfi “vikaye” içindir.⁶⁸ Burada, mefulün bih’in birinci tekil şahıs olduğu durum görülmektedir. Bu durumda انا nin mansub hali olan ي nin fiilin sonundaki faili yutmasının önüne geçmek için bir (ن) “nun” harfi ilave edilir. Buna نون الوقاية yani “koruma nun’u” denir. Sondaki mütekellim “ya”sı mefulün bih’tir. و “vav” harfi “hal” içindir. قَدْ “kad” harfi tahkiktir.⁶⁹ نَعْلَمُونَ merfu olan fiili muzaridir. Ref’ alameti ise (ن) “nun” harfinin sübutudur.⁷⁰ Faili (و) “vav” harfidir. أَنِّي nevasih harflerindedir. İsmi nasb, haberini ref’ eder. Sondaki mütekellim “ya”sı onun ismidir. رَسُولٌ nin merfu olan haberidir. Aynı zamanda lafz-ı celal’e muzaftır. اللهُ lafz-ı celal muzafun ileyhi’dir. فَلَمَّا isti’naf harfidir. فَلَئِمَّا car mecrurdur ve “رَسُولٌ” kelimesine müteallıktır. لَمَّا şimdiki zaman manasında zaman zarfıdır.⁷¹ أَرَاغٌ fiiline müteallık, nasb mahallinde sükun üzere mebnidir. زَاغُوا damme üzere mebni olan fiili mazidir. Faili (و) “vav” harfidir. Sondaki (ا) “elif” harfi, tefrik içindir. Mahzuf olan الحق kelimesine müteallıktır.⁷² Takdiri şöyledir: زَاغُوا عَنْ الْحَقِّ “haktan saptılar.” أَرَاغٌ meftuh olan

⁶⁶ Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 667.

⁶⁷ Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551.

⁶⁸ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 667.

⁶⁹ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 510; Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 667.

⁷⁰ Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufasssal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 502.

⁷¹ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 668; Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551.

⁷² Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 551; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 667.

fiili mazidir. اللّٰه lafz-ı celal اَزَّاغ fiilinin failidir. قُلُوبَهُمْ mefulun bih'tir ve mansubdur.⁷³ هم muzafun ileyhidir ve izafetten dolayı mahallen mecrurdur. وَاللّٰه “vav” isti'naf harfidir. اللّٰه merfu mübtedadır. لَا la-i nafiye. يَهْدِي merfu olan fiili muzaridir. Ref' alameti ise (ي) “ya”nın üzerinde mukadder bir dammenin var olmasıdır. Faili Allah'a raci olan (هُوَ) “o” zamiridir. الْقَوْمَ mansub olan mefulun bih'tir. الْفَاسِقِينَ kavmin sıfatıdır ve (ي) “ya” ile mansubdur. Çünkü cemi müzekker salimdir.⁷⁴

1.3.Kelimeler

1.3.1.Sema

Sema, sümuv (سمو), mastarından türemiştir. Gök, yukarı, yüce anlamına gelen bir isimdir. Yağmura, yükseklerden indiği için sema ifadesi kullanılmıştır. Yerden yukarıda bulunması ve gökten yağın yağmurla gelişmesi nedeniyle bitkilere de sema denilmiştir. Çoğulu semavat şeklinde gelmiştir.⁷⁵

1.3.2.Arz

Arz, semanın karşıtı olarak kullanılan bir kelimedir. Sema ile bir şeyin en yukarısı kastedildiği gibi, bu kelime ile de bir şeyin aşağı tarafı, en alt kısmı anlamı kastedilir.⁷⁶

1.3.3.Makt

Bu kelime mekata (مقت) fiilinin mastarıdır. Çirkin bir iş için nefret etmek, buğzetmek anlamına gelmektedir.⁷⁷ Bu manasıyla Kur'an'da altı yerde geçmektedir.⁷⁸ Cahiliye dönemi Araplarında bir nikâh çeşidi olup, babası ölen bir kişinin üvey annesi ile evlenmesine denilir.⁷⁹ Bu nikâh çeşidi Kur'an'da bir ayetle haram kılınmıştır.⁸⁰

⁷³ Behçet Abdülvahid, *el-İ'rabu'l-Mufasssal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 503; Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 510.

⁷⁴ Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 551; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 667.

⁷⁵ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 427.

⁷⁶ Muhammed Abdurrauf *el-Munavî, et-Tevkif ala Mühimmat et-Ta'rif*, thk. M. Rıdvan ed-Daye, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1971, “A-R-Z” md.

⁷⁷ Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali İbn Manzûr, *el-Ensârî, Lisânu'l-Arâb*, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1994, “M-K-T” md.

⁷⁸ Fatır, 35/39; Mü'min, 40/10,35; Nisa, 4/22; Saf, 61/3.

⁷⁹ Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1997, s. 123.

1.3.4.Saf

Bu kelime “saffe” (الصف) fiilinden türemiş bir mastardır. Her şeyin aynı hizada bulunması anlamındadır. Çoğulu sufuf (صفوف) şeklindedir.

صف القوم ifadesi savaşta insanları bir düzen içinde aynı sırada tutma anlamı için kullanılmıştır. الطير الصواف tabiri havada kanatlarını açıp hareket ettirmeden duran kuşlar için söylenmektedir. Düşmanın oluşturduğu cepheye karşı, askerleri sıraya dizmeye صف الجيش denilmiştir.⁸¹

Saf kelimesinin geçtiği bazı ayetler şunlardır:

"وَعُرِضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَّقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّن نَّجْعَلَ لَكُم مَّوْعِدًا"

1. “Hepsi saf saf Rabbinin huzuruna çıkarılırlar. Onlara, Andolsun, sizi ilk önce yarattığımız gibi bize geldiniz. Oysa siz, sizin için hesaba çekileceğiniz bir zaman belirlemediğimizi sanmıştınız denir.”⁸²

"فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَىٰ"

2. “Öyleyse, hilelerinizi kurun; sonra sıra halinde gelin. Bugün, üstün gelen muhakkak başarıya ulaşmıştır.”⁸³

"وَالصَّافَّاتِ صَفًّا"

3. “Saf saf dizilenlere”⁸⁴

"إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُم بُنْيَانٌ مَّرصُورٌ"

“Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir

bina gibi saf bağlayarak savaşanları sever.”⁸⁵

"يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَدِنَ لَهُ الرِّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا"

⁸⁰ Nisa, 4/22.

⁸¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arâb*, “S-F-F” md.

⁸² Kehf 18/48.

⁸³ Taha 20/ 64.

⁸⁴ Saffat 37/1.

⁸⁵ Saff 61/4.

4. "Ruh (Cebrail) ve melekler saf saf olup durduğu gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar; konuşan da ancak doğruyu söyler."⁸⁶

"وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا"

5. "Rabbinin emri geldiği ve melekler saf saf dizildiği zaman her şey ortaya çıkacaktır."⁸⁷

1.3.5.Mersus

Mersus, rassa (رَصَّ) fiilinden türemiş bir ism-i mefuldür. Kök olarak bir şeyi sağlamlaştırmak, tahkim etmek, toplamak, birbirine katmak anlamlarını taşımaktadır. Mersus ise parçaları birbirinden ayrılmayacak şekilde birleştirilmiş anlamına gelmektedir. Yine bu kelime bir bütündeki bölümlerin birbirini adeta yapıştırmasına sıkı sıkıya tutması demektir.⁸⁸

1.3.6.Fasık

Fısk, Arapçada feseka (فسق) kökünden türeyen bir mastardır. فسقت الرطوبة ifadesinde fiil, hurmanın kabuğundan çıkması anlamında kullanılmıştır. Fareye de deliğinden çıkıp zarar verdiği için füveysika (الفويسقة) denilmiştir.⁸⁹ Kehf sûresinde deliğinden çıkıp zarar verdiği için ففسق عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ ayetinde⁹⁰ feseka fiili Allah'a itaatten çıkmak manasındadır.⁹¹

Fısk ve fasık kavramlarının Kur'an'da kullanımı şu şekildedir:

a- Kur'an'da bazen küfür ile eş anlamlı, imanın zıddı olarak geçmektedir.⁹²

b- Bazen müşrik ve münafıklar için kullanılmıştır.⁹³

c- Allah'ın iradesine ters davranışta bulunmak, bir yasağı çiğnemek yahut bir emri yerine getirmemek⁹⁴ anlamında kullanılmıştır.⁹⁵

⁸⁶ Nebe 78/38.

⁸⁷ Fecr 89/22.

⁸⁸ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arâb*, "R-S-S", md.

⁸⁹ Cevheri Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Farabî, *es-Sihah Tacu'l-Luğa ve Sihahu'l-Arabiyye*, thk., Abdulğafur Attar, Daru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut, 1990, "F-S-K" md.

⁹⁰ Kehf 18/50.

⁹¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arâb*, "F-S-K" md.

⁹² Bakara 2/99; Ali İmran 3/110; Maide 5/ 81; Nur 24/55; Secde 32/18.

⁹³ Tevbe 9/8, 53, 67; Münafikun 63/6; İsra 17/16; Ahkaf 46/35; Secde 32/20.

⁹⁴ Bakara 2/282; En'am 6/121; Ankebut 29/34; Nur 24/4.

⁹⁵ Mehmet Soysaldı, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yay., İzmir, 1997, s. 59-63.

Fısk, bir yasağı çiğnemek ya da bir emri ifa etmemek yoluyla Allah'ın iradesine zıt davranışlarda bulunmak anlamına gelip, Kur'an'da sık sık en çetin cezayı gerektiren bir davranış olarak lanetle anılmaktadır.⁹⁶

1.4.Önemli Kavramlar

1.4.1.Tesbih

Tesbih kelimesi lügat olarak “suda hızlı bir şekilde yüzmek, mesafe katetmek” manalarına gelen “sebh” kelimesinden türemektedir. Tesbih “Cenab-ı Hakk'ı ulûhiyetine yakışmayan her çeşit eksik ve noksandan tenzih etmeyi” ifade eder. Aynı kökten türemiş olan “sübhone” sözcüğüne lafz-ı celâl'in eklenmesi ile oluşan “sübhanallah” terkibi de tesbihle aynı manaya gelir. Bu terimlerin her ikisi de Allah'tan başkasına nispet edilemez.”⁹⁷

İsfahanî tesbih kelimesini tanımlarken kelimenin köküyle alakalı tanım yapmaktadır. Tesbih kelimesinin kökenindeki “hızlı bir şekilde yüzmek” manasıyla alakalı olarak “insanların Allah'u Teâlâ'ya ibadet etmek maksadıyla her türlü kötülükten uzaklaşması” manasını vermektedir.⁹⁸ Buna göre tesbihin, niyet ile beraber söz ve amel olarak tüm ibadetleri kapsadığı görülmektedir. Çünkü ibadet maksadıyla kötülüklerden uzaklaşan bir kimse söz ve amel cihetiyle de bir değişikliğe gitmektedir. Ünlü müfessir Razî ise tesbih kavramında daha çok tenzih manasını ön planda tutmaktadır. Razî'de tesbih, “Allah'ı tenzih ile zikretmektir.” O kelimenin “sebh” yani yüzmek manasıyla alakalı olarak da şu şekilde bir örnek vererek tesbihin, Allah'ı zat, sıfat ve fiiller konusunda tenzih etmek olduğunu söylemektedir. Tesbîh kelimesinin şeddeli hali ise “uzaklaştırmak” manasına gelir. Çünkü Allah'ı tesbih etmek, O'na layık olmayan şeylerden onu uzak tutmak manasındadır. Sonuç olarak tesbîh Allah Teâlâyı zat, sıfat ve fiillerinde tenzih etmektir.”⁹⁹

Kur'an-ı Kerim'de bütün mahlûkatın Allah'ı tesbih ettiği ancak insanın mahlûkatın yaptığı bu tesbihi anlayamadığı ifade edilmektedir.

”تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ

⁹⁶ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, trc., Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul, trs., s. 216.

⁹⁷ Metin Yurdagül, *DİA*, “Tesbih” md., XI, 527.

⁹⁸ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 226.

⁹⁹ Razî, *Tefsiru'l-Kebir*, XXXII, 159.

لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

“Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar O’nu tesbih ve tenzih ederler. Hiçbir şey yoktur ki hamd ile O’nu tesbih etmesin. Ancak siz onların tesbihlerini anlayamazsınız. Şüphesiz O, Halîm’dir, Ğafur’dur.”¹⁰⁰

İnsanlarda iki durum söz konusudur. Biri hal diğeri de kaldır. İnsanımız bunu lisan-1 hal ve lisan-1 kal diye tabir eder. Bazen insanlar istek ve arzularını lisanlarıyla ifade ederken bazen de lisan-1 halleriyle ifade ederler. Ayetteki tesbih de bu şekilde olabilir. Mahlûkatın bir kısmı tesbihi kendi lisanıyla ifade ederken bir kısmı da halleriyle ifade edebilmektedir. Mesela “göğün gürlemesi, kuşlar, dereler gibi bazıları tesbihatlarını sesli yaparlar. Ağaçlar taşlar, dağlar, gibi olan varlıklar ise lisan-1 halleriyle tesbihat yaparlar.”¹⁰¹

Bir kısım insanlar bu yapılan tesbihatları anlayabilmektedir. Özellikle de ehl-i kalb diye tabir edilen bazı insanlar mahlûkatın bu nevi tesbihlerini anlayabilmektedir. Mesela Bediüzzaman Said Nursî (ö.1960) kedilerin çıkardığı mırırmır seslerinin “Ya Rahim Ya Rahim” olduğunu şu şekilde ifade etmektedir.

“Hattâ bir gün kedilere baktım. Yalnız yemeklerini yediler, oynadılar, yattılar. Hatırıma geldi: 'Nasıl bu vazifesiz canavarcıklara mübarek denilir?' Sonra gece yatmak için uzandım. Baktım, o kedilerden birisi geldi, yastığıma dayandı, ağzını kulağıma getirdi. Sarîh bir sûrette 'Yâ Rahîm, Yâ Rahîm, Yâ Rahîm, Yâ Rahîm' diyerek güya hatırıma gelen itirazı ve tahkiri, taifesi namına reddedip yüzüme çarptı. Aklıma geldi: 'Acaba şu zikir bu ferde mi mahsustur, yoksa taifesine mi âmmdır? Ve işitmek yalnız benim gibi haksız bir muterize mi münhasırdır, yoksa herkes dikkat etse bir derece işitebilir mi?' Sonra sabahleyin başka kedileri dinledim. Çendan onun gibi sarîh değil fakat mütefavit derecede aynı zikri tekrar ediyorlar. Bidayette hırhırları arkasında 'Yâ Rahîm' fark edilir. Gitgide hırhırları, mırırmırları, aynı 'Yâ Rahîm' olur. Mahreçsiz, fasih bir zikr-i hazîn olur. Ağzını kapar, güzel 'Yâ Rahîm' çeker. Yanıma gelen ihvanlara hikâyeye ettim. Onlar dahi dikkat ettiler 'Bir derece işitiyoruz.' dediler.”¹⁰²

¹⁰⁰ İsra 17/44.

¹⁰¹ Beydavî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, II, 296.

¹⁰² Said Nursî, *Sözler*, Sözler Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 362.

Muhammed Ali Sabunî ise; “tesbihin aslında akıl sahiplerine has olup Allah’ı bilen kişilerin söyledikleri sözler olarak açıklamaktadır. Ayette geçen mahlûkat yani akıl sahibi olmayan varlıklar için de manevi tesbih ifadesini kullanıp tesbihin iki şekilde olduğunu ifade etmektedir. Birincisi; Allah’ın azametini ve kusursuzluğunu göstermektedir. İkincisi ise varolan bütün mahlûkatın Allah’a itaat ettiğini ve Allah ne şekil isterse onlarda öyle tasarruf edeceğini göstermektedir.”¹⁰³

Tesbih kelimesi Kur’an-ı Kerim’de köken ve türevleriyle birlikte toplam olarak seksen dokuz yerde geçmektedir.¹⁰⁴ Yine Kur’an-ı Kerim’in yedi sûresi tesbihle başlamaktadır.¹⁰⁵

1.5.Belağat Tahlili

لَمْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ayetinde kınama üslubu bulunmaktadır. لَمْ kelimesindeki “mim” harfinin aslı, soru “ma” sıdır. Hafiflik için “elif” zikredilmemiştir. Sorudan maksat ise kınamaktır.¹⁰⁶

كَبِيرٌ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ayetinde yapılmayıp da söylenen şeylerin son derece çirkin olduğunu anlatmak için, önceki ayette bulunan lafzın tekrarıyla itnab sanatı yapılmıştır.¹⁰⁷ تَفْعَلُوا ile تَقُولُوا arasında da tıbak sanatı vardır.

كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُورٌ ayetinde mürsel mücmel teşbih vardır. Allah yolunda savaşanlar, sağlamlık ve kenetlenme açısından bir binaya benzetilmişlerdir.¹⁰⁸

1.6.Ayetlerin İzahı

"سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ"

¹⁰³ Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, 302.

¹⁰⁴ Muhammed Fuad Abdulbakî, *Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Hadis, Kahire, 1945, s. 339, 340.

¹⁰⁵ İsra 17/1; Hadid 57/1; Haşr 59/1; Saf 61/1; Cum'a 62/1; Teğabün 64/1; A'la 87/1.

¹⁰⁶ Zuhaylî, *et-Tefsirü'l-Münir*, XXVIII, 160.

¹⁰⁷ Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, 302; Zuhaylî, *et-Tefsirü'l-Münir*, XXVIII, 160.

¹⁰⁸ Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Ğaribu'l-Kur'an*, thk: Ahmed Sakr, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1978, s. 464; Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, 302; Zuhaylî, *et-Tefsirü'l-Münir*, XXVIII, 160.

“Göklerde ve yerde olan her şey Allah’ı tesbih etmektedir. Muhakkak ki O, Azîz’dir, Hakîm’dir.”¹⁰⁹

Göklerde ve yerde olan her şey, Allah’ın hükmüne boyun eğerek onu, kendisine yakışmayan sıfatlardan tenzih eder ve onu tesbih ederler. Allah, emirlerine karşı gelenlerden intikam almakta her şeye galiptir, yaptıklarını sevk ve idare etmekte hüküm ve hikmet sahibidir.¹¹⁰

Fahreddin Râzî şöyle der: “Göklerde ve yerlerde ne varsa hepsi O’nun ilahlığına, birliğine ve övülen diğer sıfatlarına şahitlik eder.”¹¹¹ “O, mülkünde galiptir. Yaptığında hikmet sahibidir. O, hikmetin gerektirdiğinden başkasını yapmayandır.”¹¹² Tesbih, Yüce Allah’ı tenzih etmek, o’na ibadet etme noktasında hızlı davranmaktır. Kötülük için ib’ad kelimesi kullanılırken, iyi iş yapmakla alakalı olarak da tesbîh kelimesi kullanılır. Tesbih kelimesi, gerek söz, gerek fiil, gerek niyet olsun tüm ibadet çeşitlerini kapsamaktadır.¹¹³

İsra sûresi 44. ayetinde bununla alakalı olarak şöyle buyuruluyor:

”تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَأَنْتُمْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ خَلِيمًا غَفُورًا“

“Yedi gök ve onların içinde var olanların tümü lisan-ı halleriyle Allah’ı tesbih eder, O’na ibadet eder, ancak insanlar onların yaptığı tesbihleri anlayamazlar.”¹¹⁴

Tefsir kitaplarında âyetteki “tesbih” ibaresi açıklanırken bunun iki şekilde olduğu belirtilir:

a. Dil ile tesbih,

b. Hal ile tesbih.

“Birincisi, kulun Allah’ı her türlü eksiklikten tenzih ederek zâtı, sıfatları ve

¹⁰⁹ Saf 61/1.

¹¹⁰ Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXIII, 350; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 526; Ferra, *Tefsiru'l-Beğavi (Mealimu't-Tenzil)*, VIII, 107.

¹¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 526.

¹¹² Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, 350.

¹¹³ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s.473.

¹¹⁴ İsra 17/44.

fiilleriyle insan zihninin düşünebileceği bütün mükemmellik özelliklerine sahip olduğunu dile getirmesi, Allah'ı hep böyle bilip böyle anmasıdır. Hal ile tesbih ise insanın imanı, ibadeti, ahlâkı, genel olarak her türlü tutum ve davranışlarıyla Allah'ın birliğine, eksiksiz ve kusursuz olduğuna inandığını göstermesi, yasalarına boyun eğmesi, amelinin imanına şahitlik etmesidir.”¹¹⁵ İradî tesbih şuurlu ve iradeli varlıklara mahsustur.¹¹⁶

Bir de konumuz olan âyetin üzerinde durduğu, bütün varlıkların Cenâb-ı Hakk'ı tesbih etmesi vardır. Her şey kendi diliyle Hakk'ı tesbih eder ama âyette belirtildiği gibi insanlar bunu anlayamazlar. “Evrendeki varlık ve olayların var oluş ve işleyişini gerçekleştiren ilâhî yasalara bütün kâinat mutlak bir zorunlulukla boyun eğmekte, bu sûretle yaratını tesbih etmektedir. Bu anlamda mü'miniyle münkiriyle bütün insanlar Allah'ı tesbih ederler, varlığına şahitlik ederler.”¹¹⁷ Özetle “zerreden küreye, galaksilerden hidrojen çekirdeğinin etrafında saniyede 2000 kilometre hızla dönen elektrona kadar kâinattaki her şey Allah'ın mutlak düzeni içinde işlemekte, O'nu tesbih etmekte, O'nun varlığına, birliğine kudret ve hikmetine şahitlik etmektedir.”¹¹⁸

“Sebbeha” fiili, (sebh) kökünden türetilmiştir. Sebh: Suda veya boşlukta hızlı geçiş ve dönüş anlamına gelir. Gökteki yıldızların kendi yörüngelerindeki hareketleri konu edilirken bu kökten türetilen “yesbehûn” fiili kullanılmıştır. Ayrıca atın dörtlüğe koşması, bir işe acele gidilmesi de bu fiille ifade edilir.¹¹⁹ Terim olarak, Cenâb-ı Hakk'ı her türlü noksanlıktan, ortaklıktan, beşerî sıfatlardan tenzih edip kalp, dil ve diğer aza ile O'na ibâdet etme anlamında kullanılır. Bu iki mana çerçevesinde, kâinatta var olan her şey plândaki yerine, özelliğine, yaratılışındaki amaç ve hikmete, bağlı bulunduğu kanuna göre Hakk'ı tesbîh etmektedir. Güneş sisteminin devamlı hareket halinde olması, gezegenlerin kendi yörüngelerinde belli bir plâna göre dönmesi tesbihtir. Atom çekirdeğinin etrafında baş döndürücü hızla dönen elektronların bu hareketi de tesbihtir. Diğer canlıların günlük yaşayış ve hareketleri, sesleri de birer tesbîh anlamına gelmektedir. Vücudumuzda kalbimizin durmadan kan pompalaması, diğer organların kendine has hareketleri, faaliyetleri birer tesbihtir. Ama insanın en güzel tesbîhi,

¹¹⁵ Komisyon, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, III, 485.

¹¹⁶ İsfahani, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 473.

¹¹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 527.

¹¹⁸ Komisyon, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, III, 486.

¹¹⁹ İsfahani, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 473.

şüphesiz ki ilâhî talimata uygun olarak yerine getirdiği günlük ibâdetidir. O halde kâinatın her parçasıyla Hakk'ın buyruğuna baş eğip bağlı bulunduğu düzene uyarak Allah'ın varlığına, birliğine delâlet etmesi bize bir ölçü ve kıstas vermiyor mu? Her şey itaat üzere görevini yerine getirirken insanın hilkatinin gayesine ve hikmetine ters düşüp kendine has çizginin dışına çıkması, Hakk'ın buyruğuna baş eğmemesi ne ile yorumlanabilir? Oysa iç organları bile Cenâb-ı Hakk'ın hilkat kanununa baş eğip tesbihlerini sürdürmektedirler. Artık bu durumda böbürlenmek, büyüklük taslamak, gaflet etmek, ibâdet ve taâtte bulunmamak ona yakışır mı? Allah mutlak ganîdir, yani hiçbir şeye muhtaç değildir. Bütün emir ve yasakları, tavsiye ve teşvikleri insanların yararınadır. Artık kim O'na itaat edip sâlih amelde bulunursa kendi lehine, kim de aksine bir yol tutarsa kendi aleyhine bir sonuç hazırlar. Cenâb-ı Hakk koyduğu düzeni, kurduğu sistemleri ayakta tutan, hükmünü kusursuz yürütendir. O, çok üstün, çok güçlüdür ve yegâne hikmet sahibidir.¹²⁰

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ"

*"Ey iman edenler, yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz."*¹²¹

İman; birini doğrulamak, güvenmek, tamamen boyun eğmek ve şeriatı kabul etmek anlamlarına gelmektedir. Kişinin, gerçeği tasdik ederek ona boyun eğmesi demektir.¹²²

İman, üç şeyi bir arada bulundurur:

1. Kalp ile tasdik,
2. Dil ile ikrar,
3. Bu iman gereği uzuvlarla amel.¹²³

Yüce Allah bu ayette muhataplara "Ey iman edenler" diye hitap etmiştir. Bunun hikmeti şudur: Mü'minler, hayırlı işlerle ilgili yapılan vaatlerde, kişinin imanının, verilen sözü yerine getirmeme gibi olumsuz bir davranışı engellemesi gerektiğini

¹²⁰ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yay., İst., 1991, XII, 6154, 6155.

¹²¹ Saf 61/2.

¹²² İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 90.

¹²³ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 90.

anlasınlar.¹²⁴ Mü'minin imanı, onu sözünde durmama gibi bir günden alıkoymalıdır.¹²⁵

"كَبْرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ"

"Yapmayacağınız şeyi söylemek, Allah katında büyük gazaba sebep olur."¹²⁶
"Allah katında büyük olan günah, en büyük gündenir. Çok iğrenç ve çok kötü bir iştir. Bu gerçekten alabildiğine tiksindirici, ürpertici bir davranıştır. Özellikle imanıyla kendisine seslenen ve kendisine iman ettiği Rabbinin çağrısına kulak veren mü'minin vicdanında nefret uyandırmaktadır."¹²⁷

"Bu ayetlerle ilgili yorumları önce, 'Ey iman edenler' şeklindeki hitabın kime yönelik olduğuna ilişkin tercihe göre iki gruba ayırmak gerekir. Kur'an'ın genel kullanımı doğrultusunda burada da mü'minlere hitap edildiğini kabul edenlere göre âyetlerde, gerçekten iman etmiş olmakla beraber söz ve eylemleri arasında uyumsuzluk bulunan müslümanlara bu hususta bir uyarı yapılmakta yahut müslümana yaraşan tutumun söylenenle yapılan arasındaki tutarlılığına özen göstermek olduğu bildirilmektedir. İfadenin akışını ve 5. âyette imanlarındaki samimiyetsizlik sebebiyle peygamberlerini üzen Hz. Musa'nın kavminden söz edilmesini dikkate alarak burada münafıklara hitap edildiğini düşünenlere göre âyetler, 'Ey iman etmiş görünenler' tarzında bir anlam taşımakta ve söylediği ile yaptığı bir olmayan bu ikiyüzlü kimseler kınanmaktadır. Başka bazı âyetlerde münafıklar hakkında yapılan tasvirler¹²⁸ bu yorumu destekleyici nitelikte bulunmuştur."¹²⁹

Kur'ân-ı Kerîm, inkârcılara yönelik meydan okuma ifadelerinden birini de çelişmezlik ilkesine dayandırmakta, önce kendi verdiği bilgi ve haberlerin ve ihtiva ettiği fikirlerin tutarlılığıyla ilgili bir iç kontrol çağrısında bulunmaktadır:

"Kur'an'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı."¹³⁰

¹²⁴ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnusiyyeti li'n-Neşri, Tûnus, 1984, XXVIII, 174.

¹²⁵ Suyutî, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Me'sur*, XV, 445.

¹²⁶ Saf 61/3.

¹²⁷ Kutup, *Fizlâli'l-Kur'an*, XIV, 447.

¹²⁸ Nur 24/47-53; Ahzab 33/12-15.

¹²⁹ Komisyon, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, V, 332.

¹³⁰ Nisa 4/82.

“Kur’an’ın bu ilkenin önemine yaptığı vurgu İslâm âlimlerini öylesine etkilemiştir ki, tefsir, hadis, fıkıh gibi ilmî disiplinlerin oluşumu sırasında, çok geçmeden bu ilimlerde izlenen metotları da teorik ifadelere kavuşturmaya yönelmişler ve kısa bir süre içinde her bir dala ait metodolojilerin ortaya konmasını sağlamışlardır. Özellikle, Kur’an ve sünnetten çıkarılan fikhî sonuçların kendi içinde tutarlılığının kontrolü görevini üstlenen fıkıh usulü, çok ince metod sorunlarına eğilmiş ve böylece zengin bir literatür oluşmuştur.”¹³¹

Nehâî dedi ki: Üç ayet-i kerime insanlara kıssa yoluyla öğütler vermeme engel oldu:

- 1- “İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unuttur musunuz?”¹³²,
- 2- “Size yasakladığım şeylere kendim uymayarak size emrettiklerime aykırı davranmak istemiyorum”¹³³ ayetleri ile,
- 3- “Ey İman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?”¹³⁴ ayetidir.¹³⁵

"إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَتْهُمْ بُنْيَانٌ مَرَّصُونَ"

“Şüphesiz ki Allah, kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.”¹³⁶

Ey, “Allah katında en güzel amel nedir acaba? onu bilsek de yapsak” diyen kimseler, şüphesiz ki Allah, seçtiği İslam dini uğruna, birbirine bir binanın duvarları gibi kenetlenmiş bir şekilde savaşan kimseleri sever. İbn Zeyd diyor ki: Bu âyet-i kerime, sözü yaptığı işlere uyanları zikretmektedir. Resulullah (sav) cihad için çıktığında onunla birlikte çıkmayan geride kalan kişiler ise, sözleri fiillerine uymayanlardır.¹³⁷

Allah yolunda saf saf dizilip savaşanlar hakkında Peygamber efendimiz de şöyle buyurmuştur:

“Üç kimse vardır ki, onlar, Allah’ın hoşuna gider. Onlar geceleyin kalkıp namaz kılan kimseler, namaz için saf tutan kimseler ve savaş için saf tutan

¹³¹ Komisyon, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, III, 333.

¹³² Bakara 2/44.

¹³³ Hud 11/88.

¹³⁴ Saf 61/2.

¹³⁵ Kurtubî, *Camî li Ahkâmî'l-Kur’an*, XVIII, 80.

¹³⁶ Saf 61/4.

¹³⁷ Ferrâ, *Tefsîru'l-Beğavi (Mealimu't-Tenzil)*, VIII, 107.

kimselerdir."¹³⁸ Yüce Allah, savaş anında kendilerini bir saf haline getiren ve düşmanla karşılaştığında yerlerinde sebat eden mücahitleri sever. Birbirlerine yapışıp tutunmaları ve savaşta sebat etmeleri hususunda onlar, bir kısmı bir kısmına kenetlenmiş ve sağlam bir şekilde yapıştırılmış ve neticede tek bir şey haline gelmiş bir bina gibidirler.¹³⁹ Kurtubî şöyle der: "Yani Yüce Allah, Allah yolunda cihâdda sebat eden ve bina gibi, yerinden ayrılmayan kimseyi sever. Bu, mü'minlerin, düşmanlarla savaşırken nasıl olacaklarına dâir Allah'tan onlara birtâlimdir."¹⁴⁰

Allah yolunda, O'nun hoşnutluğunu arzulayarak, dinine hizmeti cana minnet bilerek savaşabilmek için birtakım hususların, şartların ve araçların gerçekleşmesi gerekir. Ayetin açık anlatımından ve bir bakıma işaretinden şöyle bir sıralamada bulunabiliriz:

- Önce imân cephesinin oluşması,
- Sonra bu cephenin iyi bir eğitim görmesi,
- Fertlerin kendiliğinden karar verip şöyle şöyle yapacağını söylememesi,
- Konuyu, aklı eren tecrübeli kişilerin görüş ve reyine bırakması,
- Savaş hazırlığının kusursuz bir şekilde yerine getirilmesi,
- Baştaki kumandanın sevk ve idaresi altında mü'minlerin birbirlerine kurşunla kenetlenmişçesine birlik, beraberlik ruhunu ve azmini taşıması,
- Savaş nizamına girmesi; dağınık, kontrol dışı kalmaması; herkesin kendi başına buyruk olmaması bu cümledendir.

Cenâb-ı Hakk ancak böyle bir düzen, eğitim, kontrol ve kumanda doğrultusunda hareket edenleri sever ve yardım eder.¹⁴¹

”وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤَدُّونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاعَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ“

¹³⁸Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybanî, *Müsnedu İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnautî, Müessesetu'r-Risale, Byy., 2001, III, 80.

¹³⁹ Suyutî, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Me'sur*, XV, 445; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 527, 528.

¹⁴⁰ Kurtubî, *Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, XVIII, 81; Ferra, *Tefsiru'l-Beğavi (Mealimu't-Tenzil)*, VIII, 107.

¹⁴¹ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, XII, 6156, 6157.

“Hani Musa kavmine demişti ki: Ey kavmim, gerçekten benim Allah’ın size Resulü olduğumu bildiğiniz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz? Onlar sapınca Allah da kalplerini saptırmış oldu. Muhakkak ki Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”¹⁴²

Taberî bu ayeti açıklarken şöyle diyor: “Allah Teâla bu âyet-i kerimede, Hz. Musa’nın kavmi tarafından nasıl eziyetlere uğratıldığını zikrederek, Resulullah’a, yapılan eziyetlere karşı onu teselli etmekte, Musa’ya (as) eziyet veren kavminin ise doğru yoldan ayrıldıklarını haber vererek inananları bu tür hatalara düşmemeleri için uyarmaktadır.”¹⁴³

Fahreddin Razî bu ayetle ilgili şunları söyler: “Kavmine bu kıssada anlatılanları da anlat...” takdirinde olup, bu manaya gelir ki, âyetin başındaki ذال edatı, mukadder bir “üzkür” kelimesiyle mansubtur. Yani, Musa’nın (as) kavmine, “bana ne için eziyet ediyorsunuz dediği zamanı hatırla.” Onlar, Hz. Musa’ya (as) hem sözlü hem fiilî olarak çeşitli eziyetlerde bulunuyorlardı. Mesela, “Allah’ı bize açık bir şekilde göster” diyorlardı. Ayetteki, “gerçekten size Allah’ın peygamberi olarak gönderilmiş olduğumu bildiğiniz halde...” ifadesinde ise, cümle hal mesabesindedir. Dolayısıyla, “Sizler, benim Allah’ın Resulü olduğumu net bir şekilde bilmenize rağmen, yine de bana eziyet ediyorsunuz. Hâlbuki sizin bunu bilmenizin gereği ise, bana tazimde bulunup saygı göstermenizdir” demektir.¹⁴⁴ Mukatil, bu âyete, “Onlar, bedenleri ile haktan uzaklaşınca, Allah da kalplerini hakk olandan çevirdi ve yaptıklarının karşılığı olarak, onları saptırdı” manasını vermiştir ki, bunun böyle oluşunun delili, Cenâb-ı Hakk’ın, “Allah fasıklar güruhuna hidâyet etmez...” ayetidir.¹⁴⁵ Bu ayette, peygambere eziyet etmenin, küfre götürecektir ve kalpleri hidayet yolundan saptıracak kadar korkunç bir günaha dikkat çekme vardır.¹⁴⁶

Abdullah İbn Mes’ud (ra) şöyle dedi:

Huneyn Savaşı ganimetlerini taksim ederken Resûlullah (sav) bazı kişilere diğerlerinden fazla hisse verdi. Akra’ İbn Hâbis’e yüz deve, Uyeyne İbn Hısn’a da bir o

¹⁴² Saf 61/5.

¹⁴³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyan an Te’vili Âyi’l-Kur’an*, XXIII, 358.

¹⁴⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXIX, 528.

¹⁴⁵ Mukatil, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, IV, 316.

¹⁴⁶ Ferra, *Tefsiru’l-Beğavi (Mealimu’t-Tenzil)*, VIII, 107.

kadar verdi. Arapların ileri gelenlerine de o günkü taksimde biraz fazla pay verdi. Bunun üzerine bir kişi:

- Vallahi bu taksimde hakkâniyet yoktur. Allah rızâsı da gözetilmemiştir! Dedi.

Ben de:

- Allah'a yemin ederim ki ben bunu Resûlullah'a söyleyeceğim, dedim. Gittim, adamın söylediklerini Resûlullah'a anlattım. Bunun üzerine, kızgınlığından Resûlullah'ın (sav) yüzü kıpkırmızı kesildi. Sonra şöyle cevap verdi:

- *“Allah ve Resûlü de adâlet etmezse, hiç kimse adâlet etmez.”* Daha sonra da şöyle buyurdu:

- *“Allah, Mûsâ'ya rahmet etsin. O bundan daha ağır bir ithama maruz kalmıştı da sabretmişti.”*

Ben (kendi kendime), bundan sonra kimsenin sözünü Resulullah'a iletmeyeceğim diye karar verdim.¹⁴⁷ Hz. Peygamber, çoğu kere yaptığı gibi bu kez de Hz. Mûsâ'nın Yahudilerden çektiği eziyet ve işkenceleri genel manada hatırlayarak, *“Allah Mûsâ'ya rahmet etsin. O, bundan daha ağır eziyetlere muhatab oldu da sabretti”* buyurmuş, kendi kendisine sabır telkin etmiştir.¹⁴⁸

Hz. Mûsâ'nın, kavminden gördüğü eziyete değişik âyetlerde işâret edilmiştir: *“Bize Allah'ı apaçık göstermediğin sürece sana asla inanmayız”*¹⁴⁹

*“Sen ve Rabbin gidip harbedin, biz burada bekleyeceğiz”*¹⁵⁰

*“Biz tek çeşit yemeğe sabredemeyiz...”*¹⁵¹ ayetleri bunlardandır.

Ayrıca müslümanlar, *“Ey mü'minler, Mûsâ'ya eziyet edenler gibi olmayın!”*¹⁵² âyetiyle de uyarılmışlar, Hz. Peygamber'e karşı Yahudiler gibi davranmaktan sakındırılmışlardır. Yüce Allah cihâdın durumunu söz konusu edince *“Hani Musa kavmine... demişti”* ayeti ile Musa ve İsa'nın tevhidi emredip Allah yolunda cihad

¹⁴⁷ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Camiu's-Sahih*, Mektebetu'l-İslamiyye, Beyrut, 1979, Edeb 53; Müslîm Ebu'l-Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Camiu's-Sahih*, Daru İhya Tûrasi'l-Arabi, Beyrut, trs., Zekât 145.

¹⁴⁸ Ferrâ, *Tefsiru'l-Beğavi (Mealimu't-Tenzil)*, VIII, 107.

¹⁴⁹ Bakara 2/55.

¹⁵⁰ Maide 5/24.

¹⁵¹ Bakara 2/61.

¹⁵² Ahzab 33/69.

ettiklerini ve onların emirlerine aykırı davrananların ilâhî cezaya maruz kaldıklarını açıklamaktadır. Ey Muhammed (sav), sen kavmine şu kıssayı anlat, demektir. Ey kavmim! Gerçekten benim Allah'ın size gönderdiği peygamberi olduğumu ve peygambere saygı gösterilip onun tazim edilmesi gerektiğini bildiğiniz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz? bu eziyet: Karun kıssasında sözü edilen Karun'un bir kadına Musa hakkında kendisi ile zina ettiğini iddia etmesini telkin etmesi¹⁵³ onların: “*Ey Musa! Onların nasıl tanrıları varsa, sen de bize böyle bir tanrı yap!*”¹⁵⁴ demeleri ve: “*Sen ve Rabbin gidiniz, savaştınız.*”¹⁵⁵ demeleri ki bu hususların hepsi ona yaptıkları eziyetler arasındadır. Bu ayette, Resulullah (sav) için, Mekke kâfirlerinden gördüğü eziyetler hususunda bir teselli vardır.¹⁵⁶

"فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ"

“Onlar haktan uzaklaşınca, Allah da onların kalplerini hidâyetten uzaklaştırdı. Kuşkusuz Allah, itaatından çıkmış kimseleri doğru yola ve hayra muvaffak etmez.” Râzî şöyle der: “Burada, peygamberlere yapılan eziyetin, yapanları küfre götürecektir ve kalplerin hidayetden kaymasına sebep olacak kadar büyük olduğuna dikkat çekilmektedir.”¹⁵⁷

¹⁵³ Kasas 28/76, 77.

¹⁵⁴ Araf 7/138.

¹⁵⁵ Maide 5/24.

¹⁵⁶ Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, 350.

¹⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIX, 529.

İKİNCİ BÖLÜM

2.SAF SÜRESİ 6-9. AYETLER

2.1.Ayetlerin Metni ve Meâli

”وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ“

6) “Hani Meryemoğlu İsa da: 'Ey İsrailoğulları, muhakkak ben Allah'ın size Resulüyüm. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek ve ismi Ahmed olacak bir Resulün de müjdecisiyim' demişti. Fakat onlara apaçık delillerle gelince: 'Bu, apaçık bir sihirdir' dediler.”

”وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ وَهُوَ يُدْعَى إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ“

7) “İslam'a davet edildiği halde Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? Muhakkak ki Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”

”يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ“

8) “Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa Allah, kâfirler hoş görmese bile nurunu tamamlayacaktır.”

”هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ“

9) “Resulünü hidayet ve hakk din ile gönderen O'dur. Çünkü onu müşrikler hoş görmese bile bütün dinlere üstün kılacaktır.”

2.2.İ'rabı

”وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ“

“Hani Meryemoğlu İsa da: 'Ey İsrailoğulları, muhakkak ben Allah'ın size Resulüyüm. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek ve ismi Ahmed

olacak bir Resulün de müjdecisiyim' demişti. Fakat onlara apaçık delillerle gelince: 'Bu, apaçık bir sihirdir' dediler."¹⁵⁸

وَ atıf harfidir veya isti'naf harfidir. اِذْ üzerinden uzun bir zamanın geçtiğini ifade eden zarfı zaman manasındadır¹⁵⁹ Nasb mahallinde sükûn üzere mebnidir. Mahzûf olan (اذكر) "üzkür" fiiline müteallıktır. Takdiri şöyledir: اذكر وقت "şu vakti hatırla".

عِيسَى meftuh olan fiili mazidir. Ref' alameti ise ta'zirden dolayı "elif" in üzerinde mukadder bir dammenin olmasıdır.¹⁶⁰ اِبْنُ İsa (as)'ın sıfatıdır veya ondan bedeldir. اِبْنُ Meryem'in muzafıdır. مَرْيَمَ muzafun ileyhidir ve mecrurdur. Cer alameti ise kesra yerine konulan fethadır. Meryem ismi yabancı bir kelimedir.¹⁶¹ Sarf ilmine göre gayrı munsarıftır. Bundan dolayı cer kabul etmez. Bu kelime manevi te'nistir.¹⁶² يَا nida edatıdır. بَنِي münada ileyhidir ve mansubdur. Nasb alameti, fetha yerine gelen (ي) "ya" harfidir. Çünkü bu (ي) "ya" harfi cemi müzekkeri salime bitişen (ي) "ya" harfidir.¹⁶³ İzafetten dolayı (ن) "nun" harfi hazfolmuştur. بَنِي kelimesi, اِسْرَائِيل kelimesinin muzafıdır. اِسْرَائِيل muzafun ileyhidir ve mecrurdur. Cer alameti ise kesra yerinde olan fetha harekesidir. اِسْرَائِيل ismi de Meryem gibi gayrı munsarıftır ve yabancı bir isimdir.¹⁶⁴ اِنِّي nevasih harflerindedir. İsmi nasb, haberini ref' eder. (ي) "ya" i mütekellim "اِنَّ" nin ismidir.¹⁶⁵ رَسُوْلُ "اِنَّ" nin haberidir ve اللّٰه lafz-ı celal'ine muzaftır. Aynı zamanda merfudur. اللّٰه lafz-ı celal muzafun ileyhidir. اِلَيْكُمْ car mecrurdur ve mahzûf olan sıfat'a müteallıktır. مُصَدِّقًا "رَسُوْلُ اللّٰه" daki gizli zamire haldir. O da (مرسل) "Mürsel" manasındadır.¹⁶⁶ لَمَّا car ve mecrurdur. مُصَدِّقًا lafzına müteallıktır. (ما) "ma" ismi mevsuldur. (ل) "lam" harfinden dolayı cer mahallinde

¹⁵⁸ Saf 61/6.

¹⁵⁹ Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 510; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 667; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 551.

¹⁶⁰ Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 551.

¹⁶¹ Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 503.

¹⁶² Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 667; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 551.

¹⁶³ Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 551; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 670.

¹⁶⁴ Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 670; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

¹⁶⁵ Canbaz, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

¹⁶⁶ Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 504; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 670.

sükûn üzere mebnidir. (ما) بَيْنَ “ma” nın mahzûf olan sılasına müteallık bir zarfı mekandır ve mansubdur. بَيْنَ aynı zamanda “يَدَيَّ” nin muzafıdır. يَدَيَّ mecrur muzafun ileyhidir. Cer alameti, fetha yerine gelen (ي) “ya” harfidir. Çünkü o bir müsennadır. İzaften dolayı (ن) “nun” harfi hazfolmuştur. İzaften dolayı mütekellim (ي) “ya” sı cer mahallindedir.¹⁶⁷ مِنَ التَّوْرَةِ car ve mecrurdur. Mahzûf olan “hal’e” müteallıktır. “مُبْتَدَأًا” بِرَسُولٍ kelimesinin üzerine matufur ve mansubdur. “مُبْتَدَأًا” kelimesine müteallıktır. يَأْتِي merfu olan fiili muzaridir. Ref’ alameti ise (ي) “ya” harfinin üzerindeki mukadder bir dammenin var olmasıdır. Faili “رَسُولٌ” e raci olan gizli bir (هُوَ) “o” zamiridir. مِنَ بَعْدِي car mecrurdur. Bir önceki “يَأْتِي” kelimesine müteallıktır. Cer alameti ise mütekellim (ي) “ya” sından önce mukadder bir kesra’nın oluşudur. (ي) “ya” muzafun ileyhidir. İzaften dolayı cer mahallindedir.¹⁶⁸ اسْمُهُ mübtedadır ve merfudur. فَلَمَّا أَهْمَدُ haberdir ve o da merfudur.¹⁶⁹ “ف” İsti’naf harfidir. İsti’naf’ın ne olduğunu daha önce açıklamıştık. “لَمَّا” şimdiki zaman manasında zarfı zamandır ve “قَالُوا” fiiline müteallıktır. جَاءَ meftuh olan fiili mazidir. Faili gizli bir (هُوَ) “o” zamiridir. Bu (هُوَ) “o” zamiri Hz. İsa’ya racidir ya da Resul’e racidir.¹⁷⁰ هُمْ mefulun bih’tir. بِالْبَيِّنَاتِ kendisinden önceki جَاءَ fiiline müteallıktır veya gizli zamirden, mahzûf olan “hal’e” müteallıktır.¹⁷¹ قَالُوا fiili mazidir. Faili (و) “vav” harfidir. Sondaki (ا) “elif” ise tefrik içindir. هَذَا ismi işarettir. Ref’ mahallinde sükun üzere mebnidir. Aynı zamanda mübtedadır. (ه) “he” harfi “tenbih” içindir ve mahalde yeri yoktur. سِحْرٌ mübteda’nın haberidir ve merfudur.¹⁷² “سِحْرٌ” “مُبِينٌ” kelimesinin sıfatıdır.¹⁷³ Sıfat, mevsufa tabi olduğundan مُبِينٌ kelimesi de merfudur.¹⁷⁴

¹⁶⁷ Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 671.

¹⁶⁸ Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

¹⁶⁹ Ebü’l-Bekât, *el-Beyan fi Ğaribi İ’rabi’l-Kur’an*, II, 435; Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 504.

¹⁷⁰ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 671; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

¹⁷¹ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 671.

¹⁷² Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 505.

¹⁷³ Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 671.

¹⁷⁴ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 511.

" وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُوَ يُدْعَى إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ "

*"İslam'a davet edildiği halde Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? Muhakkak ki Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."*¹⁷⁵

وَ isti'naf harfidir. مَنْ nefi ifade eden istifham ismidir.¹⁷⁶ Ref mahallinde sükûn üzere mebnidir ve mübtedadır. أَظْلَمُ mübteda'nın haberidir. مِمَّنْ car mecrurdur ve أَظْلَمُ fiiline müteallıktır. افْتَرَى fiili mazidir ve meftuhtur. (ا) "elif" harfi üzerinde mukadder bir fetha üzere mebnidir. Naib-i fail gizli bir (هو) "o" zamiridir.¹⁷⁷ عَلَى اللَّهِ kendisinden önceki افْتَرَى fiiline müteallıktır. الْكُذِبُ mefulun bih'tir ve mansubdur. وَ "vav" harfi "hal" içindir. هُوَ ref mahallinde fetha üzere mebni olan munfasıl zamirdir ve mübteda'dır. يُدْعَى meçhul için mebni olan merfu fiili muzaridir. Ref alameti ise ta'zir için (ا) "elif" harfi üzerinde mukadder bir dammenin var olmasıdır.¹⁷⁸ Naib-i fail olan (هو) "o" zamiri ise "zalime" racidir.¹⁷⁹ إِلَى الْإِسْلَامِ kendisinden önceki يُدْعَى fiiline müteallıktır.¹⁸⁰ وَ "vav" harfi, isti'naf harfidir. اللَّهُ lafz-ı celal ise merfu mübtedadır. لَا nefi içindir. يَهْدِي merfu olan fiili muzaridir. Ref alameti (ي) "ya" harfinin üzerinde mukadder bir dammenin olmasıdır.¹⁸¹ Faili ise اللَّهُ lafz-ı celal'ine raci olan (هو) "o" zamiridir. الْقَوْمَ mefulun bih'tir ve mansubdur. الظَّالِمِينَ kavmin sıfatıdır

¹⁷⁵ Saf 61/7.

¹⁷⁶ Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 672; Tayyib, *İrabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552; Canbaz, *İrabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

¹⁷⁷ Derviş, *İrabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 512; Canbaz, *İrabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 672.

¹⁷⁸ Tayyib, *İrabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552; Behçet Abdulvahid, *el-İrabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 505; Canbaz, *İrabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

¹⁷⁹ Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 672; Derviş, *İrabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 512.

¹⁸⁰ Behçet Abdulvahid, *el-İrabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 505.

¹⁸¹ Tayyib, *İrabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 672.

ve (ي) “ya” harfî ile mansubdur. Çünkü cemi müzekkeri salim (ي) “ya” harfî ile mansub olur.

”يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ“

“Ağızlarıyla Allah’ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa Allah, kâfirler hoş görmese bile nurunu tamamlayacaktır.”¹⁸²

يُرِيدُونَ merfu olan fiili muzaridir. Ref’ alameti ise (ن) “nun” harfinin sübutüdür.¹⁸³ Faili (و) “vav” harfidir. لِيُطْفِئُوا “ل” harfi ta’lil içindir. يُطْفِئُوا mansub olan fiili muzaridir.¹⁸⁴ Nasb alameti ise (ن) “nun” harfinin hazf olmasıdır.¹⁸⁵ Faili (و) “vav” harfidir. نُورٌ mefulun bih’tir ve اللّٰه lafz-ı celal’ine muzaftır. اللّٰه muzafun ileyhidir. يُطْفِئُوا fiiline müteallıktır. بِأَفْوَاهِهِمْ muzafun ileyhidir ve izafetten dolayı mahallen mecrurdur.¹⁸⁶ “vav” harfî “hal” ifade eder. اللّٰه mübtedadır ve merfudur. مُتِمُّ mübtedanın haberidir. Merfu ve muzaftır.¹⁸⁷ نُورُهُ muzafun ileyhidir. (ه) “he” harfî izafetten dolayı mahallen mecrurdur.¹⁸⁸ “vav” atıf harfidir. لَوْ şart edatıdır.¹⁸⁹ كَرِهَ meftuh olan fiili mazidir. الْكَافِرُونَ faildir ve و “vav” harfî ile merfudur. Çünkü cemi müzekkeri salimdir.¹⁹⁰

”هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَىٰ الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ“

“Resulünü hidayet ve hak din ile gönderen o’dur. Çünkü onu müşrikler hoş görmese bile bütün dinlere üstün kılacaktır.”¹⁹¹

¹⁸² Saf 61/8.

¹⁸³ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 512; Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

¹⁸⁴ Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 506.

¹⁸⁵ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 673.

¹⁸⁶ Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552; Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 512.

¹⁸⁷ Ferra, *Meâni’l-Kur’an*, s. 153.

¹⁸⁸ Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 506.

¹⁸⁹ Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552; Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 513; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 674.

¹⁹⁰ Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

¹⁹¹ Saf 61/9.

هُوَ ref mahallinde fetha üzere mebni olan munfasıl zamirdir ve mübteda'dır.¹⁹² الَّذِي ref mahallinde sükun üzere mebni olan ismi mevsuldur ve هُو olan mübteda'nın haberidir.¹⁹³ أَرْسَلَ meftuh olan fiili mazidir. Faili هُو dir. رَسُوْلُهُ mefulun bih'tir, mansubdur. (هـ) "he" harfi muzafun ileyhidir ve izafetten dolayı cer mahallindedir.¹⁹⁴ بِالْهُدَى fiiline müteallıktır ve mecrurdur. Cer alameti ise ta'zir için (ا) "elif" harfi üzerinde bulunan mukadder bir kesradır. وَ "vav" atıf harfidir. دِيْنِ "الهدى" kelimesine matuftur ve onun gibi mecrurdur.¹⁹⁵ Aynı zamanda "الحق" kelimesinin muzafıdır. الْحَقِّ muzafun ileyhidir. لِيُظْهِرَهُ baştaki (ل) "lam" harfi, ta'lil içindir. يُظْهِرَهُ mansub olan fiili muzaridir. Faili Allah'a raci olan (هو) "o" zamiridir.¹⁹⁶ Sondaki (هـ) "he" harfi ise mefulün bih'tir. عَلَى الدِّيْنِ kendisinden önceki يُظْهِرَهُ fiiline müteallıktır. كِتَابِ "الدِّيْنِ" kelimesini tevkid içindir. Çünkü bütün dinler manasındadır.¹⁹⁷ (هـ) "he" harfi izafetten dolayı mahallen mecrurdur ve muzafun ileyhidir. وَ harfi "hal" içindir. لَوْ şart edatıdır. كَرِهَ meftuh olan fiili mazidir. (و) الْمُشْرِكُونَ "vav" harfi ile merfu olan faildir. Çünkü cemi müzekkeri salimdir.¹⁹⁸

2.3.Kelimeler

2.3.1.Sihir

Sihir kelimesi, sehera (سحر) fiilinden gelen bir mastardır. Göz yanılması sebebiyle aslında olmayan bir şeyi varmış gibi gösterme işidir. Sihir kelimesi bir şeyi olduğundan farklı göstermek şeklinde de izah edilmiştir.¹⁹⁹

¹⁹² Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 506; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 676.

¹⁹³ Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552; Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 513.

¹⁹⁴ Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 676.

¹⁹⁵ Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 506; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 676.

¹⁹⁶ Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 676; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

¹⁹⁷ Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 506; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 676.

¹⁹⁸ Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 513; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

¹⁹⁹ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arâb*, "S-H-R" md.

2.3.2.Mübin

Mübin, ebane (ابان) fiilinden müştak bir isimdir. Master olan beyan kelimesini izah eden ve açık olan anlamına gelir.²⁰⁰

2.3.3.Zalim

Zalim, zaleme (ظلم) kökünden türetilmiş ismi faildir. “Zulüm” bir şeyi uygun olduğu yerinden başka bir yere koymak manasını taşır. Zulmün çeşitleri vardır:

1- Kişinin Allah’a karşı yaptığı zulümdür. Küfre, şirke, nifaka girmek bu çeşit zulme girer.

2- İnsanlar arasında yapılan zulümdür. Haksızlık yapıp insanlara kötü davranmak bu çeşit zulme girer.

3- Kişinin kendi nefesine zulmetmesidir. Aslında Allah’a ve insanlara karşı yapılan zulmün temelinde de nefse zulüm söz konusudur.²⁰¹ “Zulüm, kişinin kendi sınırlarını aşması ve hakkı olmayan bir şeyi yapması anlamında adaletsizlikte bulunmasıdır.”²⁰²

2.3.4.Nur

Nur, görmeyi sağlayan yaygın haldeki ışık anlamına gelir. Biri dünyevi, diğeri uhrevi olan iki çeşit nur vardır. Biri basiret gözüyle anlaşılır. Bu, etrafa yayılmış olan akıl nuru ve Kur’an nuru gibi ilahi konularla ilgili olan nurdur. Birisi de normal gözle algılanan nurdur. Bu da güneş, ay, yıldızlar ve ışık saçan cisimlerden yayılan nurdur. Bazıları ise نار ve نور kelimelerinin aynı asıldan geldiğini belirtirler. Aslında bunlar çoğunlukla, beraber bulunan iki şeydir. Şu kadar varki, نار dünyada insanların faydalandığı bir şeydir. نور ise, ahirette faydalanacakları bir şeydir.²⁰³ Nur, hissî nur manasında varit olmakla²⁰⁴ beraber bundan daha çok manevî nur için kullanılmıştır.²⁰⁵

²⁰⁰ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arâb*, “B-Y-N” md.

²⁰¹ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 537, 538.

²⁰² İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 222.

²⁰³ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 827.

²⁰⁴ Yunus 10/5; Bakara 2/17; Nuh 71/16.

²⁰⁵ Bakara 2/257; Ra'd 13/16.

Vahiy yani tenzil²⁰⁶ hidayet, tevfik ve lütuf²⁰⁷ manalarında da zikredilmiştir. Kur'an-ı Kerimde “Nurullah” tabiri iki ayette geçmektedir.²⁰⁸

2.3.5.Din

Din dane (دان) kökünden türemiş bir isimdir. Din kelimesi adet, durum ya da karşılık, ceza, mükâfat, itaat manalarını taşımaktadır.²⁰⁹ Kur'an'da din kelimesi 92 yerde geçmektedir. Terim anlamıyla din, akıl sahiplerini peygamberlerin bildirdiği gerçekleri kabul etmeye çağıran ilahi bir kanundur.

2.3.6.Hakk

Hakk kelimesi, Hakka (حَقّ) kökünden türetilmiş, uyum, mutabakat anlamına gelen bir mastardır. Hakk kelimesi değişik anlamlarda kullanılır:

1. Bir şeyi hikmetin gereği olarak yaratana Hakk adı verilir. Bundan dolayı Yüce Allah için O, Hakk'tır denir.
2. Hikmetin gereği olarak vücut verilen şeye de hak adı verilir. Bu açıdan: Yüce Allah'ın her fiili haktır, denir. Ölüm haktır, diriliş haktır denmesi gibi.
3. Bir şeye, gerçekte olduğu şekilde uygun biçimde inanmaktır. “Falanın diriliş, sevap, ceza, cennet ve cehennem hakkındaki inancı haktır” sözümüz gibi.
4. Gerektiği yerde, gerektiği kadar, gerektiği zaman ortaya konan fiil/hareket ve söze de hakk adı verilir. Senin yaptığın haktır ve sözün haktır, denmesi gibi.²¹⁰

2.3.7.Müşrik

Müşrik, eşreke (اشرك) kökünden gelir. Lüğatte şirk, ortaklık anlamındadır. İsm-i fail olan müşrik ise ortak koşan demektir.²¹¹ “Allah'a zatında, sıfatlarında ve fiillerinde

²⁰⁶ Araf 7/157.

²⁰⁷ Nur 24/40; Zümer 39/22.

²⁰⁸ Saf 61/8; Tevbe 9/32.

²⁰⁹ Cevherî, *es-Sıhah Tacu'l-Luğa ve Sıhahu'l-Arabiyye*, “D-Y-N” md.

²¹⁰ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 246.

²¹¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arâb*, “Ş-R-K” md.

eş, ortak koşan, Allah ile beraber başka ilahlar edinen kimse müşriktir. Şirk, ortaklık demektir ve tevhidin zıddıdır.”²¹²

Şirkin çeşitli şekilleri vardır:

1. Şirk-i İstiklâlî
2. Şirk-i Teb’iz
3. Şirk-i Takrîb
4. Şirk-i Taklîd
5. Şirk-i Esbâb
6. Şirk-i Hafî.²¹³

2.4.Önemli Kavramlar

2.4.1.Küfür

Lügatte “setretmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi anlamlara gelen küfür, ıstılahta “Cenab-ı Hakk’tan alıp din namına tebliğ ettiği konularda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” manasında kullanılır.²¹⁴ Küfrü benimseyen kimseye “fitri yeteneğini köreltip örten” manasında kâfir denilir. “Bilmemek, yadırgamak” manasındaki “nükr” kökünden türetilen ve kabul etmemek, reddetmek, hoş görmemek” manasına gelen inkâr da küfür mukabilinde kullanılmakta olup bu tavrı sergileyen kişiye münkir ismi verilir.²¹⁵

Kur’an’da küfür kelimesi kök olarak muhtelif yerlerde kırk bir defa geçmekte, bununla beraber müteaddit ayette aynı kökten türemiş fiil ve isimler bulunmaktadır.²¹⁶ Kur’an’da cahd (bilerek inkâr etme), işrak (şirk koşma) ve tekzib (yalanlama), kavramları da küfür anlamında isti’mal edilmiştir. Üstelik tuğyan (haddi aşmak, azmak), zulüm (haksızlık etmek, yersiz hareket etmek), ism (günah işlemek) ve fısk (belli bir

²¹² Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya, 2010, s. 141; Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yay. İstanbul, 2010, s. 293,294; Komisyon, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay. Ankara, 2010, s. 621.

²¹³ Ahmet Saim Kılavuz, *İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, Ensar Yay. İstanbul, 2011, s. 60,61.

²¹⁴ Taftazanî, *Şerhu’l-Akaid*, Nşr. M. Adnan Derviş, Beyrut,1991, s. 189.

²¹⁵ İsfahani, *el-Müfredat fi Ğaribi’l-Kur’an*, s. 714; İbn Manzur, *Lisânu’l-Arâb*, V, 148.

²¹⁶ Abdalbaki, *Mu’cem*, s. 605.

sınırı aşmak, hak yoldan ayrılmak) kavramları da küfrü ve kâfirleri tarif ve tavsif için kullanılmıştır.²¹⁷

Kur'an'da kâfirlerin Allah'ı inkâr etmeleri,²¹⁸ O'na oğul isnat etmeleri,²¹⁹ yolundan yüz çevirmeleri,²²⁰ ulûhiyetinde ortak tanıyarak şirke düşmeleri²²¹ yanında O'nun ayetlerini,²²² peygamberlerini²²³ inkâr ettikleri, bunlara ulûhiyet payesi verdikleri,²²⁴ Hz. Peygamber'in tebliğ ettiklerini, Kur'an-ı,²²⁵ melekleri,²²⁶ öldükten sonra dirilmeyi²²⁷ ve ahireti²²⁸ reddettikleri belirtilmek sûretiyle kişiyi küfre götüren inanışlara netlik getirilmiştir. Kur'an'da iman veya inkâr etmekte şahısların iradelerini kullanma özgürlüğüne sahip oldukları belirtilirken²²⁹ Allah'ın küfre rıza göstermeyeceğine dikkat çekilmiştir.²³⁰ Kur'an'da, kâfirlerin inanmamaktaki musırrane tutumlarına rağmen inanacakmış gibi Hz. Peygamberden defaatle mucize göstermesini istedikleri bildirilmiştir.²³¹ Çeşitli ayetlerde, düşünüp ibret almak sûretiyle iman etmelerini temin etmek için kendilerine verilen örneklerden bahsedilmiştir.²³² Bütün şeylere rağmen inkârda ısrar edenlerin yaptıklarının boşa çıkarılacağı,²³³ kâfir olarak ölüp gidenlerin ahirette hiçbir şekilde kurtulamayıp elim bir azap ile karşılaşacakları,²³⁴

²¹⁷Abdulgani, *Mu'cem*, "C-H-D", "Ş-R-K", "K-Z-B", "T-Ğ-Y", "Z-L-M", "İ-S-M", "F-S-K" maddeleri.

²¹⁸ Nisa 4/136, 150; Tevbe 9/54; Nahl 16/106.

²¹⁹ Maide 5/72, 73; Tevbe 9/30.

²²⁰ Nisa 4/167.

²²¹ Al-i İmran 3/151; Beyyine 98/1, 6.

²²² En'am 6/39; Enfal 8/31.

²²³ Nisa 4/42; Yunus 10/2; Ra'd 13/42, 43.

²²⁴ Maide 5/17.

²²⁵ İsrâ 17/41, 46; Meryem 19/73, 77; Enbiya 21/2, 3.

²²⁶ Nisa 4/136.

²²⁷ Yasin 36/78-79.

²²⁸ Araf 7/45; Hud 11/7, 19.

²²⁹ Kehf 18/29.

²³⁰ Zümer 39/7.

²³¹ En'am 6/37, 109; İsrâ 17/90-95.

²³² En'am 6/65; Yunus 10/5, 6, 67; Yusuf 12/105; Ra'd 13/2-4; Rum 30/20-28.

²³³ Maide 5/5; Araf 7/147; Zümer 39/65; Muhammed 47/8.

²³⁴ Al-i İmran 3/91; Maide 5/36; Mearic 70/11-18.

cehennemde ebedîyyen kalacakları ve azaplarının tahfif edilmeyeceği belirtilmiştir.²³⁵

“Kur’an’da tohumu toprağa atıp gizleyen çiftçilerden (küffar) bahsedilirken²³⁶ ve Allah’a şükredip nankörlük edilmemesi emredilirken de²³⁷ küfr kökünün türevlerinin sözlük anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.”²³⁸

“Küfür hadis kaynaklarında da çok geniş bir şekilde yer almakta olup özellikle iman bölümlerinde çeşitli başlıklar altında kaydedilen birçok rivayet bu konuyu ilgilendirmektedir. Bu hadisler genellikle küfür sayılan yanlış inançları ve kâfirin niteliklerini açıklamaktadır. Aynı rivayetlerde kâfirin kıyamet günündeki akıbetinden, maruz kalacağı azaptan ve mü’minin ona karşı alacağı tavırdan da bahsedilmektedir.²³⁹ Hadislerde iman en üstün itaat olarak tarif edilirken²⁴⁰ şirk en büyük günah olarak tanımlanmış,²⁴¹ nifakın küfür olduğuna²⁴² kişinin kalbinde imanla küfrün bir arada bulunamayacağına²⁴³ dikkat çekilmiştir. Öte yandan kul hakkını ihlal etme, toplumun bütünlüğünü ve huzurunu tehdit etmenin yanı sıra daha yaygın bir fitneye yol açma ihtimali bulunan tekfir tavrının sakıncasına işaret edilmiş, kişinin Müslüman kardeşini haksız yere küfürle itham etmesinin kendisinin küfrüne sebep olacağı hususu farklı rivayetlerde dile getirilmiştir.”²⁴⁴

“Küfür, kelim ilminde de üzerinde en çok durulan konulardan biridir. Dinin merkezinde iman bulunup dinî hayatın bütün yönleri bu merkeze göre anlam ve değer kazandığı gibi, küfür de ferdi, söz konusu anlam ve değerlerden uzaklaştıran, inananlara mahsus dini ve dünyevi bütün haklardan mahrum bırakan belirleyici bir hükümdür. Ancak İslam âlimleri, iman olgusunun niteliği hakkında ileri sürdükleri farklı

²³⁵ Bakara 2/161, 162.

²³⁶ Hadid 57/20.

²³⁷ Bakara 2/152; Rum 30/34.

²³⁸ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s.714.

²³⁹ Buharî, Tefsir, 1/25; Müslîm, Münafikin, 54; Tirmizî, Cehennem, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 229.

²⁴⁰ Müslîm, İman, 36.

²⁴¹ Müslîm, İman, 37.

²⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 39.

²⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 349.

²⁴⁴ Buharî, Edeb, 73; Müslîm, İman, 111; Tirmizî, İman, 16; Mustafa Sinanoğlu, *DİA*, “Küfür” md., XXVI, 535.

görüşlerine bağlı olarak küfrün mahiyetine dair çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır.”²⁴⁵
“Ayet ve hadislerde imanın kalbin tasdikine bağlı kılınmasından hareketle imanı kalbin tasdikinden ibaret sayan ehl-i sünnet kelamcılarına göre küfür, dinin aslından olduğu kesinlikle bilinen hususların tamamını veya bir kısmını kalben tasdik etmemektir.”²⁴⁶
“İmanın tasdik değil marifetten ibaret olduğunu ileri süren Cehmiyye ve Neccariyye’ye göre küfür Allah’ı ve Hz. Peygamber’in haber verdiği hususları bilmemektir.”²⁴⁷
“Hâlbuki marifetin zıddı cehalet, imanın zıddı inkârdır. Tek başına bilgi iman edilecek hususların mahiyetini kapsamaya yeterli değildir. Nitekim Allah ve Resulünü bildiği halde küfrü gerektiren bir inancı benimseyen veya küfre alamet sayılabilecek bazı fiilleri işleyip bazı sözleri söyleyen kimse iman dairesinden çıkmış olur. İmanı sadece dilin ikrarı olarak kabul eden Mürcie ve Kerramiyye’ye göre küfür dille ikrar etmemektir.”²⁴⁸ Ehl-i sünnet kelamcıları bu görüşü, gerçekte iman etmedikleri halde Allah’a ve ahiret gününe inandıklarını söyleyen münafıkların mü’min olmadığını açıklayan ayetlere²⁴⁹ aykırı bularak tenkit etmişlerdir. “İmanı ikrara, küfrü ikrar etmemeye indirgeyen bu görüş dünyada kişiye uygulanacak hükümler için geçerli olmakta, fakat onun ahiretteki durumunu kapsamamakta, ayrıca imanın ve küfrün hakikati konusunda bir değer taşımamaktadır.”²⁵⁰

İslam âlimleri küfrü meydana geliş şekli ve sebepleri açısından dörde ayırmışlardır:

1. "Küfr-i inkârî: Allah’ı, peygamberleri ve onların Allah’tan alıp getirdikleri esasları kişinin kalbiyle tasdik, diliyle ikrar etmemesidir.
2. Küfr-i cühûd: Kişinin bildiği halde iman etmemesi, inkârı tercih etmesidir.
3. Küfr-i inadî: Kişinin kalben Allah’ı bilip bazen diliyle de ikrar ettiği halde haset, şöhret ve makam düşkünlüğü, kavmiyetçilik gibi sebeplerle İslam’ı bir din olarak kabullenmemesidir.

²⁴⁵ Mustafa Sinanoğlu, *DİA*, “Küfür” md., XXVI, 536.

²⁴⁶ Teftazanî, *Şerhu’l-Makasid*, V, 224-225.

²⁴⁷ Ebu’l Hasan Ali b. İsmail el-Eş’arî, *Makalatü’l-İslamiyyin ve İhtilafu’l-Musallin*, Mektebetü’l-Asriyye, By., 2005, I, 132; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm el-Endülüsî, *el-Faslü Fi’l-Milel*, Mektebetü’l-Hancî, Kahire, trs., III, 188.

²⁴⁸ Eş’arî, *Makalat*, I, 12, 132, 141, 143; İbn Hazm, *el-Fasl*, III, 183.

²⁴⁹ Bakara 2/8, 9.

²⁵⁰ Mustafa Sinanoğlu, *DİA*, “Küfür” md., XXVI, 535.

4. Küfr-i nifak: Kişinin inanılması gereken hususları diliyle ikrar ettiği halde kalben tasdik etmemesidir."²⁵¹

Öte yandan itikadî yönden inkârcı bir mahiyet taşıyan, “Allah’ın ulûhiyetinde, sıfatlarında ve fiillerinde eşi ve ortağı bulunduğunu kabul etmek” şeklinde tarif edilen şirk de bir tür küfürdür. Nitekim Kur’an’da Allah’ın kendisine ortak koşulmasını bağışlamayacağı ifade edilmiştir.²⁵² Kişinin müslüman iken başka bir dini veya inanç sistemini kabullenerek İslam’ı terk etmesi de irtidad olarak nitelendirilen bir küfür şeklidir.

2.5.Belağat Tahlili

a. اِيْرِيْدُوْنَ لِيُطْفُوْا نُوْرَ اللّٰهِ. ayetinde latif bir istiâre vardır. Yüce Allah nurunu, din ve aydınlık şeriatı için müstear olarak kullanmıştır. Dini iptal etmek isteyen kimse, istiâre-i temsiliyye yoluyla hakir ağzıyla güneşi söndürmek isteyen birine benzetilmiştir. Allah’ın nuru, Allah’ın dini manasında kullanılmıştır.²⁵³

b. مشرکین , ظالمین , مبين gibi ayet sonlarındaki kelimelerde sec-i murassa sanatı vardır. Sanki bunlar bir ipe dizilmiş inci taneleridir.²⁵⁴

2.6.Ayetlerin İzahı

”وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ“

“Hani bir zaman Meryemoğlu İsa da: Ey İsrailoğulları, şüphesiz ki ben Allah’ın size gönderdiği, benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayan ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyen bir peygamberim demişti. Fakat O peygamber kendilerine apaçık delillerle gelince: Bu getirdiklerin apaçık bir sihirdir dediler.”²⁵⁵

“Bu âyet-i kerime, Hz. İsa’nın, Hz. Muhammed (sav) daha gelmeden evvel, onun geleceğini ve isminin de ‘Ahmed’ olacağını haber verdiğini bildirmektedir.

²⁵¹ İbn Manzur, *Lisânu’l-Arâb*, “C-H-D”, “K-F-R” md.

²⁵² Nisa 4/48.

²⁵³ Zuhaylî, *et-Tefsirü’l-Münir*, XXVIII, 165; Sabunî, *Safvetü’t-Tefasir*, III, 350.

²⁵⁴ Sabunî, *Safvetü’t-Tefasir*, III, 350.

²⁵⁵ Saf 61/6.

Ancak, Hz. Muhammed (sav) gelince de, herkesten evvel ehl-i kitabın ona iman etmeleri gerekirken onu sihirbazlıkla, itham edip getirdiği şeylerin de sihir olduğunu söylediklerini beyan etmektedir.”²⁵⁶ Burada Hz. İsa (as), peygamberliğinin hikmetiyle alakalı iki şeyi nazara vermektedir. Bunlardan birisi; kendinden önce gelen Tevrat’ı tasdik etmesi, diğeri de; kendinden sonra gelecek olan peygamberi müjdelemesidir.²⁵⁷

Peygamber Efendimiz, Hz. İsa’nın, kendisinin geleceğini müjdelediğini beyan eden bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:

*“Âdem çamurunun içinde yatarken, Allah’ın kulu olan ben, levh-i mahfuzda peygamberlerin sonuncusuydum. Bunu size izah edeyim. Ben atam İbrahim’in duası, İsa’nın kavmine müjdesi ve annemin gördüğü rüyayım. O, kendisinden bir nur çıkararak Şam’ın saraylarını aydınlattığını görmüştü. Peygamberlerin anneleri işte böyle rüyalar görürler.”*²⁵⁸

Hz. İsa’nın, Peygamberimizin geleceğini müjdelediğini bildiren hadis-i şeriflerden biri de Necaşi’nin, Habeşistan’a hicret eden müslümanlarla konuşmasını ve neticede iman ettiğini bildiren şu hadis-i şeriftir:

Abdullah b. Mes’ud diyor ki:

“Resulullah (sav) bizi Necaşi’ye gönderdi. Bizler seksen kadar kişiydik. Gönderilenler içinde ben, Cafer, Abdullah b. Arfede, Osman b. Maz’un ve Ebu Musa da bulunuyorduk. Biz Necaşi’nin yanına vardık. Kureyş müşrikleri de Amr b. As ve Ammare b. Velid’i bir takım hediyelerle ona göndermişlerdi. Amr b. As ve Ammare, Necaşi’nin yanına girince onun önünde secdeye kapandılar. Sonra biri sağına diğeri soluna geçtiler ve ona şöyle dediler: Bizim amcaoğullarından bazıları senin topraklarına geldiler. Bizden ve bizim dinimizden yüz çevirdiler. Necaşi: 'Onlar nerede?' diye sordu. Onlardan biri: 'Senin topraklarındalar. Adam gönder onları getirsinler' dedi. Necaşi adam gönderip onları getirtti. Cafer, müslümanlara: 'Bugün sizin sözcünüz benim dedi.' Müslümanlar da kabul ettiler. Cafer içeri girdi selam verdi. Necaşi’ye secde etmedi. Orada bulunanlar: Sana ne oluyor da krala secde etmiyorsun? dediler. Cafer: 'Biz, sadece Azîz ve Celîl olan Allah’a secde ederiz' dedi. Necaşi: Bu ne demek? diye sordu.

²⁵⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vili Ayi’l-Kur’an*, XXIII, 359.

²⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXIX, 528; Ferra, *Tefsiru’l-Beğavi (Mealimu’t-Tenzil)*, VIII, 109; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 13.

²⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 128.

Cafer: 'Azîz ve Celîl olan Allah, bize peygamberini gönderdi. Peygamber ise bize, Allah'tan başka herhangi bir şeye secde etmememizi, namaz kılmamızı ve zekât vermemizi emretti' dedi. Amr b. As: Onlar, Meryemoğlu İsa hakkında da sana muhalefet ediyorlar dedi. Necaşi müslümanlara: Siz, Meryemoğlu İsa ve annesi hakkında ne diyorsunuz? dedi. Müslümanlar: Biz onun hakkında Azîz ve Celîl olan Allah'ın söylediğini söylüyoruz. O, kendisine hiçbir beşerin dokunmadığı, hiçbir hamilelik belirtisi taşımayan, kendisini Allah'a adanmış olan bakire Meryem'e, Allah'ın ulaştırdığı emri ve ruhudur dediler. Abdullah b. Mes'ud diyor ki: Bu konuşmalardan sonra Necaşi yerden bir çubuk aldı ve şöyle dedi: Ey Habeşliler, ey papazlar ve rahipler, Allah'a yemin olsun ki onların, İsa hakkında söyledikleri bizim, onun hakkında söylediklerimizden şu kadar bile farklı değildir. Ey Müslümanlar siz de hoş geldiniz. Onun yanından sizinle beraber gelenler de hoş geldiler. Ben şahadet ederim ki o, Allah'ın Resulüdür. Çünkü o, bizim, İncil'de bulduğumuzdur. Ve o, Meryemoğlu İsa'nın müjdelediğidir. Gidin dilediğiniz yerde kalın. Allah'a yemin olsun ki eğer ben burada yönetici olmasaydım onun takunyalarını taşıyan ve ona abdest aldırın ben olayım diye onun yanına giderdim.”²⁵⁹ Sanki burada Hz. İsa'ya (as) peki onun adı nedir? diye sorulmuş o da adı 'Ahmed'dir' diye cevap vermiştir. Buna göre, ayetteki “يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ” 'Benden sonra gelip, ismi Ahmed olacak bir peygamberi' ifadesi, mahallen mecrur olan iki cümledir. Bu iki cümle de nekre olan برسول kelimesinin sıfatıdır.²⁶⁰

يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ ifadesi iki biçimde okunmuştur:

1. Aslı üzere, ي harfini fetha ile harekeleyerek. El-Halil ve es-Sibeveyh'e göre iki sakin harfin bir arada bulunduğu her zaman ي harfi fethalı okunur. Örneğin; şu ayette olduğu gibi: وَلَمَنْ دَخَلَ بَيْتِي “Ve evime Mü'min olarak giren kimseleri de”²⁶¹

2. İctima'ı sakineyn sebebiyle ي harfini telaffuzdan hazfederek. Bu da el-Müberred ve Ebu Ali'nin görüşüdür.²⁶²

Ahmed ismi, peygamberimiz (sav)'in özel ismidir. Hz. Peygamberin şairi Hassan bir şiirinde şöyle söyler:

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 461.

²⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 528.

²⁶¹ Nuh 71/28.

²⁶² Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 528.

"صلى الاله ومن يحف بعرشه والطيبون على المبارك احمد"

"Başta Allah olmak üzere, o'nun arşını saranlar ve iyi temiz kişiler o mübarek Ahmed'e salat getirirler."²⁶³

"Ahmed, Peygamber Efendimizin adıdır. Bu fiilden değil de sıfattan aktarılmış özel bir isimdir. Dolayısıyla Ahmed, Allah'a hamdedenlerin en çok hamdedeni demektir. Peygamberlerin hepsi de Allah'a hamdedicidir. Peygamberimiz Ahmed ise onların en çok hamdedenleridir. Muhammed ismi de benzer şekilde bir sıfattan aktarılmıştır. Bu da 'Mahmud' anlamındadır. şu kadar var ki bunda mübalağa ve tekrar anlamı da vardır. O halde Muhammed, ardı arkasına hamdedilen/övülen kimse demektir. Tıpkı mükerrerem lafzının ardı arkasına kerem sahibi kılınan, anlamına gelmesi gibi. El-Mumeddeh ve benzeri isimler de böyledir. O halde Muhammed lafzı manasına uygundur."²⁶⁴ "şanı yüce Allah, Hz. Muhammed (sav) daha dünyaya gelmeden önce ona bu ismi vermiş bulunmaktadır. İşte bu da onun peygamberliğinin alâmetlerindedir. Zira onun ismi anlam itibariyle onun hakkında doğrunun ifadesidir. O kendisine hidayet olduğu şeyler dolayısıyla, onun vasıtasıyla sağlanılan ilim ve hikmet faydalarından ötürü Mahmud/övülen'dir. Âhirette de şefaati dolayısıyla Mahmud'dur. Lafzın gerektirdiği şekilde hamd/övgü anlamı tekrarlanmış bulunmaktadır. Bir başka açıdan Hz. Peygamber (sav), Rabbine hamdedip Rabbi de ona risalet görevini vererek onu şerefleendirinceye dek ismi Muhammed olmamıştır. Dolayısıyla Muhammed isminden önce Ahmed ismi zikredilmiştir ki; Hz. İsa (as) bunu anarak ismi Ahmed olan demiştir. Hz. Musa (as) da Allah Teâla kendisine: Bu ümmet Ahmed'in ümmetidir, deyince: Rabbim beni de Ahmed'in ümmetinden kıl diyerek onun bu ismini anmıştır. O halde Yüce Allah onun Muhammed adını zikretmeden önce Ahmed diye anmıştır. Çünkü onun Rabbine hamd etmesi insanların onu övmesinden öncedir. Var olup peygamber olarak gönderilince de fiilen Muhammed/çokça övülen olmuştur. Aynı şekilde şefaate edeceği vakit de yüce Rabbine, Rabbinin kendisine ilham edeceği hamd ifadeleriyle hamdedecektir. Böylelikle insanlar arasında Rabbine en çok hamdeden kişi, Ahmed olacak, sonra şefaate edecek, sonra da bu şefaati dolayısıyla kendisine hamdedilecek/övülecek'tir."²⁶⁵

²⁶³ Alusî, *Rûhu'l-Meanî*, XIV, 280.

²⁶⁴ Kurtubî, *Camîu li Ahkami'l-Kur'an*, XVIII, 83.

²⁶⁵ Kurtubî, *Camîu li Ahkami'l-Kur'an*, XVIII, 84.

Rivayet olduğuna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

“Benim Tevrat’taki ismim Ahyed/alıp götüren, uzaklaştıran’dır. Çünkü ben ümmetimi ateşten alıp başka tarafa uzaklaştırırım. Zebur’daki adım el-Mâhî/silendir. Çünkü yüce Allah benim vasıtamla puta tapıcıları mahvetmiştir. İncil’deki adım Ahmed, Kur’ân’daki adım Muhammed’dir. Çünkü ben sema ehli arasında da, arz ehli arasında da Mahmud/övülenim.”²⁶⁶

Sahih-i Buharî’de rivayet edilen şöyle bir hadis vardır:

“Benim beş tane ismim vardır. Ben Muhammed’im, Ahmed’im. Ben Allah’ın benim vasıtamla küfrü silip süpürdüğü el-Mâhî’yim, ben insanların ayaklarımın ucunda haşrolunacağı el-Hâşir’im ve ben el-Âkib’im.”²⁶⁷

"وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُوَ يُدْعَى إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ"

“İslam’a davet edildiği halde Allah’a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? Muhakkak ki Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”²⁶⁸

Allah Teâlâ buyuruyor ki: “İslâm’a çağrıldığı halde, Allah’a karşı yalan uydurandan daha zâlim kimdir?” “Allah’a yalan isnâd eden, tevhîd ve ihlâsa çağrıldığı halde ortaklar kabul ederek şirk koşandan daha zâlim hiç bir kimse yoktur.”²⁶⁹ Taberî bu ayet hakkında şöyle der: “Müslüman olmaya davet edildiği halde ‘Muhammed sihirbazdır, getirdiği şeyler de sihirdir’ şeklinde sözler söyleyerek Allah’a karşı iftirada bulunandan daha zalim kim olabilir? Allah, Rablerini inkâr ederek cezalandırılmayı hakk eden ve böylece kendisine zulmeden bir kavmi doğru yola iletmez.”²⁷⁰

"يُرِيدُونَ لِيُطْفَؤُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ"

²⁶⁶ Ebi Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesaî, *Tefsiru'n-Nesaî*, Müessesetu'l-Kutübi's-Sekafiyye, Beyrut, 1990. II, 423; Suyutî, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Me'sur*, XV, 448.

²⁶⁷ Buharî, Menakıb 17.

²⁶⁸ Saf 61/7.

²⁶⁹ Ebu'l-Fidda İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, el-Kureşî ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2012, VIII, 111.

²⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, XXIII, 359; Suyutî, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir bil-Me'sur*, XV, 449.

“Ağızlarıyla Allah’ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa Allah, kâfirler hoş görmese bile nurunu tamamlayacaktır.”²⁷¹

"هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ"

“Resulünü hidayet ve hakk din ile gönderen o’dur. Çünkü onu müşrikler hoş görmese bile bütün dinlere üstün kılacaktır.”²⁷²

“Onlar, ağızlarıyla Allah’ın nurunu söndürmek istiyorlar. Kâfirler istemese de Allah, nurunu tamamlayacaktır, Hz. Muhammed’e (sav) sihirbaz, getirdiklerine de sihir diyen kâfirler bu sözleriyle Allah’ın nuru olan İslam’ı ve Kur’an’ı söndürmek isterler, onu ezmeye çalışırlar. Fakat Allah, kâfirler istemese de nurunu mutlaka tamamlayacaktır ve dinini galip getirecektir. Müşrikler istemese de, dinini bütün dinlerden üstün kılmak için peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O’dur.”²⁷³ “Allah, Peygamberi Hz. Muhammed’i, hakkı açıklamak vazifesi ile ve hakk din olan İslam ile gönderdi ki, müşrikler istemese de bu dini diğer bütün dinlere galip getirsin.”²⁷⁴ Müşrikler Allah’ın dinini ve nurlu şeriatını ağızlarıyla söndürmek isterler. Fahreddin Razî şöyle der: “‘Allah’ın nurunu söndürmek’ ifadesi, Kur’an’a ‘sihir’ demek sûretiyle İslam’ın bâtil olduğunu anlatmak istemelerinden dolayı onlarla alaydır. Onların durumu, güneşin nurunu söndürmek için ona ağızıyla üfleyen kimseye benzetilmiştir. Burada onlarla alay edilmiş ve eğlenceye alınmışlardır, Hâlbuki Allah, dinini her tarafta yayarak ve bütün dinlere üstün kılarak galip getirecektir.”²⁷⁵ Nitekim hadiste şöyle buyrulmuştur: “Yüce Allah benim için yeryüzünü dürdü de, ben onun doğularını ve batılarını gördüm. Ümmetimin mülkü, kuşkusuz, yeryüzünden benim için dürülen yere kadar ulaşacaktır...”²⁷⁶ “Bu din, dünyanın doğularında ve batılarında yayılacaktır. Kâfirler, bunu istemese de, bu mutlaka olacaktır. Kâfirlerin gururlanıp istememelerine rağmen Yüce Allah bu dinin şanını yüceltecektir. Dini üstün kılmaktan maksat, dünyada bu dini kabul etmeyen kimse kalmayacak demek değildir. Aksine bundan maksat, bu

²⁷¹ Saf 61/8.

²⁷² Saf 61/9.

²⁷³ Râzî, *Mefââtihü'l-Ğayb*, XXIX, 530.

²⁷⁴ Taberî, *Câmi’u'l-Beyan an Te’vili Ayi'l-Kur’an*, XXIII, 360.

²⁷⁵ Râzî, *Mefââtihü'l-Ğayb*, XXIX, 530.

²⁷⁶ Müslîm, *Fiten* 52/19.

dinin mensuplarının kıyamete kadar delil, kılıç ve dille diğer din mensuplarına üstün ve galip olmaları demektir."²⁷⁷

“Burada, söz konusu ayetin Uhud Savaşı’ndan sonra indiğine dikkat edilmelidir. O dönemlerde İslâm dini, yalnızca Medine ile sınırlıydı. Müslümanların sayısı da ancak bir kaç bin kişiden ibaretti. Bütün Arapların İslam dinini yok etmeye kararlı oldukları bir dönem idi. Ayrıca Uhud Savaşı’nda müslümanlar yenilgiye uğramış ve kendilerine olan özgüvenleri de sarsılmıştı. Bundan dolayı civar kabileler de İslâm dini aleyhine cesaretlenmişti. İşte şartlar bu şekilde iken Allah, İslâm nurunun söndürülemeyeceğini ve bilakis bunun daha da parlayarak bütün dünyaya yayılacağını müjdelemiş ve bu müjde aynıyla meydana gelmiştir. Allah’ın dışında o dönemlerde, İslâm’ın geleceğinin ne olacağını kim bilebilirdi? Nitekim beşeri imkânlar ölçüsünde olayı mütalaa ettiğimizde, o dönemlerde İslâm nurunun, her yönden esen şiddetli rüzgârların söndürebileceği zayıflıkta olduğunu görürüz.”²⁷⁸ “Müşrikler hoş görmese de...” yani onlar Allah’a ibadet etmelerinin yanı sıra, başkalarına da ibadet etmiş ve Allah’ın halis dinine karşı başka dinleri de karıştırarak, onu karma bir din edinmişlerdir. Bu kimseler, sadece Allah’a kulluk etmeye ve O’nun yol göstericiliği doğrultusunda hayatlarını düzenlemeye razı olmamışlardır. "Onlar heva ve heveslerine göre istediklerini ilah edinmekte, istedikleri düşünce ve akideye göre hayatlarını düzenleyip, diledikleri gibi medeniyetlerini oluşturmakta ısrar etmişlerdir. Allah’ın Resülü ise, böyle insanlarla uzlaşmaya varması için gönderilmemiştir. O’nun gönderilme sebebi, hakk dini Allah’ın yol göstericiliğinde hayatın her kesiminde hâkim kılmaktır. Ve o, bu görevini her hâlükârda ifa edecektir. Kâfir müşrikler onu kabul etseler de, etmeseler de, tüm güçleriyle karşı koysalar da, Resul muhakkak görevini tamamlayacaktır. Bu meydan okuma (tehaddi), önceden Kur’an’da biri Tevbe,²⁷⁹ diğeri Fetih’de²⁸⁰ olmak üzere iki kez daha yapılmıştır. Bu ayette ise üçüncü kez tekrarlanmaktadır.²⁸¹ Yüce Allah, kudret ve hikmetiyle, peygamberi Muhammed’i (sav) apaçık Kur’an ve nurlu din ile gönderendir. İslâm’ı Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’a muhalif olan diğer dinlere üstün kılmak için böyle yaptı. Allah’ın düşmanları ve o’na başkasını ortak koşanlar

²⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 530; Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, 352.

²⁷⁸ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI, 264.

²⁷⁹ Tevbe 9/33.

²⁸⁰ Fetih 48/28.

²⁸¹ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI, 267.

hoşlanmasa da bunu yapmıştır."²⁸² Ebusuud şöyle der: "Yüce Allah İslam dinini üstün kılmak sûretiyle sözünü yerine getirmiştir. Şöyle ki: İslam'ın karşısında ezilip mağlup olmayan hiçbir din kalmamıştır."²⁸³

Resulullah (sav), İslâm dini indikten sonra inkârcılık fikrini yıktığı halde zaman geçtikçe insanların tekrar yozlaşarak puta tapmaya döneceklerini söylemiş ve şöyle buyurmuştur:

"Lat ve Uzza gibi putlara tekrar tapılmadıkça gece ve gündüz yok olmayacaktır". Yani kıyamet kopmayacaktır. Hz. Aişe (rh.) diyor ki: Dedim:

Ey Allah'ın Resülü, *"Allah, müşrikler istemese de dinini bütün dinlerden üstün kılmak için peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen o'dur."* âyetini indirince ben bu işin tamamlandığını sanıyordum. Resulullah (sav) şöyle buyurdu: *"Bu iş, Allah'ın dilediği kadar devam edecektir. Sonra Allah, bir rüzgâr gönderecek, kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan herkesi öldürecek, geriye kendisinde hiçbir hayır bulunmayan kimseler kalacaktır. Onlar da atalarının dinlerine dönecektir."*²⁸⁴

Yüce Allah, hakk dini bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye gönderdiğini Kur'an'ın değişik yerlerinde bildirdiği gibi Nasr sûresinde de bu vaadini pekiştirmiştir. Bunun böyle defalarca ifade ve vaad edilmesi, bu üstünlüğün de bir kere değil birçok kere gerçekleşeceğini gösterir. Böyle olması için de bu dinin yükselme ve gerileme zamanları olacaktır. Beşeriyetin geçireceği inkılaplar ve değişimler arasında bütün düşüşlerin seyri fisk, zulüm, küfür, şirk yüzünden gazap ve helake doğru gideceği gibi bütün gelişmelerin seyri de tevhid inancı ile hak dinin tecellileri olan ebedî hayatın selamet ve saadeti maksadına doğru yükselme şeklinde olacaktır. Gelip geçici heves ve arzuların ardında koşanların, günahkârların, haksızların, dinsizlerin başına kıyamet koparken, ehl-i hakk olanlar Cenâb-ı Hakk'ın himayesinde Arş'ın gölgesi altında büyük murada erecektir.²⁸⁵

Tarih gözden geçirilecek olursa görülür ki İslâm'ın bu âyetlerde vaad olunan üstünlüğü her şeyden önce daha Resûlullah zamanında gerçekleşmiştir. *"Bugün sizin*

²⁸² Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, 352.

²⁸³ Ebusuud Efendi, *İrşadu'l-Akl-i Selim İla Mezaya'l-Kitabi'l-Kerim*, Daru İhyâu't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1994, V, 161.

²⁸⁴ Müslim Fiten, 52.

²⁸⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 4937.

için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslâmiyet'i beğendim” anlamındaki âyetin²⁸⁶ nazil olduğu sırada bütün Arabistan'da başlamış ve Abbasî halifeliğinin çöküşüne kadar doğudan batıya çok geniş bir alana yayılmıştır. Araya bir gerileme dönemi girdikten sonra çok geçmeden Türkler'in öne çıkışı ve İstanbul'un fethi ile ikinci yükseliş başlamış, bu da bir taraftan Kafkas dağlarından Atlas okyanusuna, bir taraftan da Lehistan'dan Habeşistan'a kadar zirvesine ulaşmıştı. Zamanımızın geçirmekte olduğu inkılap bunalımlarının neticesinde kim bilir dünya ne gibi değişmeler, gelişmeler görecektir; neler yıkılıp neler yapılacaktır. Her ne olursa olsun mevcut çağın fikrî ve fennî ilerlemesiyle, gerek İslâm âlemindeki toplumların gerekse diğer muhtelif milletlerin kamu vicdanlarında meydana gelecek uyanışların gelecekte, dünyayı alt üst etmekte bulunan haksızlıkların giderilmesiyle genel yaşantıda hakkın daha yüksek bir tecellisine erme gayesini hedefleme şeklindeki değişmeyi beraberinde getirecektir. Bu ise tevhid fikri ile hakk dinin inkişafına bağlı bulunduğundan İslâm'ın yeni bir yükselme ve inkişaf kaydedeceğine inanmak gerekir. Şu halde, fâni hayatın icabı olarak her şeyin günden güne daha kötüye gideceğine, bir zaman gelip emanet düşüncesinin kalkacağına, dinin zaafa uğrayacağına ve İslâm'ın yalnız adının kalacağına değinen ve gerileme devirlerini haber veren hadis ve sahabe sözlerinden ötürü ümitsizliğe düşülmemelidir. “Allah Teâlâ'nın geceyi gündüze ve gündüzü geceye kattığını, ‘iyi sonun Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacağı'nı²⁸⁷ bilerek, Allah'ın bu kesin vaadlerine inanarak ve âhiretle ilgili ümidini daima koruyarak çalışmalıdır. Bu âyetlerde, mü'minlere de dinlerini ve uygarlıklarını yüceltip insanlığın tevhid ve adalet çizgisinde gelişmesine öncülük edecek konuma gelmeleri hususunda kaçınılmaz görevler düştüğüne işaretler bulunduğu da unutulmamalıdır.”²⁸⁸

²⁸⁶ Maide 5/3.

²⁸⁷ Hud 11/49; Kasas 28/83.

²⁸⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 4938-4940; Komisyon, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, V, 260-264.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.SAF SÛRESİ 10-14. AYETLER

3.1.Ayetlerin Metni ve Meâli

”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ“

10) “Ey iman edenler, sizi can yakıcı bir azaptan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi size?”

”تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ

تَعْلَمُونَ“

11) “Allah’a ve Resulüne iman eder, mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”

”يَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ

ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ“

12) “Günahlarınızı bağışlar, sizi altından nehirler akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki çok hoş meskenlere yerleştirir. İşte çok büyük kurtuluş budur.”

”وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ“

13) “Ve sevdiğiniz bir diğeri daha: Allah’tan bir yardım ve yakın bir fetih... Mü’minleri müjdele.”

”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَىٰ

اللَّهِ

قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَّا تَطَائِفَةٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتِ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ

آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَاصْبَحُوا ظَاهِرِينَ“

14) “Ey iman edenler, Allah’ın yardımcılığı olun. Nitekim Meryemoğlu İsa da havarîlere: Allah’a giden yolda benim yardımcılarım kimlerdir? demiş, havarîler de: Biziz Allah’ın yardımcılığı demişlerdi. Böylece İsrailoğullarından bir kısmı iman etmiş ve bir kısmı da inkâr etmişti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler.”

3.2.İ’rabı

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ”

“Ey iman edenler, sizi can yakıcı bir azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi?”²⁸⁹

يَا: Nida harfidir. أَيُّهَا nasb mahallinde damme üzere mebni olup nekra bir kelimedir.²⁹⁰ هَا harf-i tenbih’tir ve mahalde yeri yoktur.²⁹¹ الَّذِينَ İsmi mevsuldür. Ref mahallinde fetha üzere mebnidir أَيُّهَا lafzından bedeldir. آمَنُوا damme üzere mebni olan fiili mazidir. هَلْ istifham harfidir. Teşvik ve terğib için de kullanılır.²⁹² أَدُلُّكُمْ merfu olan fiili muzaridir. Faili انا dir. كم mefulun bih’tir. عَلَىٰ تِجَارَةٍ kendisinden önceki أَدُلُّكُمْ fiiline müteallıktır.²⁹³ تُنْجِيكُمْ merfu olan fiili muzaridir. Ref’ alameti ise (ي) “ya” harfinin üzerinde bulunan mukadder bir dammedir.²⁹⁴ Faili ise “ticaret’e” raci olan (هي) “o” dişil zamiridir.²⁹⁵ كم mefulun bih’tir. مِّنْ عَذَابٍ “تُنْجِيكُمْ” fiiline müteallıktır ve car mecrurdur.²⁹⁶ أَلِيمٍ “عَذَابٍ” kelimesinin sıfatıdır ve mecrurdur. “مؤلم” acı veren, can yakıcı, acıklı, ızdırap verici manalarında.²⁹⁷

²⁸⁹ Saf 61/10.

²⁹⁰ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 513; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 677; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

²⁹¹ Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 506.

²⁹² Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 677.

²⁹³ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 514; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 677.

²⁹⁴ Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 507.

²⁹⁵ Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 677.

²⁹⁶ Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

²⁹⁷ Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 507; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 677.

”تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ

تَعْلَمُونَ“

“Allah’a ve Resülü’ne iman eder, mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”²⁹⁸

تُؤْمِنُونَ merfu olan fiili muzaridir. “Emir fiil” yani “أمنوا” manasındadır. Ref’ alameti ise (ن) “nun” harfinin sübutudur.²⁹⁹ Faili (و) “vav” harfidir. بِاللَّهِ kendisinden önceki “تُؤْمِنُونَ” fiiline müteallıktır.³⁰⁰ وَ “vav” atıf harfidir. رَسُولِهِ lafz-ı celal’e matuftur. (ه) “he” harfi muzafun ileyhidir ve izafetten dolayı mahallen mecrurdur.³⁰¹ وَ “vav” atıf harfidir. تُجَاهِدُونَ merfu olan fiili muzaridir. Ref’ alameti ise (ن) “nun” harfinin sübutudur.³⁰² Faili (و) “vav” harfidir. فِي سَبِيلِ اللَّهِ kendisinden önceki “تُجَاهِدُونَ” fiiline müteallıktır. “اللَّهُ” lafz-ı celal, muzafun ileyhidir. بِأَمْوَالِكُمْ kendisinden önceki “تُجَاهِدُونَ” fiiline müteallıktır. “كُمْ” muzafun ileyhidir ve izafetten dolayı mecrurdur. وَأَنْفُسِكُمْ kendisinden önceki “اموال” kelimesine matuftur.³⁰³ “كُمْ” muzafun ileyhidir ve izafetten dolayı mecrurdur. ذَلِكَ ref’ mahallinde sükun üzere mebni olan ismi işaretir ve mübtedadır. (ل) “lam” harfi, uzaklığı ifade eder.³⁰⁴ “كُمْ” ise hitab harfidir ve mahalde yeri yoktur. خَيْرٌ mübteda olan “ذَلِكَ” kelimesinin haberidir ve merfudur. كُمْ car mecrurdur ve “خَيْرٌ” kelimesine müteallıktır.³⁰⁵ إِنْ cezm eden şart edatıdır.³⁰⁶ كُنْتُمْ nakıs olan fiili mazidir. Cezm mahallinde sükun üzere mebnidir. “تُمْ”

²⁹⁸ Saf 61/11.

²⁹⁹ Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552; Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 507; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 678.

³⁰⁰ Ebü’l-Bekkat, *el-Beyan fi Ğaribi İ’rabi’l-Kur’an*, II, 436; Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 514.

³⁰¹ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 678; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

³⁰² Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 507.

³⁰³ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 679; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

³⁰⁴ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 515; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 679.

³⁰⁵ Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 508; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 679.

³⁰⁶ Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

ismidir. تَعْلَمُونَ merfu olan fiili muzaridir. Ref' alameti ise (ن) "nun" harfinin sübutüdür. Faili (و) "vav" harfidir. Mefulü ve şartın cevabı mahzuftur.³⁰⁷

يَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلُكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ
ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

"Günahlarınızı bağışlar, sizi altından nehirler akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki çok hoş meskenlere yerleştirir. İşte çok büyük kurtuluş budur."³⁰⁸

يَغْفِرُ fiili muzaridir ve şartın cevabıdır.³⁰⁹ Mukadder bir cezm ile meczumdur.³¹⁰ Faili Allah'a raci olan (هو) "o" zamiridir.³¹¹ لَكُمْ kendisinden önceki "يَغْفِرُ" fiiline müteallıktır. ذُنُوبَكُمْ mansub olan mefulun bih'tir.³¹² "كُمْ" muzafun ileyhidir ve izafetten dolayı mahallen mecrurdur.³¹³ وَ "vav" atıf harfidir. يُدْخِلُكُمْ fiili muzaridir. "يَغْفِرُ" fiiline matuftur ve o da onun gibi meczumdur.³¹⁴ Faili Allah'a raci olan (هو) "o" zamiridir. "كُمْ" birinci mefulun bih'tir.³¹⁵ جَنَّاتٍ ikinci mefulun bih'tir ve mansubdur. Nasb alameti ise fetha yerine gelen bir kesradır. Çünkü o, bir cemi müennesi salimdir ve cemi alameti de (ت) "elif, te" iledir.³¹⁶ تَجْرِي merfu olan fiili muzaridir. Ref' alameti ise (ي) "ya" harfi üzerindeki mukadder bir dammedir. Ağırılığından dolayı hazfolmuştur.³¹⁷ مِنْ تَحْتِهَا "تَجْرِي" fiiline müteallıktır. Sonundaki (ها) "ha" harfi

³⁰⁷Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 508; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 679; Canbaz, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

³⁰⁸Saf 61/12.

³⁰⁹Canbaz, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, 6 IX, 79; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

³¹⁰Ebü'l-Berekat, *el-Beyan fi Ğaribi İ'rabi'l-Kur'an*, II, 436; Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 508.

³¹¹Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, s. 154; Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 515.

³¹²Canbaz, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552; Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 508.

³¹³Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 680.

³¹⁴Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, s. 154; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 680; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

³¹⁵Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 508; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

³¹⁶Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 680.

³¹⁷Ebü'l-Berekat, *el-Beyan fi Ğaribi İ'rabi'l-Kur'an*, II, 436; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 680.

izafetten dolayı mahallen mecrurdur. الْأَنْهَارُ “تَجْرِي” fiilinin failidir ve merfudur.³¹⁸ “مَسَاكِين” kelimesinin sıfatıdır ve onun gibi o da mansubdur.³¹⁹ فِي جَنَاتٍ “مَسَاكِين” kelimesinin mahzup olan ikinci sıfatına müteallıktır. Aynı zamanda “جَنَاتٍ” muzaftır. عَدْنٍ muzafun ileyhidir. ذَلِكَ ref mahallinde sükun üzere mebni olan ismi işarettir ve mübtedadır.³²⁰ (ل) “lam” harfi bu’diyet yani uzaklık ifade eder. (ك) “kef” harfi de hitap harfidir ve mahalde yeri yoktur. الْفَوْزُ mübtedanın haberidir. الْعَظِيمُ mübtedanın ikinci haberidir ya da “الْفَوْزُ” kelimesinin sıfatıdır.³²¹

” وَأُخْرَى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ “

“Ve sevdiğiniz bir diğeri daha: Allah’tan bir yardım ve yakın bir fetih... mü’minleri müjdele.”³²²

“تجارة” kelimesine matuftur ve mahallen mecrurdur.³²³ Mahzup olan “يَمْنَحُكُمْ” fiiline ikinci mefulün bih olması da caizdir.³²⁴ تُحِبُّونَهَا merfu olan fiili muzaridir. Ref’ alameti ise (ن) “nun” harfinin sübutudur.³²⁵ Faili (و) “vav” harfidir. (ها) “ha” harfi mefulün bih’tir. نَصْرٌ mahzup olan bir mübtedanın haberidir.³²⁶ مِنَ اللَّهِ “نَصْرٌ” kelimesine müteallıktır. “نَصْرٌ” kelimesine matuftur. “قَرِيبٌ” ise “فَتْحٌ” kelimesinin sıfatıdır. O da mevsufu gibi merfudur.³²⁷ وَ “vav” atıf harfidir. بَشِيرٌ emir fiilidir. Faili

³¹⁸ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 681.

³¹⁹ Behçet Abdulvahid, *el-İrabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 509; Canbaz, *İrabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

³²⁰ Derviş, *İrabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 515; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 681.

³²¹ Tayyib, *İrabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552; Behçet Abdulvahid, *el-İrabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 509; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 681.

³²² Saf 61/13.

³²³ Ferra, *Meâni’l-Kur’an*, s. 154; Behçet Abdulvahid, *el-İrabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 509.

³²⁴ Derviş, *İrabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 516; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 681.

³²⁵ Ferra, *Meâni’l-Kur’an*, s. 154.

³²⁶ Canbaz, *İrabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 681.

³²⁷ Ebü’l-Berekat, *el-Beyan fi Ğaribi İrabi’l-Kur’an*, II, 436; Behçet Abdulvahid, *el-İrabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 510.

gizli bir (انت) “sen” zamiridir.³²⁸ mefulun bih'tir. (ي) “ya” harfinden dolayı mansubdur. Çünkü cemi müzekkeri salimdir.³²⁹

”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى

اللَّهِ

قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَّنت طَائِفَةٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَت طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ“

“Ey iman edenler, Allah’ın yardımcısı olun. Nitekim Meryemoğlu İsa da havarîlere: Allah’a giden yolda benim yardımcılarım kimlerdir? demiş, havarîler de: Biziz Allah’ın yardımcısı demişlerdi. Böylece İsrailoğullarından bir kısmı iman etmiş ve bir kısmı da inkâr etmişti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler.”³³⁰

يَا: Nida harfidir. أَيُّهَا nasb mahallinde damme üzere mebni olup nekra bir kelimedir. هَا harf-i tenbih’tir ve mahalde yeri yoktur. الَّذِينَ İsmi mevsuldür. Ref mahallinde fetha üzere mebnidir أَيُّهَا lafzından bedeldir. آمَنُوا damme üzere mebni olan fiili mazidir.³³¹ كُونُوا nakıs olan emir fiilidir. (ن) “nun” harfinin hazfi üzere mebnidir.³³² اللَّهُ “vav” harfi “kan” nin ismidir.³³³ أَنْصَارَ “kan” nin haberidir ve mansubdur.³³⁴ كَمَا muzafun ileyhidir. كَمَا teşbih ve cer harfidir. “ما” mastariyyedir. قَالَ meftuh olan fiili mazidir. عِيسَى faildir ve merfudur. Ref’ alameti ise ta’zir için (ل) “elif” harfinin üzerine konulan mukadder bir dammedir.³³⁵ ابْنُ “عِيسَى” kelimesinin sıfatıdır ve merfudur. “مَرْيَمَ” kelimesinin muzafıdır. مَرْيَمَ muzafun ileyhidir ve izafetten dolayı mecrurdur. Cer alameti ise kesra yerine konulan fethadır. “مَرْيَمَ” yabancı bir isim

³²⁸ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 682; Canbaz, *İrabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

³²⁹ Behçet Abdulvahid, *el-İrabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 510; Tayyib, *İrabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552; Canbaz, *İrabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

³³⁰ Saf 61/14.

³³¹ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 685.

³³² Behçet Abdulvahid, *el-İrabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 510.

³³³ Derviş, *İrabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 516; Tayyib, *İrabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

³³⁴ Ferra, *Meâni’l-Kur’an*, s. 155. Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 685.

³³⁵ Behçet Abdulvahid, *el-İrabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 511; Canbaz, *İrabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552; Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İrabuhu ve Beyanuhu*, IX, 685.

olduğu için gayrı munsarıftır, cer kabul etmez. “مریم” manevi te'nistir.³³⁶ لِلْحَوَارِيِّينَ car mecrurdur ve “قَالَ” fiiline müteallıktır.³³⁷ مَنْ ref mahallinde sükun üzere mebni olan ismi istifhamdır.³³⁸ Aynı zamanda mübtedadır. أَنْصَارِي mübtedanın haberidir ve merfudur. Ref' alameti ise mütekellim (ي) “ya” sından önce mukadder bir dammenin var olmasıdır. Mütekellim (ي) “ya” sı izafetten dolayı mahallen mecrurdur.³³⁹ إِلَى اللَّهِ Mütekellim (ي) “ya” sından mahzup olan, “hal'e” müteallıktır.³⁴⁰ Takdiri şöyledir: متوجّها الى نصره الله

قَالَ merfu olan fiili mazidir. الْحَوَارِيُّونَ merfu olan faildir. Ref' alameti ise damme yerinde وَ “vav” harfinin olmasıdır. Çünkü bu kelime cemi müzekkeri salimdir.³⁴¹ نَحْنُ ref mahallinde damme üzere mebni olan, munfasıl zamirdir ve mübtedadır. أَنْصَارُ mübtedanın haberidir ve merfudur. اللَّهُ muzafun ileyhidir. فَآمَنْتَ isti'naf harfidir.³⁴² İsti'nafi yukarıda izah etmiştik. “أَمِنَ” fiili mazidir. “ت” harfi te'nis içindir.³⁴³ طَائِفَةٌ faildir ve merfudur. مِنْ بَنِي car mecrurdur ve طَائِفَةٌ kelimesinin mahzup olan sıfatına müteallıktır. Cer alameti, kesra yerine gelen (ي) “ya” harfidir. Çünkü cemi müzekkeri salime bağlıdır. (ن) “nun” harfi izafetten dolayı hazfolmuştur.³⁴⁴ إِسْرَائِيلَ muzafun ileyhidir ve izafetten dolayı mecrudur. Cer alameti ise kesra yerine gelen fethadır. وَ “vav” atıf harfidir. “إِسْرَائِيلَ” kelimesi yabancı bir isim olduğundan gayrı munsarıftır.³⁴⁵ وَ طَائِفَةٌ faildir ve “كَفَرْتَ” fiili mazidir. “ت” harfi te'nis içindir.³⁴⁶

³³⁶ Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 516; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 685.

³³⁷ Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 511.

³³⁸ Canbaz, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

³³⁹ Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 685; Canbaz, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

³⁴⁰ Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 685.

³⁴¹ Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 511; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 686; Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

³⁴² Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552.

³⁴³ Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 516; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 686.

³⁴⁴ Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 512; Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 686.

³⁴⁵ Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 686; Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, XI, 512.

³⁴⁶ Tayyib, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 552; Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 516.

merfudur. فَأَيَّدْنَا “ف” isti’naf ya da atıf harfidir.³⁴⁷ “اَيَّدَ” sakin olan fiili mazidir. “نا” failidir.³⁴⁸ الَّذِينَ nasb mahallinde fetha üzere mebni olan ismi mevsuldur. Ayrıca mefulun bih’tir. أَمْثُوا damme üzere mebni olan fiili mazidir. Faili (و) “vav” harfidir. Sonundaki (ا) “elif” harfi, tefrik içindir. عَلَى عَدُوِّهِمْ kendisinden önceki “أَيَّدْنَا” fiiline müteallıktır.³⁴⁹ هُمْ muzafun ileyhidir ve izafetten dolayı mahallen mecrurdur.³⁵⁰ “ف” atıf harfidir. “أَصْبَحُوا” nakıs bir fiili mazidir ve damme üzere mebnidir. “اصْبِحْ” ظَاهِرِينَ nin haberidir ve (ي) “ya” harfi ile mansubdur.³⁵¹ Çünkü cemi müzekkeri salimdir.³⁵²

3.3.Kelimeler

3.3.1.Azab

Azab vazgeçirmek, menetmek anlamındaki azebe (عَذَاب) kökünden gelen bir isimdir. İşkence ve ukubet anlamındadır.³⁵³ Azab hem beden hem de ruh üzerinde etkili olduğundan, azab hem maddi hem de manevi bir elem ve ceza niteliği taşır. Kur’an’da türevleriyle birlikte 490 defa geçen azab, genellikle ilahi emirlere karşı gelenlere verilen cezanın adı olarak kullanılır. İlgili ayetlerin incelenmesinden anlaşıldığına göre ilahi azab dünyada, kabir hayatında ve ahirette olmak üzere üç safhada gerçekleşir.³⁵⁴

³⁴⁷ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 686.

³⁴⁸ Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 512; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

³⁴⁹ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 686; Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 513.

³⁵⁰ Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabuhu ve Beyanuhu*, IX, 686.

³⁵¹ Ebü’l-Berekat, *el-Beyan fi Ğaribi İ’rabi’l-Kur’an*, II, 436; Behçet Abdulvahid, *el-İ’rabu’l-Mufassal Li Kitabillahi’l-Mürettel*, XI, 513.

³⁵² Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim ve Beyanuhu*, VII, 518; Canbaz, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552; Tayyib, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s. 552.

³⁵³ İbn Manzur, *Lisânu’l-Arâb*, “A-Z-B” md.

³⁵⁴ Yusuf Şefki Yavuz, *DİA*, “Azap” md.

3.3.2. Elim

Elim kelimesi, eleme (الم) fiilinden türetilmiş, ism-i fail anlamında bir sıfatı müşebbehedir. Acı ve sıkıntı veren şey anlamındadır.³⁵⁵ İsm-i meful anlamındaki kullanımları da vardır. Acı gören, eziyet çeken kişi gibi anlamları da vardır.

3.3.3. Sebil

Sebil (سبيل) kolayca yürünen yol anlamındadır. Çoğulu سبل şeklinde gelir. Kelime yol anlamında olup Kur'an'da müteaddit yerlerde geçmektedir.³⁵⁶ Sebil kelimesi, Kur'an'da genellikle terkip halinde سبيل الله şeklinde kullanılmış olup Allah'a giden yol, hakikat yolu manasındadır. Ayrıca sebil, engebesiz, dosdoğru yol manasına da gelir.³⁵⁷

3.3.4. Cennet

Cennet bir şeyi örtmek, setretmek anlamına gelen (جَنَّة) kökünden gelen bir isimdir. "Ağaçlı olup ağaçları yeri kaplayan her bahçeye cennet denir."³⁵⁸

“لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ”

"Sağında ve solunda iki bahçeden oluşmuş olan sebe yurdundan alınacak bir ibret vardır."³⁵⁹

“وَيَدَّلْنَا هُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ”

"Onların iki bahçesini, iki bahçeye dönüştürdük."³⁶⁰

Örnek verdiğimiz her iki ayette de cennet kelimesi bahçe manasında kullanılmıştır. Cennetin bu adı almasının nedeni, yeryüzündeki bahçeye benzetilmesidir.”

³⁵⁵ İbn Faris Ebu'l-Hüseyin Ahmed, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*, thk., Abdusselam Harun, Kahire, 1916, "E-L-M" md.

³⁵⁶ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arâb*, "S-B-L" md.

³⁵⁷ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 478, 479.

³⁵⁸ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 243.

³⁵⁹ Sebe 34/15.

³⁶⁰ Sebe 34/16.

“فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءِ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ”

“Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için nice sevindirici ve göz kamaştırıcı nimetlerin saklı olduğunu hiç kimse bilmez.”³⁶¹ Ayetinde işaret edildiği şekilde nimetlerinin bizden gizlenmesidir. İbn Abbas (ra) şöyle der:

“إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا”

“İman edip iyi ameller işleyenlere gelince onlar, Firdevs cennetlerinde ağırLANACAKlardır.”³⁶²

Pekçok ayette çoğul formu ile جَنَّات buyurulmasının nedeni, cennetlerin yedi tane olmasındandır:

1. Cennetu'l-Firdevs,
2. Cennatu Adn,
3. Cennetu'n-Ne'îm,
4. Daru'l-Huld,
5. Cennetu'l-Me'va,
6. Daru's-Selam,
7. İlliyun.³⁶³

3.3.5.Enhar

Enhar, nehir kelimesinin çoğuludur. Nehir ise kaynayan suyun mecrası anlamındadır.³⁶⁴ Yüce Allah şöyle buyuruyor: وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا “İkisinin ortasından bir de nehir akıtmışız.”³⁶⁵

“وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ”

“Allah, yeryüzü sizi sarsmasın diye oraya sabit dağlar yerleştirdi. Yolunuzu bulmanız için de nehirler ve yollar yarattı.”³⁶⁶ “Yüce Allah bunu cennette insanlara bahşedeceği feyz ve lütuflarını anlatmak için bir temsil olarak kullanmıştır. Aynı kökten

³⁶¹ Secde 32/17.

³⁶² Kehf 18/107.

³⁶³ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 243.

³⁶⁴ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s.1088.

³⁶⁵ Kehf 18/33.

³⁶⁶ Nahl 16/15.

türeyen neher kelimesi ise suyun mecrasına benzetilerek söylenmiş, genişlik ve refah manasındadır.”³⁶⁷

3.3.6.Fevz

Fevz kelimesi, ‘faze’ kökünden türemiş mastar bir kelimedir. İyiliğe yönelmek ve kötülükten uzaklaşmak manasındadır. Fevz, selametin gerçekleşmesiyle birlikte hayrı elde etmek anlamındadır. Ayet-i Kerimelerde yüce Allah şöyle buyuruyor:

” وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزاً عَظِيماً“

“Kim Allah’a ve peygamberine itâat ederse, şüphesiz büyük bir kurtuluşa ermiş olur.”³⁶⁸

ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ

“İşte apaçık kurtuluş budur.”³⁶⁹

وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

“ İşte kurtuluşa erenler onlardır.”³⁷⁰

“Kurtuluşa neden olur umuduyla çöle de مفازة denilmiştir. Bazılarına göre, çöle مفازة denmesi, فوز الرجل adam helak oldu, sözünden gelmektedir.”³⁷¹ فوز الرجل ifadesi ölen kişinin dünya sıkıntılarından kurtulduğu düşünülerek, kurtuluş manasında da kullanılmıştır.

3.3.7.Mü’min

Mü’min, iman edip tasdik eden anlamına gelir. İman, emn kökünden türemiş bir mastardır. Asıl anlamı, gönül huzuru ve korkunun bertaraf olmasıdır. Bu kelime bazen امن bazen امانة bazen de امان şeklinde kullanılmıştır. Emin, kalbinde endişe bulunmayan kimse için kullanılır. İman küfrün, ihanetin zıddı olarak kullanıldığı gibi, bazen de Hz. Muhammed’e (sav) gönderilmiş olan şeriat anlamında kullanılmıştır. Şu

³⁶⁷ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 1088.

³⁶⁸ Ahzab 33/71.

³⁶⁹ Casiye 45/30.

³⁷⁰ Tevbe 9/20.

³⁷¹ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 810.

ayetteki iman bu anlamdadır: “ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ ” *“İman edenler, Yahudi olanlar ve Sabiîler...”*³⁷²

Hiz. Peygamber (sav) efendimiz de Cibril hadisi diye meşhur olan bir hadis-i şerifte, imanın aslını altı esas halinde beyan etmiştir. Cebrail (as): İman nedir? diye sormuş, o da bunları saymıştır. Hiz. Ömer İbnu'l-Hattâb (ra) anlatıyor:

Biz Resulullah'ın (sav) yanında otururken elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir adam yanımıza geldi. Üzerinde yolculuk izine delalet eden bir belirti görülüyordu. Üstelik bizden kimse de onu tanımıyordu. Gelip Peygamber'in (sav) önüne oturup dizlerini onun dizlerine dayadı ve ellerini uyluklarının üzerine hürmetle koyduktan sonra Hiz. Peygamber'e (sav) sormaya başladı:

- Ya Muhammed! Bana İslâm'dan haber ver dedi. Resulullah (sav) şöyle açıkladı:

- “İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in de onun Resülü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak, eğer gitmeye gücün yeterse Beytullah'ı hacetmektir” dedi. Adam:

- “Doğru söyledin” dedi, tasdik etti. Bizler de adamın hem soru sorup hem de söyleneni tasdik etmesine hayret ettik. Sonra adam tekrar sordu:

- “Bana imandan haber ver” Resulullah (sav) bu soruyu da şu şekilde açıkladı:

- “Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe inanmaktır. Kadere iman yani hayır ve şerrin de Allah'tan olduğuna inanmaktır.” Yine yabancı adam:

- “Doğru söyledin!” diye tasdik etti. Sonra yine sordu:

- “Bana ihsan'dan haber ver?” Resul-i Ekrem (sav) yine açıklamaya devam etti:

- “İhsan sanki Allah'ı gözünle görüyormuşsun gibi o'na ibadet etmendir. Her ne kadar sen o'nu görmesen de o, seni görüyor.” Adam durmadan yine sordu:

- “Bana kıyametten haber ver?” Resulullah (sav) bu defa:

- “Kıyamet hakkında kendisinden sual edilen, suali sorandan daha bilgili değildir” karşılığını verdi. Adam:

- “Öyle ise bana kıyamet alâmetlerinden haber ver!” dedi. Resulullah (sav) şu beyanlarda bulundu:

³⁷² Maide 5/69.

- “Cariyenin efendisini doğurması, fakir, çıplak, yalın ayak davar çobanlarının yüksek bina yapma yarışına girmeleridir.”

Bu sözler üzerine adam çıkıp gitti. Aradan epey uzun bir zaman geçti. Sonra Efendimiz ile (sav) karşılaştım. Bana:

- Ya Ömer, soru soran bu kimsenin kim olduğunu biliyor musun? dedi. Ben de:
- Allah ve Resûlü daha iyi bilir deyince şu açıklamayı yaptı:
- “Bu, Cebrail aleyhisselâmdı. Size dininizi öğretmek için gelmişti.”³⁷³

3.3.8.Ensar

Ensar kelimesi, “yardım etmek” anlamındaki نصر kökünden türeyen nasîr sıfatının çoğulu olan bir kelimedir. İsm-i mensubu ensarîdir. “Ensar, İslâm tarihinde Hz. Peygamber’i (sav) ve muhacirleri yurtlarında barındırmak ve korumak sûretiyle onlara yardımda bulunan Medine’li müslümanlar için kullanılmıştır. Enes b. Mâlik’in anlattığına göre bu isim ilk defa Kur’ân-ı Kerîm’de yer almıştır.³⁷⁴ Ensar kelimesi, Kur’an’da iki âyette³⁷⁵ muhacirlerle birlikte geçmekte ve Allah’ın her iki topluluktan da hoşnut olduğu belirtilmektedir.”³⁷⁶ Ayrıca Haşir³⁷⁷ ve Enfâl sûreleri³⁷⁸ içerisinde de ensar kelimesi zikredilmemekle beraber Hz. Peygamber’e (sav) ve muhacirlere yaptıkları hizmetler, gösterdikleri fedakârlıklar belirtilerek kendileri övülmüştür.

3.4.Önemli Kavramlar

3.4.1.Cihad

Cihad sözlükte: cehede, yechedü, cehden veyahut cühden kökünden gelir, cehede fiilinin mastarı el-cühdü damme ya da fetha ile olup vus’at veyahut takat anlamında kullanılır. El-cühdü olduğunda vus’at veya takat manasına,³⁷⁹ el-cehdü olduğunda ise zorluk manasına gelir. El-cehd olduğun da en son had anlamında kullanılır. Cihad kelimesinin kökü olan cehd ve cühd, bütün çabayı sarf etmek ve elden

³⁷³ İbrahim Canan, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Byy., trs., II, 212-215.

³⁷⁴ Buharî, *el-Camiu’s-Sahih*, Menâkıbü’l-Ensâr, 1.

³⁷⁵ Tevbe 9/100, 117

³⁷⁶ Hüseyin Algül, *DİA*, “Ensar” md. XI, 251, 252.

³⁷⁷ Haşir 59/9.

³⁷⁸ Enfâl 8/72, 74.

³⁷⁹ Tevbe, 9/79; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 386.

gelen her türlü gayreti göstermek anlamına gelir.³⁸⁰ Lügatte ise cihad; insanın güzel ve iyi şeylere nail olması ya da kötülüğü def etmesi için bütün gücünü sarf etmesi manasındadır.³⁸¹ Cihad, Allah yolunda yapılan her türlü faaliyet ve hareketin adıdır. Hakk'ı üstün ve hâkim kılmak için gayret göstermektir. Cihad, bir fikhî terim olarakta daha çok gayr-i müslimlerle savaş, tasavvufî mana olarak da nefsi emmareyi yenme çabası olarak kullanılmıştır.³⁸² “Cihad kelimesinin karşılığı savaş değildir. Allah yolunda savaşmak da bir tür cihad olmakla beraber; cihad Allah'ın dinini her tarafa ulaştırmak için yapılan her türlü faaliyet ve harekettir. Müslümanlar, bu yüce gaye için cihad ederken, gayr-i müslimler ve özellikle sömürgeci devletler, Asya, Afrika, Avrupa ve Amerika'yı kana bulamışlardır.”³⁸³

Cihad, islami değerlerin yükselmesi, korunması ve yayılması için her türlü çalışmada bulunmak, uğraşmak, gayret etmek ve bu amaçla bütün imkânlarını son haddine kadar sarf etmektir. Daha da açık bir ifadeyle Allah tarafından kullarına verilen bedenî, malî ve zihnî kuvvetleri Allah için, onun yolunda kullanmak ve o yolda feda etmektir. İnanan herkesin maddi ve manevi bütün varlığını Allah'ın yolunda ortaya koyarak görünür ve görünmez düşmanlara, şeytan ve nefse karşı canı, malı, dili ve kalbi ile yaptığı her türlü mücadelenin adı cihaddır.³⁸⁴ Kur'an'da isim olarak dört yerde³⁸⁵ geçen cihad kelimesi, türemiş fiil olarak ise yirmi dört yerde geçmektedir. Yine Kur'an'da cihad eden anlamına gelen mücahid kelimesine de iki ayette³⁸⁶ yer verilmiştir.³⁸⁷

Cihad insanları dine zorla sokmak, onları inanmak noktasında zorlamak veya toprak elde etmek maksadıyla yapılan bir şey değildir. İsteyen iman eder, isteyen inkâr eder, dolayısıyla hakk ile batıl açık ve net bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu noktadan itibaren cihad, insanlara Hakk'ı anlatma ve insanların gerçekleri görmelerini perdeleyen şeyleri ortadan kaldırmak, bu perdeleri ortaya koymaya çalışanlarla mücadele etmektir.

³⁸⁰ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 101.

³⁸¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arâb*, III, 133, 134.

³⁸² Ahmet Özel, *DİA*, “Cihad”, VII, 527.

³⁸³ Şadi Eren, *Allah Yolunda Cihad*, Moralite Yay., İst., trs. s. 29.

³⁸⁴ Cevziyye, İbn Kayyım, *Zadu'l-Mead fi Hedy-i Hayri'l-İbad*, Beyrut, 1992, III, 9-11; İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s.101; *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Cihad md., Dergah Ofset, İst., 2000, I, 394; Ahmet Özel, *DİA*, Cihad, 527-533.

³⁸⁵ Tevbe 9/24; Furkan 25/52; Müttehine 60/1; Hacc 22/78.

³⁸⁶ Nisa 4/95; Muhammed 47/31.

³⁸⁷ Abdalbaki, *Mu'cem*, “C-H-D” md., s. 232, 233.

Aksi takdirde inanç kalb işidir ve bu konuda hiç kimseye zorlama yapılamaz.³⁸⁸
Aşağıdaki ayet bu noktayı açıkça göstermektedir:

“وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعاً أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ”

“Rabbin isteseydi, yeryüzünde bulunanların tümü inanırdı. Öyle iken sen mi insanları inanmaya zorlayacaksın?”³⁸⁹

Cihaddaki gaye, insanları imana zorlamak değildir. Dolayısıyla cihad yalnızca insanın aklının ve kalbinin önündeki engelleri kaldırarak onların gerçeği görmelerini sağlamaktır. Zira bu güzel bir biçimde mümkün olamıyorsa son çare olarak şer odaklarına karşı, insanların gerçeğe ulaşmalarını engelleyenlerle savaşmak suretiyle mücahede edilir. Bu sebepten dolayı cihad, sadece bir savaş veya saldırı şekli değildir. Cihad, Allah Teâlânın rızası ve ila’yı kelimetullah maksadıyla yapılan bütün işleri ifade eden bir kavramdır.³⁹⁰

Eğer özetlememiz gerekirse cihad; hayatın gayesi olarak Allah’a ibadet etmek, Allah ve Peygamberinin ortaya koymuş olduğu kıstasların birey ve toplumsal hayatta uygulanması için çalışmak, İslam dinini başka insanlara tebliğ etmek, İslam memleketini ve müslümanları her türlü tehlike ve saldırıya karşı savunmaktır. Bu konuda gerekirse savaşmaya kadar geniş bir mana taşımakta ve insan olmanın gerektirdiği her türlü vasıtanın vesile olarak kullanıldığı bir fiil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bazen kalb, dil ve el gibi vücut azalarıyla yapılabildiği gibi bazen de silah vb. beşeri aksiyonun ortaya konulduğu bütün imkânları kapsar mahiyettedir.³⁹¹

3.4.1.1.Cihad Emrinin İndiriliş Sıralaması

a. Cihad, yüce Allah’ın emridir. Cihad emrinin verilmesi şu şekildedir. İlk önce Hz. Peygamber’e (sav) tebliğ vazifesini yürütürken müşriklerden yüz çevirmesi emri verilir:

³⁸⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 164.

³⁸⁹ Yunus, 10/99.

³⁹⁰ Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’an*, I, 149, 150.

³⁹¹ Mustafa Özipek, *Ebussud Tefsirinde Cihad Kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2013, s. 16,17.

”فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ“

”Artık sen emredildiğin şeyi açıkla ve şirk koşanlardan yüz çevir.“³⁹²

b. İkinci olarak onlarla hikmetli ve güzel bir şekilde tartışma ve mücadele emri verilir:

”ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ“

”Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış; doğrusu Rabbin, kendi yolundan sapanları daha iyi bilir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilir.“³⁹³

c. Üçüncü olarak ise nazil olan şu ayet ile zulme karşı, savunma savaşına izin verilir:

”أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ“

”Haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmasına izin verilmiştir. Allah onlara yardım etmeğe elbette kadirdir.“³⁹⁴

d. Bu karşılık verme izninden sonra ise, düşmanların hücum ve saldırıları şartına bağlı olarak karşılık verme emri verilir:

”إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ“

”Gökleri ve yeri yarattığı günde Allah’ın yazısına göre Allah katında ayların sayısı on iki olup, bunlardan dördü haram aylarıdır. İşte bu doğru hesaptır. O aylar içinde (Allah’ın koyduğu yasağı çiğneyerek) kendinize zulmetmeyin ve müşrikler nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekün savaşın ve bilin ki Allah (kötülükten) sakınanlarla beraberdir.“³⁹⁵

³⁹² Hicr 15/94.

³⁹³ Nahl 16/125.

³⁹⁴ Hac 22/39.

³⁹⁵ Tevbe 9/36.

e. Bundan sonrasında ise haram aylar yani Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb dışında kalan aylarda cihad yapılabileceği emri verilir:

”فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُواهُمْ وَاحْصِرُواهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ“

“Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin...”³⁹⁶

f. En son merhalede ise cihad, Allah’ın emri olarak müslümanlara farz kılındı:

”كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ“

“Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”³⁹⁷

3.4.1.2.Cihadın Gayesi

“Her toplumun kendine daima ilham kaynağı olan mefkûreleri vardır. Bir millet, bunlara ne kadar çok inanırsa, onları gerçekleştirmek gayreti de o kadar büyük olur. Mesela bir devlet kurmak, milletlerarası arenada söz sahibi olmak, aynı ırkın mensuplarını bir araya toplamak vb. mefkûreler, bunlardan sadece bazılarıdır.”³⁹⁸

Cihad, toplum içinde bulunan fitneyi ortadan kaldırmak, zulme engel olmak, Allah’ın ismini yüceltmek ve bunun gibi engellerin tümünü bertaraf etmenin genel ifadesidir. İnsanlar cihad sayesinde baskı ve zulümlerden kurtulup İslam’ı akl-ı selim ile daha iyi bir biçimde tanıma fırsatı bulabilirler. Aksi takdirde yeryüzünde fesat çıkar, toplum içinde baskı, zulüm ve sıkıntılar baş gösterir. Böylece beşeriyet yozlaşır ve dünya yaşanmaz bir vaziyet alır ve bunun sonucunda da insanlar bu dünya ile beraber ebedî hayatın olduğu ahiret hayatında da hüsrarla karşılaşır. Fakat kullarını onlardan daha çok seven, kullarına merhamet eden Yüce Allah bu bozulmaya, mü’min kullarının seyirci olmasından razı olmadığından cihadı emretmiş ve bu sorumluluğu iman etmiş kullarına yüklemiştir. Cihad görevi yerine getirildiği zaman toplum, haklarına

³⁹⁶ Tevbe 9/5.

³⁹⁷ Bakara 2/216. Ayrıca şu ayetlere de bakılabilir: Hac 22/78; Furkan 25/52; Ankebut 29/6; Tevbe 9/123.

³⁹⁸ Eren, *Allah Yolunda Cihad*, s. 49.

kavuşarak kurtuluşa erer ve Allah ile kulları arasındaki perdeler kaldırılmış olur.³⁹⁹ Aslında cihad, ibadet olarak önümüze çıkmaktadır. Çünkü cihad, İslam'ı yani Allah Teâla'nın kulları için seçtiği iki dünya mutluluğunu ihtiva eden hayat tarzını kullara ulaştırma gayretidir. Cihaddaki gaye kâfirleri topyekün olarak dünyadan kaldırmak değil, Allah'ın kulları için ortaya koyduğu bir hayat tarzını hâkim kılmak uğruna gayret sarfederek beşeriyeti, zulüm ve tuğyanın karanlıklarından İslam'ın aydınlığına ulaştırmak, böylece insanların hem bu dünyada hem de ahiret hayatlarında kurtuluşa varmalarını temin etmek ve İslam'ın saadetini insanlara ulaştırmaktır. Yani karanlık içinde olan ya da karanlığa maruz kalmış insanların kalplerini İslam'a ve İslâm'ın güzelliklerine ulaştırma çabasıdır.⁴⁰⁰ Bütün bu cehd ve gayretler Kur'an ilkeleri çerçevesinde olmalıdır. Ancak bu şekilde yeryüzü yaşanılır hale getirilebilir, fitne ve fesat ortadan kaldırılabilir. Eğer mazlumların ve zalimlerin kimliğine bakılmadan zulüm engellenirse, işte o zaman toplum huzura erer, insanlar barış ve saadet içerisinde hayatlarını sürdürebilirler.

İslam'da ilahî kanunlara uygun düşmeyen, haklı bir dava için yapılmayan her savaş yasaklanmıştır. Resulullah'ın (sav) hayatı yalnızca üç tür savaşı göz önünde bulundurur:

- 1- Savunmacı savaş,
- 2- Cezalandırıcı savaş,
- 3- Önleyici savaş.

Müslüman bir elçinin Bizans topraklarında öldürülmesi üzerine Bizans imparatoru Herakliyüs'e gönderdiği meşhur mektubunda, Hz. Peygamber üç seçenek sundu: “Ya İslam'a gir, ya cizye öde ya da vatandaşların İslam'a girmek veya cizye ödemek isterlerse, vatandaşların ile İslam arasına girme.” Hz. Muhammed (sav) tarafından yürütülen mücadelenin gayesi, dünyada inanç ve vicdan hürriyeti kurmaktır. Müslümanların cihadı işte bundan ibarettir; asla bir sömürü gayesi ile değil, bir fedakârlık ruhuyla yapılan bir mücadeledir. İslam cihadının gayesi ve temel hedefi ila-yı kelimetullah'tır. Bunun dışında kalanların hepsi gayr-i meşrudur. İnsanları müslüman olmaya zorlamak gayesiyle bir savaş açmak kesinlikle söz konusu olamaz. Bizzat dinin

³⁹⁹ Mehmet Fatih İldeş, *Kur'an-ı Kerim'in Cihad ve Teröre Bakışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 9.

⁴⁰⁰ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, I, 150.

kendisi, bunun dine aykırı olduğunu ilan eder.⁴⁰¹ Buna rağmen, Batılı kaynaklarda “cihad” yerine, “kutsal savaş” terimi kullanılmaktadır. Hâlbuki bu ifadenin İslam’da yeri yoktur ve doğrudan doğruya Batı kökenlidir. Müslümanlar “kutsal savaş” yerine, “mücadele” veya “çaba” manalarına gelen “cihad” kelimesini kullanırlar.⁴⁰²

Kur’an ve sünnetin tarifine göre mü’min, neye inandığının şuurunda olan ve imanından aldığı şuurla etrafına güven veren, hiç kimsenin elinden ve dilinden zarar görmediği kişidir. Binaenaleyh dinimizin de gayesi, insanları İslamî şuur ile şuurlandırıp, kendi nefesine hâkim olabilen, iyi şeyler yaparken ulvî bir maksada uygun biçimde hareket edebilen, kendi için istediği şeyi diğer insanlar için de isteyen, şahsiyetli fertler yetiştirmektir.

”وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ“

*“Ve eğer onlar barıştan yana olurlarsa sen de barıştan yana ol ve Allah’a tevekkül et. Çünkü Allah, her şeyi kemaliyle işiten, her şeyi hakkıyla bilendir.”*⁴⁰³

Sevgi, huzur, barış ve güven dugusunun, olduğu bir toplumda, insanların mabeyninde bozgunculuk, çatışma ve anlaşmazlık söz konusu olamaz. Allah Teâla’nın rızası doğrultusunda meydana gelen bir cemiyette insanların tümü huzur ve karşılıklı saygı çerçevesi içerisinde hayatlarını yaşarlar. Cemiyetin bu şekilde kemale ermesi, ortaya çıkabilecek fitnelere fırsat vermez.”⁴⁰⁴

”إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَأُ وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنْ اسْتَنْصَرْتُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ“

“İnanıp yurtlarından göçenler, mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda savaşanlar, bunları yer yurt sâhibi edip barındıranlar ve yardımda bulunanlarsa işte bunlar, mîrasta birbirlerinin velîleridir. İnanırları halde yurtlarından göçmeyenlere gelince, göçünceye dek onların mîraslarında bir hakkınız yoktur. Dine ait bir hususta sizden

⁴⁰¹ Bakara 2/256.

⁴⁰² Muhammed Hamidullah, *İslam’a Giriş*, trc. Cemal Aydın, TDV. Yay. trs. Ankara, s. 276, 277.

⁴⁰³ Enfal 8/61.

⁴⁰⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 67.

yardım isterlerse, aranızda bir ahit bulunan topluluğa karşı olmamak şartıyla onlara yardım etmeniz gerekir ve Allah, ne yaparsanız hepsini de görür."⁴⁰⁵

“Cihad bu yolda gayret sarf etmek ve bu şekil bir cemiyeti oluşturmak için yapılan mücadelelerin bütününe denir. Bu mücadelelerin sonunda İslam’ın her yönüyle hayata hâkim olduğu, insanlar İslam dininin getirdiği kıstaslara samimi bir şekilde uydularında hiç kimse başkası için kötülük istemez, başkasının hakkını gasp etmeye teşebbüs etmez. Fiiliyata geçirdiği her davranışın kesinlikle muhasebesinin yapılacağına şuurunda olmakla, fenalıklardan uzak, iyi ve güzel olan şeylere yakın olur. Şahsı için arzuladığı güzellikleri başkaları için de ister. Cihad işte bu hüsn-ü ahlakı neşretme ve bu ahlakı tahrip etmeye teşebbüse kalkışan kişilere mukabele gayretidir. Bu durumun tahakkuk etmesi için cihad edecek mücahid kimselerin varlığı elzem olur. Bu mücahidler İslam’ın güzel ahlakını, emir ve yasaklarını öncelikle kendi nefsinde tatbik etmeli, sonra başkalarına intikal ettirmek vesilesi ile de insanlar mabeynindeki muaşeretini kuvvetlendirip cemiyette saadet ve emniyeti hâkim kılsın.”⁴⁰⁶

3.4.1.3.Mücahid Kime Denir

Mücahede: gayretli çalışma, çaba gösterme, nefisle mücadele, Allah’ın yolunda düşmanla karşı karşıya gelme manasındadır.⁴⁰⁷ Çaba gösteren, bütün imkânları kullanarak belli bir hedefe ulaşmak isteyen; düşmana karşı tüm varlığı ile mücahede eden, dünyevi bir menfaat beklemeden yalnızca rıza-i ilahi için cihad eden, mücadelede bulunan kişiye ise mücahid denir.⁴⁰⁸ Mücahid; insanlarla İslam’ın getirdiği dünya ve ahiret mutluluğu arasındaki tüm engelleri kaldırmak için, inanç, değer ve vatana yapılacak saldırıya karşı durmak ve öz değerini korumak için tüm imkânlarını sarf eden kişi demektir. Mücahid hiçbir dünyevi menfaat beklemeden yalnızca Allah rızası doğrultusunda çabalayan, ila-yı kelimetullah için çalışan, yeri ve zamanı geldiğinde bu yolda düşmanlarıyla savaşmış canını veren kimsedir.⁴⁰⁹ Kur’an-ı Kerim’in ayetlerinde mücahadenin Allah’ın rızasını elde etmek için olması şartı vardır. Mücahidin bu ismi hak etmek için yalnızca Allah’ın rızasını gözetip ve emirlerini hayatına tatbik etmesi

⁴⁰⁵ Enfal 8/72.

⁴⁰⁶ İldeş, *Kur’an-ı Kerim’in Cihad ve Teröre Bakışı*, s. 11.

⁴⁰⁷ İbn Manzur, *Lisânu’l-Arâb*, III, 133, 134.

⁴⁰⁸ *Şamil İslam Ansiklopedisi*, VI, 21.

⁴⁰⁹ Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’an*, I, 150.

elzendir. Böylece bu kimseler Allah'ın garantisi altına girer⁴¹⁰ dolayısıyla bu mücadeleden uzak duranlardan daha büyük bir mükâfat da böyle mücahid kimseler içindir.⁴¹¹ Mücâhid, mücahedesinde sabırlı olmalı, davasına hiçbir şeyden çekinmeksizin tüm engel ve zorlamalara göğüs gerip azimle çalışan kişi olmalıdır. Mücahid, ilk önce nefsi ile mücadele edip imanını sağlamlaştıran kimsedir. Daha sonrasında ise imanını yaptığı amellerle pekiştiren ve bunlardan sonra da içinde bulunduğu güzellik ve hakkı öteki insanlara anlatan, aşıl原因an kişidir. Yine mücahid, birbirine sabır ve hakkı tavsiye etmek münasebetiyle toplum içerisinde bulunan kötülöklere karşı hep beraber mücadele eden, bu yolda da bütün engel ve zorlukları aşmak sûretiyle tüm çaba ve gayretini seferber eden, gerektiği zamanlarda da düşmanlarıyla savaştıktan asla çekinmeyen kimsedir. İşte gerçek kurtuluşa erecek olan kimseler bunların ta kendileridir. İnançsız olan kişilerin batıl davaları için her tür bedeli vermeye hazır olduğunu düşündüğümüz zaman tabii ki, cihadın da bir sorumluluğunun, bir bedelinin olması gerektiği ve mücahidin de bu bedeli ödemeye hazır olduğunu düşünmek gerekir.⁴¹²

3.4.1.4.Cihadın Farz Oluşu ve Delilleri

Cihad her ne şekilde olursa olsun cihadın her türlüşü ibadettir ve Allah'ın müslömanlar için farz kıldığı bir emirdir. Yeryüzünde olan fitneyi yok etmek, din düşmanı olan kimselerin İslam'a olan tecavüzlerine engel olmak ve Allah Teâla ile kulları arasındaki bütün manileri kaldırmak maksadıyla cihad, Allah'ın emriyle mü'minlere farz kılınmıştır.⁴¹³

Cihad ibadet olarak ikiye ayrılır:

1. Farz-ı ayn
2. Farz-ı kifaye.

Savaş sırasında ilimle uğraşanlar dışında, eli silah tutan bütün müslömanların cihad etmesi farz-ı ayndır. Uzaktaki öлке ve yerlerde bulunan müslömanların cihada

⁴¹⁰ İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetu'l-Meârif li'n-Neşr ve't-Tevzî', Riyâd, 1996, Cihad, 1.

⁴¹¹ Nisa 4/95, 96.

⁴¹² İldeş, *Kur'an-ı Kerim'in Cihad ve Teröre Bakışı*, s. 7.

⁴¹³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 153.

katılması ise farz-ı kifayedir. Cihadın farz oluşu kitap, sünnet ve icma delilleriyle sabittir.

3.4.1.4.1.Kitap

Cihadla alakalı Kur'an-ı Kerimde birçok ayet mevcuttur. Ancak mü'minler Mekke'de iken müşrik olanlarla iyi geçinip, onları İslam'a davet etmek ile mükellef kılınmıştı. Mekke dönemi ortalarında nazil olduğu söylenen sûre-i Furkan'da Yüce Allah Hz. Peygamber'e (sav) "cihad" etmesini emrediyor:

“فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا”

“O halde kâfirlere boyun eğme ve bununla (Kur'an ile) onlara karşı var gücünle büyük bir mücadele ver!”⁴¹⁴

Bu ayet-i kerimede kâfirlere karşı Kur'an-ı Kerim ile mücahede edilmesi emrediliyor.⁴¹⁵ Peygamber'den (sav), müşrikler ile tartışma ve uyarma şeklinde tüm gayretini sarfetmesi isteniliyor ve bu cihadın Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla olması emir buyuruluyor. “Cahidhüm bihi” sözcüğündeki “bihi” zamiri ibn Abbas'a dayandırılan bir rivayetle Kur'an'a aittir. Pek çok müfessir bu görüşü benimsemektedir. Buradaki Kur'an ile cihad harp şeklinde maddi bir savaş değil, manevi bir cihaddır. Peygamberlikten hemen sonra gelen ikinci sûrenin ilk ayetlerinde Hz. Peygamber (sav) Allah'ı inkâr edenlere ve Hakk'ı yalanlayanlara uymaktan men'ediliyor.⁴¹⁶

“Peygamber (sav) ve tüm sahabenin bu şekilde mücahede başlanması müşriklere karşı manevî büyük bir cihad etmektir. Bundan hemen sonra Hz. Resulullah (sav), müşrikleri açık bir şekilde Allah'ın birliğine iman etmeğe davet etti ve onları istikbaldeki tehlikeli durumlardan uyarmakla vazifelendirildi. Böylece cihad emri ilk defa peyderpey hayata geçirilmeye başlandı. Mekke dönemi için fiili anlamda savaş olmadığını, bunun yerine manevî cihad yapıldığını belirtmiştik, bu aşamayı ise mücahede faaliyetiyle varılmış olan âli maksadın korunması için ashabin iştirakıyla yapılmış olan savunma savaşları oluşturmaktadır.”⁴¹⁷

⁴¹⁴ Furkan 25/52.

⁴¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 396.

⁴¹⁶ Müzzemmil 73/1-10.

⁴¹⁷ İldeş, *Kur'an-ı Kerim'in Cihad ve Teröre Bakışı*, s. 61.

Medine'nin ilk dönemlerinde inen Muhammed sûresi 4'ncü ayetten 7'nci ayete kadar olan kısım kâfirler ile cihadın manevî savaş şekliyle birlikte, şayet müslümanlara bir savaş ilanı olursa onlar da kendilerini savunmak maksadıyla fiili savaşa karşılık verme izni veriliyordu:

”أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ“

*“Kendileriyle savaşılanlara (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle,(savaş konusunda) izin verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardıma mutlak sûrette kadirdir.”*⁴¹⁸

Bir diğer aşama ise haram ayların haricinde kalan zaman diliminde ister düşman saldırısı olsun ya da olmasın düşmanla savaşmak emredilmektedir:

”فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْصُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ“

*“Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder.”*⁴¹⁹

En son aşamada ise haram aylardaki savaşmayla alakalı yasak da kaldırılmış ve saldırgan olan tüm müşriklerle savaş edilmesini emir buyuran ayet-i kerimeler nazil olmuştur:

”وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ“

*“Fitne tamamen yok edilinceye ve din (kulluk) de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.”*⁴²⁰

”قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ“

⁴¹⁸ Hac 22/39.

⁴¹⁹ Tevbe 9/5.

⁴²⁰ Bakara 2/193.

“Kendilerine Kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hakk dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.”⁴²¹

”إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَاباً أَلِيماً وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئاً وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ”

“Eğer (gerektiğinde savaşa) çıkmazsanız, (Allah) sizi pek elem verici bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir; siz (savaşa çıkmamakla) O’na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye kadirdir.”⁴²²

Örnek olarak verdiğimiz tüm bu ayetlerden anladığımız kadarıyla cihad mü’minlere Rabbimizin farz kıldığı bir emirdir. Üstelik burada İslam’ın umumi manada cihad ya da savaş (kıtal) emrindeki amacını bir defa daha göstermiş bulunduk. Cihadın gayesi ne insanlara baskı uygulayarak İslâm’ı cebren kabul ettirmek, ne de insanların hayatlarını yaşadığı şehirleri istila etmedir. Cihadın gayesi dine davet, müdafaa ve dinin yüce maksatlarının korunmasıdır. Ayrıca zulmün, haksızlığın ve azgınlığın önlenmesidir.

3.4.1.4.2.Sünnet

Hiz. Peygamber’den (sav) cihad ile alakalı çok sayıda hadis rivayet edilmiştir, bu rivayetler sünnet-i seniye çerçevesi içerisinde cihadın farz olduğuna hüccet teşkil eder. Hiz. Enes’ten (ra) gelen bir rivayette: “Resulüllah (sav) şöyle buyurdu: Müşrikler ile malınızla, canınızla ve dilinizle cihad edin.”⁴²³ Âlimler bu hadisten yola çıkarak, bizzat müşrikler ile karşı karşıya gelerek savaşmanın vacip olduğuna delil getirmişlerdir. Allah yolunda harcamak sûretiyle de cihada iştirak etmek vaciptir.⁴²⁴ Ebu Hureyre (ra) anlatıyor: “Resulüllah (sav) şöyle buyurdu: Emiriniz, fazıl veya facir her nasıl olursa olsun, onun emri altında cihad etmeniz size farzdır. Aynı şekilde, namazı da fazıl veya facir ve hatta kebair işlemiş bile olsa her müslümanın, arkasında kılmanız size

⁴²¹ Tevbe 9/29.

⁴²² Tevbe 9/39.

⁴²³ Ebu Davud, Cihad 18; Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinan b. Bahr el-Horasani en-Nesaî, *Sünen-i Nesaî*, Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut, 2006, Cihad 1.

⁴²⁴ Nesaî, Cihad 46; Tirmizî, Fedailü’l-Cihad 5; Ebu Davud, Cihad 18.

farzdır.”⁴²⁵ Başka bir hadiste ise: “Resulüallah (sav) buyurdular: Kim gazve yapmadan veya gaza yapmayı temenni etmeden ölürse nifaktan bir şube üzerine ölmüş olur.”⁴²⁶

“Hadis-i şeriflerden anlaşıldığı üzere cihad etmek her müslümana vaciptir, hadis-i şeriflerde geçen vaciptir ibaresi ise farz manasındadır. Demek ki şartları gerçekleştiğinde, savaşa güç yetiren her bir müslüman için cihad farz bir ibadettir.”⁴²⁷

3.4.1.4.3.İcma

Her insan ve ülkenin kendi haklarını meşru bir şekilde müdafaa etme hakkı vardır. Bu hak, güç kullanımının kayda değer istisnalarından birini teşkil eder. Devletlerarası hukuk’a göre saldırıya uğrayan müslüman ülkeler, meşru bir şekilde topraklarını savunma hakkına sahiptirler. İslam Hukuku isimli eserinde Zuhaylî şunları kaydeder: Mü’minlerin; canına, malına, vatanına doğrudan ya da dolaylı olarak kasteden, özgürlüklerini ortadan kaldırmak, sıkıntılara uğratmak, dininden döndürmek, huzurunu tehdit etmek, dinini tebliğ etmelerine engel olma ve kötü emellerinin belirtileri müslümanlar için savaşın sebebidir.⁴²⁸ Bu konuda İbn Teymiyye ise şunları söyler: Savunma savaşı yapmak, dine ve dinin kutsal saydığı değerlere saldıran düşmanı bertaraf etmenin en zor şeklidir ve icma ile vaciptir. Müslümanın din ve dünyasını bozmaya çalışan düşmanı defetmek, iman etmekten sonraki en büyük vaciptir. Bundan dolayı hiçbir şart yoktur ve imkânlar ölçüsünde her müslümana farz-ı ayn hükmündedir.⁴²⁹ Normal durumlarda cihad farz-ı kifaye, genel seferberlik gerektiren tehlike ve saldırılar durumunda ise farz-ı ayn olduğu hususunda müslüman hukukçular fikir birliği içerisindeyler.⁴³⁰ Hz. Peygamber’in (sav) vefatından sonra sahabe, tabiin ve onlardan sonrakiler, İslam dininin devamı ve yükselmesi için cihad yapma adına emir verip, karar aldılar, şehid ve gazi oldular.⁴³¹

⁴²⁵ Ebu Davud, Cihad 35.

⁴²⁶ Nesaî, Cihad 2; Ebu Davud, Cihad 18.

⁴²⁷ İldeş, *Kur’an-ı Kerim’in Cihad ve Teröre Bakışı*, s. 63.

⁴²⁸ Zuhaylî, *İslam Hukuku*, çev. İsmail Bayer, İst. 1996, s. 80.

⁴²⁹ Hanbeli, Alaaddin Ali b. Muhammed, *el-İhtiyaratu’l-Fıkhiyye li Şeyhi’l-İslam İbn Teymiyye*, Beyrut, trs, s. 309.

⁴³⁰ Ahmet Özel, *DİA*, “Cihad”, VII, 528.

⁴³¹ İldeş, *Kur’an-ı Kerim’in Cihad ve Teröre Bakışı*, s. 64.

3.4.1.5.Cihadın Faydası

Cihadın faydalarını maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Cihad insana ve topluma güvenlik kazandırır.
2. Cihad zulmü ve zalimleri engeller.
3. Cihad Allah'ın nusretini sağlar ve mücahidlerin bağışlanmasına vesile olur.
4. Cihad nefse karşı yapılan mücahede de insanı başarılı kılar.
5. Cihad toplumun düzenini ifsad edenlere karşı, mücahidlere başarı sağlar.⁴³²
6. Cihad ekonomik anlamda refah sağlar.
7. Cihad kültürel anlamda yozlaşmayı önler.
8. Allah cihad edeni kendi yoluna eriştirir.⁴³³
9. Cihad edenler derece bakımından üstündür.⁴³⁴
10. Her türlü hayır cihad edenler içindir.⁴³⁵
11. Cihad edenlerin ebedi kalacakları yer cennettir.⁴³⁶
12. Cihad mü'minlerin kendi yararınadır.⁴³⁷
13. Cihad mü'minleri zelil düşmekten muhafaza eder.⁴³⁸
14. Cihad edenin amel defteri kapanmaz.⁴³⁹

3.4.1.6.Cihad ve Mücahidin Fazileti

3.4.1.6.1.Cihadın Faziletini Belirten Bazı Ayetler

” إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ“

“Allah mü'minlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha

⁴³² Tevbe 9/13-15.

⁴³³ Ankebut 29/69.

⁴³⁴ Nisa 4/95, 96; Tevbe 9/20.

⁴³⁵ Tevbe 9/88.

⁴³⁶ Tevbe 9/89.

⁴³⁷ Ankebut 29/6.

⁴³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 42.

⁴³⁹ Tirmizî, Fedailü'l-Cihad, 2.

çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır."⁴⁴⁰

İmam Kurtubî şöyle der: "Ensardan yetmiş kişilik bir grup, Mekke'de Akabe gecesi Hz. Peygamber'e (sav) biat edince, Abdullah b. Revaha (ra): Ya Resulallah, bizlere, Rabbin ve kendin için istediğin şartı koş dedi. Bu söz üzerine Resulullah (sav): "Ben Rabbim için, ancak O'na ibadet etmenizi ve hiçbir şeyi O'na ortak koşturmanızı; kendim için ise, kendinizi ve malınızı tehlikelerden koruduğunuz gibi beni de aynı şekilde korumanızı şart koşuyorum" dedi. Ensar, eğer bunu yaparsak bizim için bunun karşılığında ne var? dediler. Allah Resülü (sav):

- Cennet vardır diye cevap verdi. Biat edenler:

- Alışverişimiz kârlı oldu. Bizler bu alışverişi ne bozarız, ne de bozulmasını isteriz dediler. Bu konuşmalar üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu."⁴⁴¹

Seyyid Kutup ise, ayet-i kerimede geçen ifadeyi olumlu manada "korkunç" sözcüğüyle vasıflandırmıştır. Zira bu ayet-i kerime müslümanların Allah Teâla ile yaptıkları öyle bir anlaşmadır ki, bu sözü tutan gerçek manada mü'min olan kimsedir. Allah'ın Cennete karşılık mü'minlerin canlarını ve mallarını satın aldığı cihad ibadeti işte böylesine erdemli bir sorumluluktur.⁴⁴²

Yüce Allah, Tevbe sûresi 111. ayet-i kerimede de cihadı dünyada bulunan her şeyden daha üstün bir ibadet olduğunu ve bu ibadetin Allah Teâla ile mü'min kimse arasında çok kârlı bir ticaret olduğunu buyurmuştur.

3.4.1.6.2.Cihadın Faziletini Belirten Bazı Hadisler

Muaz bin Cebel (ra) anlatıyor. Resulullah (sav) şöyle buyurdu:

*"Dikkat! Sana işin başını, direğini ve en üst zirvesini haber veriyorum; O da Allah'ın yolunda cihaddır!"*⁴⁴³

*"Cennet, kılıçların gölgesindedir."*⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ Tevbe 9/111.

⁴⁴¹ Kurtubî, *Camîu li Ahkâmî'l-Kur'an*, VII, 267; Zemahşerî, *Keşşaf*, IV, 411; Kutup, *Fizlâli'l-Kur'an*, VII, 418.

⁴⁴² Kutup, *Fizlâli'l-Kur'an*, VII, 415.

⁴⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 231.

⁴⁴⁴ Buharî, Cihad 22.

Kılıç, cihada sembol olmuştur. Yeri geldiğinde maddi kılıçla savaşılr. Yeri geldiğinde de, “berahin-i katianın elmas kılıcıyla...” Eğer muhatabımız diyalogu kabul etmişse, katî delillerle onu iknaya çalışmamız, bir elmas kılıç misali etkili olacaktır. Çünkü elmas kılıcın karşısında hiçbir kılıç dayanamadığı gibi, kati delillerin karşısında da, hiçbir insan mukabele edemez. İnsafı varsa, hakikate teslim olur.⁴⁴⁵

İbn Ebi Amir (ra) anlatıyor. Resulullah (sav) şöyle buyurdu:

*“Allah’ın yolunda şehid olmak bana, evlerde ve çadırda yaşayanların (elde ettikleri şeylerin) benim olmasından daha sevgilidir.”*⁴⁴⁶

Hiz. Osman (ra) anlatıyor. Resulullah (sav) dinliyordum şöyle buyurdu:

*“Allah yolunda bir günlük ribat, diğer menzillerde Allah yolunda geçirilen bin günden daha faziletlidir.”*⁴⁴⁷

Hadisteki “ribat” kelimesi, savaşta düşman karşısında durmak anlamındadır.

Ebu Sa’id (ra) anlatıyor: Resulullah (sav) bir gün şöyle buyurdu:

- *“Kim Rabb olarak Allah’tan, din olarak İslam’dan, peygamber olarak Muhammed’den razı ise ona cennet vacip olmuştur.”* Bu söz hayretime gitti ve:

- *Ya Resulallah, bunu bir kez daha tekrarlar mısınız?* dedim. Aynı şekilde söylediğini tekrarladi ve arkasından da şunu söyledi:

- *“Başka bir şey daha var ki, Allah, onun vasıtasıyla, kulun cennetteki makamını yüz derece yükseltir. Bu derecelerden her ikisi arasındaki mesafe, yer ile gök arasındaki mesafe gibidir.”* Ben de:

- O halde bu nedir? diye sordum. Şu şekilde cevap verdi:

- *“Allah yolunda cihad, Allah yolunda cihad, Allah yolunda cihad.”*⁴⁴⁸

Ebu Hureyre’den (ra) rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hiz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu:

*“Kim, Allah yolunda, devenin iki sağımı arasında geçen süre kadar savaştık olsa cennet kendisine vacip olur.”*⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Eren, *Allah Yolunda Cihad*, s. 46.

⁴⁴⁶ Nesaî, Cihad 30.

⁴⁴⁷ Buharî, Cihad 73; Müslîm, İmaret 163.

⁴⁴⁸ Müslîm, İmaret 116; Nesaî, Cihad 18.

⁴⁴⁹ Nesaî, Cihad 25; Ebu Davud, Cihad 42; Tirmizî, Fedailü’l-Cihad 21.

Hureym b. Fatik'in (ra) rivayet ettiği bir hadiste Resulullah (sav) şöyle dedi:

*“Her kim Allah yolunda cihad için büyük veya küçük bir harcama yaparsa o harcama kendisine yediyüz misli olarak yazılır.”*⁴⁵⁰

Burada sunduğumuz birkaç hadisi şerifin konumuzun anlaşılması açısından yeterli olduğu kanaatindeyiz.

3.4.1.6.3.Mücahidin Faziletini Belirten Bazı Ayetler

“وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ”

*“Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin. Bilakis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız.”*⁴⁵¹

Kur'an-ı Kerimdeki bu ayet-i kerime Allah yolunda şehid olan kimselerin fazilet ve derecelerini bizlere haber veriyor.

“إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ

رَحِيمٌ”

*“İman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihad edenler var ya, işte bunlar Allah'ın rahmetini umabilirler. Allah, Ğafûr ve Rahîm'dir.”*⁴⁵²

“وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ”

*“Eğer Allah yolunda öldürülür ya da ölürseniz, şunu bilin ki, Allah'ın mağfireti ve rahmeti onların topladıkları bütün şeylerden daha hayırlıdır.”*⁴⁵³

Bu iki ayet-i kerimede de Yüce Allah, Allah yolunda cihad eden şahısların Allah'ın rahmetine nail olacağını bildiriyor; insan geçici, fani dünya hayatını elbette birgün geride bırakıp ve Allah'ın huzuruna gidecektir. Sadece mücahidlerin Allah'ın

⁴⁵⁰ Nesaî, Cihad 7.

⁴⁵¹ Bakara 2/154.

⁴⁵² Bakara 2/218.

⁴⁵³ Al-i İmran 3/157.

huzurunda O'nun rahmetini ümid edebilecekleri ve kendilerine sunulacak mükâfatların bu dünya hayatında kazandıkları bütün şeylerden daha hayırlı olduğu ifade ediliyor.⁴⁵⁴

” فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّمَّنْ ذَكَرِ أَوْ أَنْتَى بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ“

“Rableri dualarına icabet etti: Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun sizden hiçbir çalışanın amelini boşa çıkarmayacağım. Hicret eden, yurtlarından çıkarılan, yolunda eziyet edilen, savaşan ve öldürülen kimseler var ya; andolsun ki onların kötülüklerini örteceğim ve elbette onları altından nehirler akan Cennetlere koyacağım. Bu Allah'tan bir mükâfattır. Doğrusu en güzel mükâfat Allah katındandır.”⁴⁵⁵

İnsanın yaptığı iyi olsun kötü olsun bütün amelleri kıyamet gününde karşılığını bulacaktır. İyi amel işlemişse mükâfat, kötü amel işlemişse ceza görecektir. Ancak Allah uğrunda mücadele edenlerin, Allah için ilim talep edenlerin, yurtlarını terk edenlerin, zulme uğrayanların, savaşanların ve de öldürülenlerin mükâfatı Allah katından bağışlanmadır ve onların yeri cennettir.⁴⁵⁶

“Mü'minlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik (cennet) vademiştir; ama mücahidleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır.”⁴⁵⁷

Ayet-i kerime özrü bulunmadığı halde cihada katılmayan mü'minlerin, geride kalıp iyi ameller yapsalar bile, savaşa katılanlarla eşit olamayacaklarını, cihada katılanlara büyük bir ecir vaat edildiğini ifade etmektedir. Mazeretinden dolayı cihada katılmayanlara da cennet vaat edilmiştir, ancak cihada katılanların ecir ve sevabı kat kat daha fazladır.⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 1400; Taberî, *Câmi'u'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, II, 390, 391.

⁴⁵⁵ Al-i İmran 3/195.

⁴⁵⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, II, 426,427.

⁴⁵⁷ Nisa 4/95.

⁴⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, III, 77; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V, 1872, 1873; Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, VII, 349.

Cihada katılan mü'minlerin faziletiyle ilgili başka ayetler de bulunmakla beraber, mücahidlerin faziletini ve konumlarını ifade etmesi bakımından yukarıdaki ayet-i kerimelerin yeterli olduğu kanaatindeyim. Genel anlamda mücahid'in, cihada katılıp şehid olması veya sağ kalıp gazi olması, cihada katılmayan mü'minlere göre derecesi daha yüksektir ve fazilet bakımından da diğerlerinden daha üstündür, ahirette cennetteki dereceleri de diğerlerinden daha yüksektir.

3.4.1.6.4. Mücahidin Faziletini Belirten Bazı Hadisler

Ebu Said el-Hudri (ra) anlatıyor. Resulullah'a (sav), Ya Resulallah! İnsanların hangisi daha faziletlidir? denildi. Resulullah (sav) şöyle buyurdu:

- *“Canıyla ve malıyla Allah'ın yolunda cihad eden mü'mindir.”* Sahabeler:

- Sonra kimdir? dediler. Resulullah (sav) şöyle buyurdu:

- *“Allah'tan korkup insanları kendi şerrinden emin kılıp vadilerden bir vadiye çekilen mü'mindir.”*⁴⁵⁹

Ebu Hureyre (ra) anlatıyor. Resulullah'a (sav) bir adam gelerek:

- Bana cihada denk olacak bir amel bildir, dedi. Resulullah (sav) şöyle buyurdu:

- *“Ben cihada denk olacak bir amel bulamıyorum! Mücahid sefere çıktığı zaman sen mescide girip o dönünceye kadar devamlı namaz kılmaya, iftar etmeden devamlı oruç tutmaya gücün yeter mi?”* O kimse:

- Buna kimin gücü yeter ki? dedi.⁴⁶⁰

Ebu Hureyre (ra) anlatıyor. Resulullah (sav) buyurdu:

“Allah yolunda yaralanan hiçbir yaralı yoktur ki, kıyamet günü yarası kanyor olarak gelmiş olmasın, bu kanın rengi kan renginde, kokusu da misk kokusundandır.”

⁴⁶¹ Hadiste belirtilen şehid olan mücahidin üzerindeki kan lekesi ile dirilmesi, o kimsenin şehid olduğunun alameti içindir.

Sehl b. Sa'd es-Saidi'den (ra) rivayet olunan bir hadiste Resulullah (sav) şöyle buyurdu:

⁴⁵⁹Müslîm, Cihad, 122.

⁴⁶⁰Müslîm, Cihad, 110.

⁴⁶¹Buharî, Cihad 10; Müslîm, İmaret 103.

“Allah yolunda (cihad için) bir sabah çıkışı dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır ve cennette kamçı boyu kadar yer dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır.”⁴⁶²

Hız. Enes (ra) anlatıyor. Resulullah (sav) buyurdu:

“Cennete giren hiçbir kimse dünyaya tekrar geri dönmek istemez, yeryüzündeki her şey kendisinin olsa bile. Ancak şehid öyle değildir. O, mazhar olduğu mükâfatlar nedeniyle yeryüzüne dönüp on defa daha şehit olmayı temenni eder.”⁴⁶³

Cihad ve mücahidlerin faziletleriyle alakalı sunduğumuz âyetler ve hadis-i şerifler tabii ki bunlarla sınırlı değildir, ancak konunun anlaşılması için bunların yeterli olduğu kanaatindeyiz. Dünyada cihad ibadetinden daha faziletli hiçbir amel yoktur, dolayısıyla mücahidlerin faziletine de denk gelen hiçbir fazilet yoktur. Böylece mücahidler Allah Teâlânın rahmetine ve üstün mükâfatına erişmiş olacaklardır.⁴⁶⁴

3.4.1.7.Cihadın Kısımları

Cihadı, başlıca şu iki kısımda ele alabiliriz:

3.4.1.7.1.Nefisle cihad

İnsanın nefsi, kötülöklere meyilli bir tabiata sahiptir. Nefis, şeytandan aldığı telkinlerle, insanı süfli şeylerle meşgul eder. Nefisle mücadele etmek, işte bu telkinlerin tesirini kırar ve etkisiz bırakır.

Resulullah (sav), “*Senin en zararlı düşmanın nefisindir*” ifadesiyle, nefis düşmanının zararına dikkatimizi çeker.⁴⁶⁵ “*Pehlivan, rakibinin sırtını yere getiren değil, öfke anında nefisine hâkim olandır*”⁴⁶⁶ diyerek, nefisle yapılacak mücadelenin ne kadar zor olduğunu bizlere bildirir. “*Mücahid, nefsiyle cihad edendir*”⁴⁶⁷ Tebük seferi dönüşünde sahabeye, “*küçük cihaddan, büyük cihada döndük*”⁴⁶⁸ demesi, nefisle yapılan cihadın büyük bir cihad olduğunu bize ders verir.

⁴⁶² Müslîm, İmaret 112; Buharî, Cihad 5, 6, 73; Tirmizî, Fedailü'l-Cihad 17.

⁴⁶³ Nesaî, Cihad 33; Buhari, Cihad 6; Müslîm, İmaret 108, 109.

⁴⁶⁴ Buharî, Cihad 2; Nesaî, Cihad 17.

⁴⁶⁵ Muhammed Aclûni, *Keşfu'l-Hafa*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1932, I, 143.

⁴⁶⁶ Müslîm, Birr 106.

⁴⁶⁷ Tirmizî, Fedailü'l-Cihad 2.

⁴⁶⁸ Aclûni, *Keşfu'l-Hafa*, I, 424.

“Nefisle cihadın, cihad-ı ekber olduğunu bildiren hadis, hem sened hem de mana yönüyle tenkid edilmişse de, bu rivayetin sahih bir mananın tercümanı olduğunda şüphe yoktur. Çünkü kendi nefsiyle cihad edemeyen bir kimseden, düşmana karşı cihadda bir fedakârlık beklenemez. Resulullah’ın (sav) bu sözü, müslümanları düşmana karşı savaştan alıkoyan bir hadis değil, nefisle mücadeleye dikkat çeken bir ifadedir.”⁴⁶⁹

Sathî bir nazarla bakan kimseler, düşmanla karşılaşp birebir savaşmayı daha büyük bir cihad olarak görebilirler. Ancak düşmana karşı cihadın başı, insanın kendi nefsiyle olan cihadından geçer. Nefsiyle cihad edemeyen, düşmanıyla savaşamaz.

İnsan nefsiyle olan cihadına, ömrü boyunca devam eder. Düşmanla olan cihadda ise aynı devamlılık yoktur. Düşmanla cihad esnasında, daha büyük bir mücadele de insanın iç âleminde yaşanır. Nefis, şeytandan aldığı telkinlerle, o kişiyi savaştan vazgeçirmeye çalışır ya da cesaretini kırmak ister. “Geride çoluk çocuğun ailen var. Savaşta yaralanıp sakat kalmak var... Hele ölürsen... Çoluk çocuğun perişan olur... gibi vb.” şeklinde nefisten bir sürü feryat gelir. Bu sesleri aşabilenler, düşmanla yapılan cihadda muvaffak olurlar ve arslanlar gibi savaşrlar. Ayrıca, nefisle cihadda mağlup olan kişi cehenneme gider. Düşmanla yapılan cihadda mağlup olup, hayatını kaybedenler ise şehid olur, cennete gider.⁴⁷⁰

Nefsin fitrî hali nefs-i emmaredir. Terbiyeden geçirilmek sûretiyle, nefs-i zekiyye mertebesine kadar yükselir. Nefis terbiyesinin yedi merhalesinin olduğu anlatılır.⁴⁷¹

- 1- Nefs-i emmare
- 2- Nefs-i levvame
- 3- Nefs-i mutmainne
- 4- Nefs-i râdiye
- 5- Nefs-i mardiyye
- 6- Nefs-i mülheme
- 7- Nefs-i zekiyye.

⁴⁶⁹ Eren, *Allah Yolunda Cihad*, s. 54.

⁴⁷⁰ Eren, *Allah Yolunda Cihad*, s. 54.

⁴⁷¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5817; Süleyman Uludağ, *Kuşeyri Risalesi Tercümesi*, s. 222, 277, 290.

Nefs-i mutmainne mertebesine ulaşan kişi, tam manasıyla hayatını Allah'a teslim etmiş bir şekilde yaşar. Gönül huzuruna, rûhi saadete varır. Kederden, gamdan uzak olup ahirette de Allah'ın lütfuna mazhar olur. Yüce Rabbimiz, bu nefs-i mutmainne derecesindeki kuluna yönelik “*Rabbine dön, iyi kullarım arasına gir, cennetime gir...*” hitabında bulunur.⁴⁷²

Bu hitabın ne zaman gerçekleşeceği hakkında değişik yorumlar vardır. Bu hitabın ya ölüm esnasında veya kıyamet zamanında ya da cennete girerken edileceği belirtilir.⁴⁷³

3.4.1.7.2.Düşmanla Cihad

Düşmanla cihadın pekçok çeşitleri vardır. Düşmanlar farklı farklı olduğundan, onlara karşı yapılacak cihadın da farklı olması gerekir. Mesela,

1. Cehalete karşı cihad.
2. Fakirliğe karşı cihad.
3. İhtilafa karşı cihad.
4. Ehl-i Kitaba karşı cihad.
5. Münafıklara karşı cihad.
6. Dış düşmanlara karşı cihad.
7. İç düşmanlara karşı cihad.⁴⁷⁴

3.4.2.Yakın bir fetih

Fetih sözcüğü lügatte “açmak, yol göstermek, yardım etmek, hüküm vermek, üstünlük ve zafere ulaştırmak” gibi manalara gelir. Terim olarak ise “İslâm'da meşru görülen savaşlar hakkında cihad kelimesine benzer şekilde, müslümanların gayr-i müslimlerden gerçekleştirdikleri toprak kazançlarını tarihte ve günümüzde bilinen diğer istila ve sömürü savaşlarından ayırmak amacıyla kullanılmıştır. Kaynağı da müslümanların geçmiş ve gelecekteki maddi-manevi zaferlerinden bahseden Fetih

⁴⁷² Fecr 89/28-30.

⁴⁷³ Zemahşeri, *Keşşaf*, IV, 233.

⁴⁷⁴ Eren, *Allah Yolunda Cihad*, s. 34.

sûresidir şeklinde tanımlanmıştır.”⁴⁷⁵ İsfahanî’ye göre “muğlak ve müşkil şeyleri giderme, dünyevî işlerdeki sıkıntıyı izale etmektir. Fakire malın verilmesi gibi.”⁴⁷⁶ İbn Aşur’a göre de düşman topraklarına ve beldelerine malik olmaktır.⁴⁷⁷ Razî ise fethi, “muallakta olan neticeyi elde etmek ve gerçekleştirmek, nimetin tamamlanması ve dünyevî ikbal olduğunu ifade etmektedir.”⁴⁷⁸

Fetih kelimesi Kur’an’da şu manalarda kullanılmıştır:

1- Hüküm anlamında kullanılmıştır.

“قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ”

“De ki: Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızda hakk ile hüküm verecektir. O, Fettah’tır, Âlim’dir.”⁴⁷⁹

Ayette geçen ve sözlükte açmak anlamına gelen “feteha” fiilinin muzarisi “yeftehu” kullanılmıştır. Bu bağlamda “hakk üzere yargılar ve hüküm verir” anlamında kullanılmıştır.

2- Açmak manasında kullanılmıştır.

“وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ...”

“Yüklerini açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verilmiş olarak buldular.”⁴⁸⁰ “Üzerlerine her şeyin kapılarını açtık.”⁴⁸¹ Şeklinde açmak manalarında kullanılmıştır.

3- Yardım manasında kullanılmıştır.

“فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ”

“Umulur ki Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir. Ve onlar içinde gizledikleri şeye pişman olurlar.”⁴⁸²

⁴⁷⁵ Mustafa Fayda, *DİA*, “Fetih” md., XII, 468.

⁴⁷⁶ İsfahanî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 373, 374.

⁴⁷⁷ İbn Aşur, *et-Tahrir ve t-Tenvir*, XX, 590.

⁴⁷⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Ġayb*, XXXII, 152.

⁴⁷⁹ Sebe 34/26.

⁴⁸⁰ Yusuf 12/65.

⁴⁸¹ En'am 6/44.

⁴⁸² Maide 5/52.

Allah'ın düşmanlara karşı Peygamberine veya müslümanlara vereceği bir fetihle yardım etmesi şeklinde olup fetih kelimesi yardım manasında kullanılmıştır.

Fetih'in manalarını toplama babında şunları söylemek mümkündür:

- 1- Açmak,
- 2- Kapalılığı giderme,
- 3- Galibiyet ve zafer vermek,
- 4- Yardımda bulunmak,
- 5- Sıkıntıyı def etme,
- 6- Düşmanın elindeki şeyleri ele geçirme,
- 7- Hüküm vermek,
- 8- Sonuca vardırarak,

3.4.3..Havariyyun

Havarî sözlükte “beyaz olmak, iyice beyazlatmak” anlamlarına gelen Arapça حور kökünden türeyen “seçilmiş, kusursuz, taraftar, özverili arkadaş, dost, bir kimseye ileri derecede yardım eden, kendisini bir davaya adayın kişi” demektir.⁴⁸³ “Terim olarak genelde, Allah'ın peygamberlerine inanıp onlara yardımcı olan herkes için kullanılan havarî bilhassa Hz. İsa (as) tarafından seçilmiş, tebliğ ve irşad görevinde ona yardımcı olan on iki kişilik bir grubu ifade eder. İslâmî kaynaklarda havarî terimi, her ne kadar öncelikle Hz. İsa'nın (as) on iki seçkin yardımcısı için kullanılıyorsa da Resul-i Ekrem'in sahabelerinden on iki kişiye de havarî ismi verilmiştir.”⁴⁸⁴

Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre Hz. İsa'nın havarîleri on iki kişidir. Katade, “Resulullah'ın (sav) havarîlerinin de on iki kişi olduğunu ve onların da: Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hamza, Cafer, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Osman b. Maz'un, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebi Vakkas, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam, olduklarını söylemiştir.”⁴⁸⁵ Havarîlerle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'in üç sûresinde açıklama yapılmıştır.⁴⁸⁶

⁴⁸³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arâb*, “H-V-R” md; İbn Kuteybe, *Ğaribu'l-Kur'an*, s. 464.

⁴⁸⁴ Osman Cilacı, *DİA*, “Havarî” md., XVI, 513-516.

⁴⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, XXIII, 365.

⁴⁸⁶ Al-i İmran 3/52; Saf 61/14; Maide 5/111-115.

Havarî kelimesi Hz. Peygamber'in (sav) hadislerinde de geçmektedir. Bir hadis-i şerifte, *"Benden önce Allah hangi ümmete peygamber göndermişse bu peygamberlerin hepsinin de ümmeti için havarîleri ve sünnetini takip eden, emrine uyan yakın dostları olmuştur"*⁴⁸⁷ denilmiştir. Bir başka hadis de şöyledir: *"Her peygamberin bir havarîsi vardır. Benim havarîm ise Zübeyr b. Avvam'dır."*⁴⁸⁸

Yine islamî kaynaklarda Hz. İsa'nın (as) havarîleriyle ilgili çeşitli rivayetler yer alır:

"Bir defasında Hz. İsa, Nuh'dan, (as) tufandan ve gemiden bahsederken havarîler, 'Tufan hadisesine şahit olmuş birini diriltmeni isteriz' demişler. Hz. İsa (as) da Hz. Nuh'un oğlu Sam'ın kabrine giderek onu diriltmiş ve tufan olayını ondan dinlemişlerdir."⁴⁸⁹

3.5.Belağat Tahlili

هَلْ أَذُكُّمَ عَلَى تِجَارَةٍ ayetindeki soru, teşvik ve mü'minleri özendirmek içindir. طَائِفَةٌ طَائِفَةٌ ifadesiyle وَكَفَّرَتْ طَائِفَةٌ tabiri arasında tıbak sanatı bulunmaktadır.⁴⁹⁰

3.6.Ayetlerin İzahı

”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَذُكُّمَ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ“

*"Ey iman edenler, sizi can yakıcı bir azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi?"*⁴⁹¹

”تَوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ“

*"Allah'a ve Resulüne iman eder, mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır."*⁴⁹²

"Ey, Allah ve Resûlünü tasdik eden ve Rablerine hakkıyla iman eden siz

⁴⁸⁷ Müslîm, İman, 80.

⁴⁸⁸ Buharî, Cihad, 40; Müslîm, Fezailü's-Sahabe, 48.

⁴⁸⁹ Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Abdulkarim b. Abdulvahid İbn Esir eş-Şeybanî, *el-Kamil fi't-Tarih*, Daru Kutubi İlmiyye, Beyrut, 1987, I, 314-320.

⁴⁹⁰ Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, 353; Zuhaylî, *et-Tefsirü'l-Münir*, XXVIII, 174.

⁴⁹¹ Saf 61/10.

⁴⁹² Saf 61/11.

mü'minler! Sizi elem verici şiddetli bir azaptan kurtaracak kazançlı ve şanı yüce bir ticareti size göstereyim mi? Bu soru, teşvîk için sorulmuştur.”⁴⁹³ Bundan sonra Yüce Allah şöyle buyurarak bu ticareti açıkladı:

“Allah ve Resûlüne, şüphe ve münafıklık karışmamış doğru bir imanla inanırsınız, Allah’ın dinini yüceltmek için mal ve canla din düşmanlarıyla cihâd edersiniz.”⁴⁹⁴ Tefsirciler şöyle der: Yüce Allah, iman ve Allah yolunda cihâdı, ticarete benzetmek sûretiyle bunları ticaret saydı. Çünkü ticaret, kazanç arzusuyla bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesinden ibarettir. İnanan, malı ve canı ile cihâd eden kimse, Rabbi katındaki büyük sevabı elde etmek ve elem verici azaptan kurtulmak için elinde bulunanı harcamış ve yapabileceğini yapmıştır. Yüce Allah bu sevabı ve azaptan kurtuluşu ticarete benzetmiştir.⁴⁹⁵ Zira o meâlen şöyle buyurmuştur: “Allah, mü'minlerden mallarını ve canlarını, onlara verilecek cennet karşılığında satın almıştır”.⁴⁹⁶ Ticaret kişinin mal, vakit, emek, zihin ve yeteneklerini ortaya koyarak kâr elde etmesidir. Bu bakımdan iman ve Allah yolunda cihad etmek, ticarete benzetilmiştir. Yani, enerjinizi, zihnî ve bedenî tüm yeteneklerinizi bu yolda sarfedin ki gerçek kârı elde edebilirsiniz.⁴⁹⁷

Fahreddin Râzî şöyle der: Cihâd üç türlü olur:

1- Kişinin, kendisiyle nefsi arasında olan cihâd. Bu, nefsi ezmek ve onu zevk ve şehvî arzulardan alıkoymaktır.

2- Kişinin, kendisiyle insanlar arasındaki cihâddır. Bu da, onlardan bir şey tama etmemek ve şefkat gösterip, onlara merhametli davranmaktır.

3- Allah’ın dinine yardım etmek için mal ve canla, Allah düşmanlarına karşı cihâd etmektir.⁴⁹⁸

Eğer bilginiz ve anlayışınız varsa, size emretmiş olduğum Allah yolunda cihâd, sizin için bu hayattaki her şeyden daha iyidir.⁴⁹⁹

Ey iman edenler, sizlere, can yakıcı cehennem azabından sizi kurtaracak bir ticareti göstereyim mi? O ticaret, Allah’a ve Resulüne iman etmeniz ve Allah’ın dini

⁴⁹³ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 531.

⁴⁹⁴ Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, 353.

⁴⁹⁵ Ferra, *Tefsiru'l-Beğavi (Mealimu't-Tenzil)*, VIII, 109.

⁴⁹⁶ Tevbe 9/111.

⁴⁹⁷ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI, 268.

⁴⁹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 531.

⁴⁹⁹ Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, 353.

uğrunda mallarınızla canlarınızla cihad etmenizdir. Eğer sizler, neyin kârlı neyin zararlı olduğunu bilerseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır. Katade bu âyet-i kerimenin izahında diyor ki: Eğer Allah insanlara can yakıcı bir azaptan nasıl kurtulacaklarını açıklamayacak olsaydı bir takım insanlar onu bilmek için kendilerini telef ederler ve öğrenmeye çalışırlardı. Şimdi ise Allah bunu size bildirdi ve sizi kurtaracak olan o alış verişin, Allah ve Resulüne iman etmek, Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihad etmek olduğunu beyan buyurdu. Bunu bize beyan eden Allah'a hamd olsun.⁵⁰⁰

Görüldüğü gibi âyet-i kerimede, cehennem azabından kurtuluşun çaresi olarak iman etmek ve Allah yolunda cihad etmek olduğu zikredilmiştir. Bu da cihadın, diğer ameller içerisindeki üstün derecesini göstermektedir.

Ebu Hureyre (ra) diyor ki: *“Mücahidin atı bağlı olduğu ipte şahlandıkça sahibine sevap yazılır.”*⁵⁰¹

Ebu Said el-Hudri (ra) diyor denildi ki: Ey Allah'ın Resülü, insanların en efdali kimdir? Resulullah (sav):

*“Allah yolunda canıyla ve malıyla cihad eden mü'mindir buyurdu.”*⁵⁰²

“يَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ
ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ”

*“Günahlarınızı bağışlar, sizi altından nehirler akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki çok hoş meskenlere yerleştirir. İşte çok büyük kurtuluş budur.”*⁵⁰³

“وَأُخْرَى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ”

*“Ve sevdiğiniz bir diğeri daha: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih... mü'minleri müjdele!”*⁵⁰⁴

Ayette, Allah yolunda cihad, 'ticaret' olarak anlatılmıştır.⁵⁰⁵ Ticarete asıl olan kâr elde etmektir, bir şey verilir ve karşılığında kazanç elde edilir.

⁵⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, XXIII, 362.

⁵⁰¹ Buharî Cihad, 4.

⁵⁰² Buharî Cihad, 5.

⁵⁰³ Saf 61/12.

⁵⁰⁴ Saf 61/13.

⁵⁰⁵ Ferra, *Tefsiru'l-Beğavi (Mealimu't-Tenzil)*, VIII, 109.

İşte mü'minler Allah yolunda canlarını ve mallarını verecek, bunun mukabilinde de birçok şeyler kazanacaklardır. Bu kazanılacak şeyler, ayetlerde şöyle sıralanmıştır:

- 1- Allahtan mağfiret,
- 2- Cennet,
- 3- Zafer,
- 4- Yakın bir fetih.

Bu kazançlardan mağfiret ve cennet ahiretle, zafer ve fetih dünya ile alakalıdır. Dolayısıyla hem dünya hem ahiret saadeti, ancak Allah yolunda cihadla mümkündür.⁵⁰⁶

Eğer siz bir önceki ayette emredilen Allah'a ve Resulüne iman edin ve canlarınızla, mallarınızla cihad edin emrini yerine getirirseniz, Allah da bunun mukabilinde sizin günahlarınızı bağışlar ve sizi altlarından nehirler akan cennet köşklerinde iskân eder. Adn cennetleri ve onlarda bulunan köşkler, bahçeler bunların en güzellerindedir.⁵⁰⁷ Mevdudî'ye göre bu ticaretin asıl kârı, ahiret hayatında elde edilecektir.⁵⁰⁸ Kurtubî'nin aktardığı bir rivayet şöyledir: Ebu'l-Huseyn el-Acurrî, el-Hasen'in şöyle dediğini rivayet etmektedir; Ben İmran b. Husayn ve Ebu Hureyre'ye 'çok hoş meskenler' ifadesinin tefsiriyle alakalı bir sual sordum, her ikisi de bana şöyle dedi: Sen bu işi bilene sordun. Biz Resulullah'a (sav) buna dair sual ettik şöyle buyurdu; "cennette inciden yapılmış bir saraydır. İçinde kırmızı yakuttan yetmiş ev ve her evde yeşil zebercetten yetmiş oda vardır. Her odanın içinde yetmiş divan ve her bir divan üzerinde rengârenk yetmiş döşek vardır. Her döşeğin üzerinde yetmiş hûrî vardır. Her odada yetmiş sofrâ ve her sofrâ üzerinde ise yetmiş nevi taam vardır. Yine bu odaların her birinde yetmiş erkek ve yetmiş kız olan hizmetçiler vardır. Yüce Allah, mü'min kimseye tek bir vakitte bütün bunların üstesinden gelebilecek gücü verecektir."⁵⁰⁹

Ayeti kerimedeki وَأُخْرَى تُحِبُّونَهَا "ve sevdiğiniz bir diğeri daha" ifadesinde neyin kastedildiği konusu ihtilaf sebebi olmuştur. أُخْرَى kelimesi acaba önceki ayetlere atıf

⁵⁰⁶ Eren, *Allah Yolunda Cihad*, s. 42.

⁵⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 112; Taberî, *Camîu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXIII, 90; Razî, *Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 317.

⁵⁰⁸ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI, 259.

⁵⁰⁹ Kurtubî, *Camîu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 88.

mıdır? yoksa sonraki ayetlere işaret midir? ilk dönem alimlerden olan Ahfeş, bunun daha önce geçen “ticaret” kelimesine atıf olduğunu söyler. Bundan dolayıdır ki وَأُخْرَى kelimesi cer mesabesinde. ⁵¹⁰ Önceki ayet ile beraber düşünürsek mü'minlere iki ayrı müjdenin verildiğini müşahade ederiz. Bunlardan birincisi Allah'ın rızası, mağfireti ve cennetidir. İkincisi ise Allah'ın onlara dünyada vereceği zafer ve yakın bir fetihtir. ⁵¹¹

İbn Kesîr “yakın bir fetih” ifadesi için şöyle der: Bu ahiret nimeti ile birleştirilmiş, dünyanın en hayırlı nimetidir. Bu Allah ve Resulüne iman edip, Allah'ın dini uğrunda çaba gösterenlere müjdelenen bir fetihtir. ⁵¹² Ancak bu fethin hangi yerin fethi olduğu konusu ihtilafıdır: İbn-i Abbas (ra) İran ve Bizans'ın fethedileceği işareti vardır demektedir. ⁵¹³ Müfessir Zemahşerî, Hasan Basri'den bu “fetih” ile kastedilenin Fars ve Roma'nın fethi olduğu görüşünü nakleder. ⁵¹⁴ Başka bazı müfessirler ise “yakın fetih” ifadesinden kastedilen Mekke'nin fethidir der. ⁵¹⁵

Bu sureden sonra nazil olan Fetih suresi de Hz. Muhammed'e (sav) “açık bir fetih” verildiğini bildirmektedir. ⁵¹⁶

” يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى

اللَّهِ

قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَّا تَطَائِفَةٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتِ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ

آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَاصْبَحُوا ظَاهِرِينَ “

“Ey iman edenler, Allah'ın yardımcılarını olun. Nitekim Meryemoğlu İsa da havarîlere: Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimlerdir? demiş, havarîler de: Biziz Allah'ın yardımcılarını demişlerdi. Böylece İsrailoğullarından bir kısmı iman etmiş ve bir kısmı da inkâr etmişti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler.”⁵¹⁷

⁵¹⁰ Osman Acun, *Münasebatü'l-Kur'an İlmi Işığında Saf Suresi İncelemesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016, s. 117.

⁵¹¹ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, VIII, 472.

⁵¹² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 112.

⁵¹³ Kurtubî, *Camîu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 89.

⁵¹⁴ Zemahşerî, *Keşşaf*, IV, 415.

⁵¹⁵ Razî, *Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 318; İbn Aşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XX, 591.

⁵¹⁶ Fetih 48/1.

⁵¹⁷ Saf 61/14.

Ey iman edenler, Allah'ın dininin yardımcıları olun. Nitekim Meryemoğlu İsa da havarîlerine Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir? deyince Havarîler de: Allah'ın dininin yardımcıları biziz demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir grup iman etmiş bir grup da inkâr etmişti. Ama biz, iman edenleri, düşmanlarına karşı destekledik de muzaffer oldular. Ey, Allah'ı ve Peygamberi Muhammed'i tasdik eden mü'minler, sizler de Allah'ın dininin yardımcıları olun. Sizden önce Meryemoğlu İsa'nın, en yakın adamlarına: Allah yolunda benim yardımcılarım kim olacak? diye sormuştu. Havarîler de Allah'ın dininin yardımcıları bizler olacağız demişlerdi. Ve ona yardım etmişlerdi. Böylece İsa'nın peygamber olarak gönderilmiş olduğu İsrailoğullarından bir kısmı iman etti, diğer bir kısmı ise kâfir oldu. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik. Sonunda iman edenler galip geldi. Ayetteki, "Allah'ın yardımcıları olun" ifadesi, bu yardımı sürdürmeyi ve ona devam etmeyi emreden bir ifade olup, "Yapmakta olduğunuz yardıma devam edin" demektir. Ayetteki "Nitekim Meryemoğlu İsa, havarîlerine..." dedi ifadesi, "Allah'ın dinine, tıpkı havarîlerin yardımcı ve destek olup, taraf çıkmaları gibi, yardım edin, destek olun" demektir. Çünkü Hz. İsa (as) onlara, "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kim?" demişti.⁵¹⁸ Mukatil bu ifadeye, "Allah'ın yapmak istediği hususta O'na karşı bana kim fayda verebilir?" manasını verirken⁵¹⁹; Atâ, "Allah'ın dinine yardım edecek kim?" manasını vermiştir.

Kimi müfessirler de şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ, tıpkı havarîlerin Hz. İsa'ya (as) yardım etmeleri gibi, mü'minlere, Hz. Muhammed'e (sav) yardım etmelerini emretmiştir ki bu ifadede, cihad ile destek verme ve taraf çıkma işinin, sadece ümmet-i Muhammed'e (sav) has olmadığına bir işaret vardır."⁵²⁰

Havarî, Hz. İsa'nın (as) seçkin adamları ve onu ilk tasdik edenlerdir ve bunlar on iki kişi idiler. Bir insanın havarîsi, onun sadık dostları, seçkin adamları demektir. Bunların bu adı alışının, çamaşırları tertemiz, bembeyaz, yıkayan, çamaşırcı kimseler oluşlarından ötürü olduğu söylenmiştir. Bu ayetle ilgili şöyle bir kaç bahis vardır;

1- Ayetteki teşbih (benzetme) mana bakımından olup: "Ey ensar, siz de, havarîler gibi olun" demektir.

⁵¹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 533.

⁵¹⁹ Mukatil, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, IV, 318.

⁵²⁰ Ferra, *Tefsiru'l-Beğavi (Mealimu't-Tenzil)*, VIII, 110.

2- Ayette “Allah’a giden yolda benim yardımcılarım kim?” bunun manasının, havarîlerin cevabına uygun olması gerekir. Bu cevaba uygun olan mana ise, “Allah’ın dinine yönelmiş olarak hareket edecek adamlarım, askerlerim kimlerdir?” şeklindeki bir manadır. “Benim yardımcılarım” ifadesindeki izafet, “Allah’ın yardımcıları” ifadesindeki izafetten başkadır. Çünkü birincide mana, “Allah’a yani dinine yardım edenler olunuz” şeklindedir; ikincide ise, “Bana ait olanlar ve Allah’ın dinine yardımda benimle beraber olanlar kimdir?” şeklindedir.

3- Hz. İsa’nın (as) havarîleri, “Allah’ın dininin yardımcıları biziz” diye cevap vermişler, Hz. Muhammed’in (sav) ashabı ise, bunu söylememiştir. Çünkü Hz. İsa’nın (as) hitabı, soru üslûbunda olup, dolayısıyla buna cevap vermek gerekmiştir. Hz. Muhammed’in (sav) hitabı ise ilzam şeklinde olup, bunun için cevap değil, emre imtisal gerekir. Bu emir de, “Allah’ın yardımcıları olun” ayetidir.⁵²¹

Ayet-i kerimede, sahabilere, Resulullah’ın yardımcıları olmaları emredilmektedir. Medine’nin yerlileri gerçekten Resulullah’a yardımcı olmuşlardır. Katade bu âyeti izah ederken diyor ki: Bu ümmetten de Allah’ın dinine yardımcılar bulundu. Onlar, Allah’ın kitabını hâkim kılmak ve hukukunu tatbik etmek için cihad etmişlerdir.

Taberî diyor ki: Akabe biatında ensardan yetmiş iki kişi Resulullah’a biat etmiştir. Müşrikler ise onlara demişlerdir ki: Siz bu adama biat etmenin ne demek olduğunu biliyor musunuz? sizler böyle yapmakla, bütün Arapları boyun eğdirinceye kadar savaşmak için söz veriyorsunuz. Ensar buna rağmen Resulullah’a biat etmiş ve içlerinden biri şöyle demiştir: Ey Allah’ın Peygamberi, Rabbin için ve kendin için dilediğin şeyleri şart koş. Resulullah da: “*Rabbim için ona ibadet etmenizi ve hiçbir şeyi ona ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Kendim için ise, kendinizi ve çocuklarınızı koruduğunuz gibi beni de korumanızı şart koşuyorum*” demiştir. Ensar: Ey Allah’ın Resulü şayet bunları yaparsak bizler için ne var? diye sorunca Resulullah: “*Sizin için dünyada zafer, âhirette de cennet vardır*” buyurmuştur. Ensar; verdiği sözü yerine

Âyet-i kerimede, bir grubun iman ettiği diğer bir gurubun ise kâfir olduğu, sonunda da iman edenlerin, Allah’ın yardımıyla kâfirlere galip geldikleri beyan

⁵²¹ Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXIX, 533; Suyutî, *ed-Dürri’l-Mensur fi’t-Tefsir bi’l-Me’sur*, XV, 450-451.

edilmektedir.⁵²² Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbas'ın bu hususta şunları söylediğini rivayet etmektedir. Allah Teâlâ İsa'yı göğe yükseltmeyi dileyince İsa, bir evde bulunan on iki arkadaşının yanına, evin içinden akan bir pınardan çıkıp geldi. Başından sular damlıyordu. İsa onlara şöyle dedi: Sizden biriniz bana iman ettikten sonra beni on iki defa inkâr edecektir. Hanginiz bana benzetilip yerime öldürülmeyi buna karşılık da benim derecemde olmayı ister? en gençlerinden biri ayağa kalktı ve ben istiyorum dedi. İsa ona otur dedi. Sorusunu tekrar sordu. Yine aynı genç kalktı ve ben istiyorum dedi. Bunun üzerine İsa (as) peki sen ol dedi. O genç Allah tarafından İsa'ya benzetildi.⁵²³ İsa, evin bacasından göğe çekilip götürüldü. Yahudiler onu aramaya geldiler. Onun benzeri olan genci öldürüp ve astılar. Havarîlerden bazıları İsa'yı gerçekten on iki kere inkâr ettiler.⁵²⁴ Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre Hz. İsa'nın Havarîleri on iki kişidir.

Katade, Resulullah'ın havarîlerinin de on iki kişi olduğunu ve onların da Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hamza, Cafer, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Osman b. Maz'un, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebi Vakkas, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam, olduklarını söylemiştir.⁵²⁵

⁵²² Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 533.

⁵²³ Nesaî, *Tefsiru'n-Nesaî*, II, 427.

⁵²⁴ Suyutî, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Me'sur*, XV, 452; Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, XXIII, 366, 367.

⁵²⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, XXIII, 367.

SONUÇ

Yüce Allah'ın insanlara gönderdiği ilahî kitapların sonuncusu Kur'an-ı Kerim'dir. O hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar korunarak gelmiştir. Kur'an-ı Kerim, diğer kutsal kitapların aksine sadece bir millete veya belli bir zaman diliminde yaşamış insanlara gönderilmiş bir kitap değildir. Her çağ ve dönemde insanlığa ışık tutacak evrensel ilke ve esaslar içeren ve tüm insanlığa gönderilen ilahî mesajın son halkasıdır. O, insanın dünya ve ahiret mutluluğu için indirilmiş bir kitaptır.

Kur'an-ı Kerim'i diğer bütün sözlerden ayıran, yüce yaratıcı'ya ait olmasıdır. O, "Kelamullah/Allah'ın sözü" ve "Kitabullah/Allah'ın kitabı"dır. Allah'a ait olduğu için de "sözlerin en güzeli"dir.⁵²⁶ Nitekim bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: *"Sözlerin en güzeli Allah'ın kelamı; rehberliğin en güzeli ise Muhammed'in rehberliğidir."*⁵²⁷ O, inananların hep birlikte sınıksız sarılması istenen "Allah'ın ipi/hablullah"⁵²⁸ ve kopmak bilmeyen sapsağlam bir kuldür. Mü'minleri hem dünyada hem de ahirette gerçek mutluluğa ulaştırmayı hedefleyen Kur'an-ı Kerim dört temel gaye üzerine nazil olmuştur. Bunlar: Tevhid, nübüvvet, haşir ve adalettir. Tezimizin konusu olan "Saf sûresin'de" de bu dört asıl maksada, doğrudan veya dolaylı olarak işaret edilmektedir. Saf sûresi, bünyesinde üç büyük peygamberin adını ihtiva eder ve bu peygamberler hakkında bazı önemli bilgileri haber vermektedir. Sûre, göklerde ve yerde bulunan her şeyin Allah'ı tesbih ettiğinin ifade edilmesiyle başlamıştır. Tesbih, her şeyin kendine has olan lisanı ile Allah'ı anmasıdır. Yüce Allah'ın yarattığı bütün varlıklar gerek hal diliyle ve gerekse kal diliyle her an Allah'ı zikretmektedir. Varlıkların hal diliyle tesbihi, onların sûretlerinin, hayat tarzlarının mükemmel bir nizam ve intizam dairesi içerisinde olmaları itibariyle, onların daima Allah'ı takdis ettikleri anlamına gelmektedir. Kal diliyle tesbih ise, gerçek manasıyla mevcudatın Allah'ı zikredip anması demektir. Mevcudatın hal ve kal diliyle yaptığı tesbihin ardında var olan gerçek, şüphesiz ki tevhid inancıdır.

Bu sûrede Hz. Musa ve Hz. İsa'nın (as) peygamberlikleri ve ümmetleriyle olan münasebetlerinden bahsetmekle, Kur'an'ın temel maksatlarından biri olan nübüvvet inancının yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Hz. İsa'nın (as) İsrailoğullarına kendisini

⁵²⁶ Zümer 39/23.

⁵²⁷ Buharî Edeb, 70.

⁵²⁸ Al-i İmran 3/103.

Allah'ın gönderdiği bir peygamber olarak takdim etmesi ise Hristiyanların benimsediği teslis (üçlü) akidesini reddetmektedir. Yine bu sûrede Hz. Musa ve Hz. İsa (as) gibi ulü'l-Azm olan iki peygamberin bahsiyle nübüvvet esasları vurgulanmıştır. Beş ve altıncı ayetlerde, İsrailoğullarının Hz. Musa'ya (as) eziyet ettiklerinden ve mü'mimlerin kendi peygamberlerine böyle davranmaması gerektiğinden, Hz. İsa'nın (as) da kendisinden önceki Tevrat'ı tasdik edip, kendisinden sonraki peygamber olan Hz. Muhammed'i (sav) müjdelediği konusu işlenmektedir. Yedi, sekiz ve dokuzuncu ayetlerde, Allah'ın indirdiği ayetlere sihir deyip kabul etmeyen ve bu ayetlerle istihza edenler kınanmaktadır. Yahudiler, Hristiyanlar ve onlarla işbirliği içerisindeki münafıkların, ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar, Allah'ın nurunu söndüremeyecekleri, bu nurun yayılmaya devam edeceği ve müşrikler istemese de Hz. Muhammed'in (sav) getirdiği dinin diğer dinlere galip geleceği hususu belirtilmektedir. On, onbir, oniki ve onüçüncü ayetlerde ise, mü'minlere, dünyada ve ahirette başarı kazanmanın tek yolunun, Allah'ın sevdiği, razı olduğu iki ameli yerine getirmekle olacağı haber verilmektedir. Bu iki amel ise şunlardır: Allah'a, Resulüne iman etmek ve Allah yolunda canıyla, malıyla cihad etmektir. Ahirette bunun mükâfatı, Allah'ın azabından kurtuluş, günahların bağışlanması ve cennetin ebedi nimetlerine kavuşmaktır. Dünyadaki mükâfat ise, Allah'ın rızası ve fetihtir.

Sûrenin son ayetinde, mü'minlere hitaben Hz. İsa'nın (as) havarîleri, kâfirler karşısında peygamberlerine yardım ederek nasıl Allah'ın yardımcıları olmuşlar ve kendilerinden önceki mü'minler gibi Allah'ın rızasını kazanmışlarsa, sizler de kâfirler karşısında Hz. Muhammed'e (sav) yardım ederek Allah'ın rızasını kazanın denilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdubakî, Muhammed Fuad, *Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi Kur'ani'l Kerim*, Daru'l-Hadis, Kahire, 1945.

Aclûni, Muhammed, *Keşfu'l-Hafa*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1932.

Algül, Hüseyin DİA, Ensar md.

Alusî, Ebu'l-Fadl Şihabüddin Mahmud, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsir'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesani*, Beyrut, trs.

Beydavî, Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nasıruddin, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Çev. Şadi Eren, Işık yay. İst. 2013.

Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail *el-Camiu's-Sahih*, Mektebetu'l-İslamiyye, Beyrut, 1979.

Canan, İbrahim, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, trs.

Canbaz, Muhammed Münir, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, Riyad, 2010.

Cerrahoğlu, İsmâil, *Tefsîr Usûlü*, TDV. Yay., Ankara, 1993.

Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Farabî, *es-Sihah Tacu'l-Luğa ve Sihahu'l-Arabiyye*, thk., Abdulğafur Attar, Beyrut, 1990.

Cilacı, Osman DİA, Havarî md.

Cevziyye, İbn Kayyum, *Zadu'l-Me'ad fi Hedy-i Hayri'l-İbad*, Beyrut, 1992.

Çağrıçı, Mustafa, DİA, Zulüm, md.

Demirkol, Nihat *Tefsirler Işığında Nasr Suresinin Tahlili*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Iğdır 2017.

Derveze, M. İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, trc. Heyet, İstanbul, 1998.

Dürre, Muhammed Taha, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve İ'rabuhu ve Beyanuhu*, Beyrut, 2009.

Ebü'l-Berekat, Kemalüddin Abdurrahman b. Muhammed el-Enbarî, *el-Beyan fi Ğaribi İ'rabu'l-Kur'an*, Mısır, 1980.

Ebû Dâvud Süleyman b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebu Davud*, Daru'l-Hadis, Kahire, 1999.

Ebusuud Efendi, *İrşadu'l-Akl-i Selim İla Mezaya'l-Kitabi'l-Kerim*, Daru İhyaü't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1994.

Eş'arî, Ebu'l Hasan Ali b. İsmail, *Makalatu'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin*, Byy., 2005.

Eren, Şadi, *Allah Yolunda Cihad*, Moralite Yay., İstanbul, trs.

Fayda, Mustafa, *DİA*. Fetih, md.

Ferrâ, Ebû Muhammed Hüseyin İbn Mes'ûd el-Beğavî eş-Şâfi'î, *Tefsîru'l-Beğavî (Meâlimu't-Tenzîl)*, Beyrût, 1997.

Ferra, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Manzur ed-Deylemî, *Meâni'l-Kur'an*, Daru'l-Mısriyye Lil Te'lif ve't-Tercüme, Mısır, trs.

Gölcük, Şerafeddin, Süleyman Toprak, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya, 2010.

Günaltay, Şemsettin, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu yay. Ankara, 1997.

Güneş, Kadir, *Arapça Türkçe Sözlük*, Mektep Yayınları, İstanbul, 2011.

Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybanî, *Müsnedu İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnautî, Müessesetu'r-Risale, Byy. 2001.

Hanbelî, Alaaddin Ali b. Muhammed, *el-İhtiyaratu'l-Fıkhiyye li Şeyhi'l-İslam İbn Teymiyye*, Beyrut, trs.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnusiyeti li'n-Neşri, 1984.

İbn Esîr, Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvahid eş-Şeybanî, *el-Kamil fi't-Tarih*, Daru Kutubi İlmiyye, Beyrut, 1987.

İbn Faris, Ebul Hüseyin Ahmed, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*, thk, Abdusselam Harun, Kahire, 1916.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed el-Endülüsî, *el-Faslu Fi'l-Milel*, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, trs.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidda İsmâîl b. Ömer el-Kureyşî ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2012.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Ğaribu'l-Kur'an* thk., Ahmed Sakr, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1978.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetu'l-Mearif li'n-Neşr ve't-Tevzî', Riyâd, 1996.

İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî, *Lisanü'l-Arabi'l-Muhit*, thk., Yusuf Hayat, Nedim Maraşlı, Beyrut, 1970.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrût, 2001.

İldeş, Mehmet Fatih, *Kur'an-ı Kerim'in Cihad ve Teröre Bakışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

İsfahanî, Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb, *el-Müfredat fî Ğaribi'l-Kur'an*, thk., Muhammed Seyyid Keylani, Kahire, 1961.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, trc., Selahattin Ayaz, İstanbul, trs.

Kılavuz, Ahmet Saim, *İman Küfür Sınırı*, İstanbul, 1984.

-İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş, Ensar Yay. İstanbul, 2011.

Komisyon, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB., Yay., Ankara, 2007.

Komisyon, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay. Ankara, 2010.

Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, Daru Kutubi Mısıriyye, Kahire, 1964.

Kutup, Seyyid, *Fizulâli'l-Kur'an*, çev. Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler, Emin Saraç, trs.

Mevdudî, Ebu'l-Ala, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yay. ist. 1986.

Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, İstanbul, 1998.

Muhyiddin ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, Beyrut, 1999.

Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, el-Hey'etü'l-Ammeti li'l-Kitab, Mısır, 1988.

Munavî, Muhammed Abdurrauf, *et-Tevkif ala Mühimmat et-Ta'rif*, thk. M. Rıdvan ed-Daye, Beyrut, 1971.

Nesaî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinan b. Bahr el-Horasanî *Sünen-i Nesaî*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2006.

- *Tefsiru'n-Nesaî*, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, Beyrut, 1990.

Nursî, Said, *Sözler*, Sözler Yayınevi, İstanbul, 2005.

Özel, Ahmet DİA, Cihad, md.

Özipek, Mustafa, *Ebussud Tefsirinde Cihad Kavramı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2013.

Râzî, Muhammed b. Ömer Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru İhyai Türesi Arabiyyi, Beyrût, 1999.

Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2001.

Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-Beyân (Tefsîrû's-Sa'lebî)*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arâbiyye, Beyrût, 2002.

Salih, Behçet Abdulvahid, *el-İ'rabu'l-Mufassal Li Kitabillahi'l-Mürettel*, Daru'l-Fikr Li'n-Neşri ve't-Tevzi', Byy. trs.

Sinanoğlu, Mustafa, DİA, Küfür md.

Sinî, Mahmud İsmail, İbrahim Yusuf, Muhammed Rifai, *el-Kavaidu'l-Arabiyyetu'l-Meysera*, Cantaş yayınları, İstanbul, 2010.

Soysaldı, Mehmet, Ku'ran Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar, İzmir, 1997.

Suyûtî, Celâleddin Ebî Abdurrahmân *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Daru'l-Fikr, Kahire, 2003.

- *Lübabü'n-Nükûl fi Esbabî'n-Nüzûl*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

Şamil İslam Ansiklopedisi, Dergah Ofset, İstanbul, 2000.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, Beyrut, 1987.

Taftazanî, Şerhu'l-Akaid, Nşr., M. Adnan Derviş, Beyrut, 1991.

Tayyib, Muhammed İbrahim, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, Beyrut, 2011.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünen Kütübi's-Sitte ve Şüruhiha*, thk., M. Fuad Abdülbaki, İstanbul, 1992.

Topaloğlu, Bekir İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yay. İstanbul, 2010.

Vahidî, Ebu Hasan Ali b. Ahmed en-Nisaburî, *Esbabu'n-Nüzûl*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h.1411.

Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yay., İstanbul, 1991.

Yıldırım, Suat, *Kur'an'da Ulûhiyet*, İstanbul, 1987.

Yurdagül, Metin, *DİA*. Tesbih, md.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, trs.

Zemahşerî, Ebu Kasım Mahmud b. Ömer el-Harizmî, *el-Keşşaf*, Daru Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1987.

Zuhayli, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsirü'l-Münir fi'l-Akideti ve's-Şer'iyeti ve'l-Menhec*, Daru'l-Fikr el-Muassıra, Dimeşk, h. 1418.

- *İslam Hukuku*, trc., İsmail Bayer, İstanbul, 1996.

-